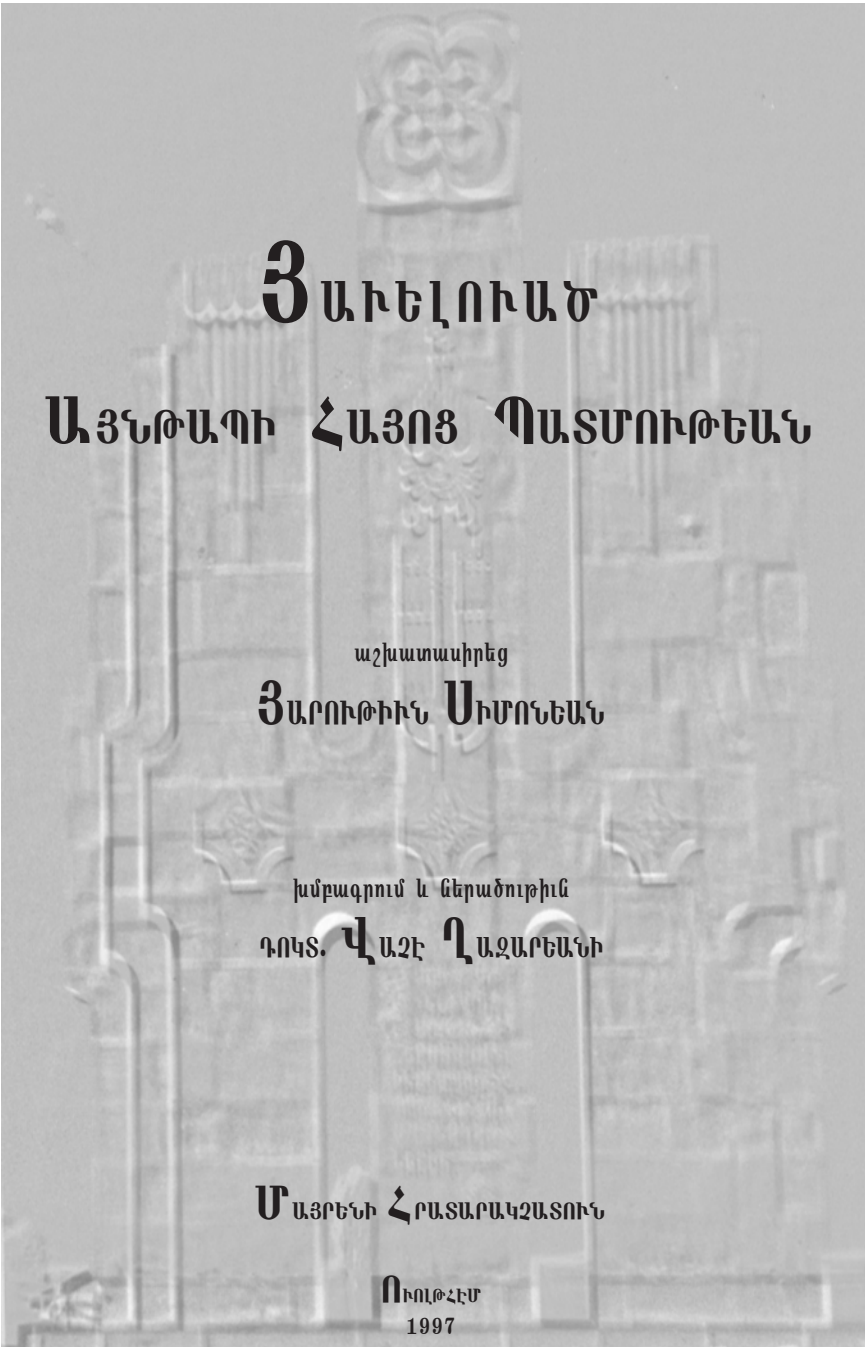

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

ԱՅՆԹԱՊԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

աշխատասիրեց

ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

խմբագրում և ներածություն

ԴՈԿՏ. ՎԱՀԷ ԴԱԶԱՐԵԱՆԻ

ՄԱՅՐԵՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԱՏՈՒՆ

ՈՒՈՒԹՎԵՄ
1997

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ ԱՅՆԹԱՊԻ ՀԱՅՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ
SUPPLEMENT TO ARMENIAN HISTORY OF AINTAB

Simonian, Artin
Supplement to Armenian History of Aintab.

Copyright © 1997 by Artin Simonian.
All rights reserved under international and Pan-American Copyright
Conventions.

For information address:
Mayreni Publishing, P.O. Box 1022, Waltham, MA 02154, U.S.A.

MAYRENI PUBLISHING 1997

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

ԱՅՆԹԱՊԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

աշխատասիրեց

ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

խմբագրում և ներածություն

ԴՈԿՏ. ՎԱՋԷՂԱՋԱՐԵԱՆԻ

ՄԱՅՐԵՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԱՏՈՒՆ

ՈՒՈՒԹՂԻՄ

1997

ԸՆԾԱՅԱԲԵՐՈՒՄ

Մօրս

և

Այնթապցի բոլոր

երախտաւորներուն, որոնք հաշ
ժողովուրդի պատմութիւնն ու
մշակոյթը հարստացուցին
իրենց աւանդով:

Աշխատասիրող՝
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

Մեր գրույցը կը սկսի տարեսկիզբին երկու հարիւր հազար տղարի խոստումով Հայաստանի Ոսկեթաս գիղիին մէջ դպրոց մը կառուցանելու ազգանուէր նախաձեռնութեամբ իր մեկենասական կենսագրութիւնը հարստացուցած՝ հօրէ սասունցի և մօրէ այնթապցի Յարութիւն Սիմոնեանին Էնսիմոյի բնակարանին մէջ, Գալիֆոնիա:

Ցաւ մը ունի ան, և արդարութիւն ու դարման կը փնտռէ:

Այդ ցաւը սկիզբ առած է հրապարակ գալովը Երուանդ Պապայեանին խմբագրած Այնթապի պատմութեան երրորդ՝ մեծածաւալ հատորին¹:

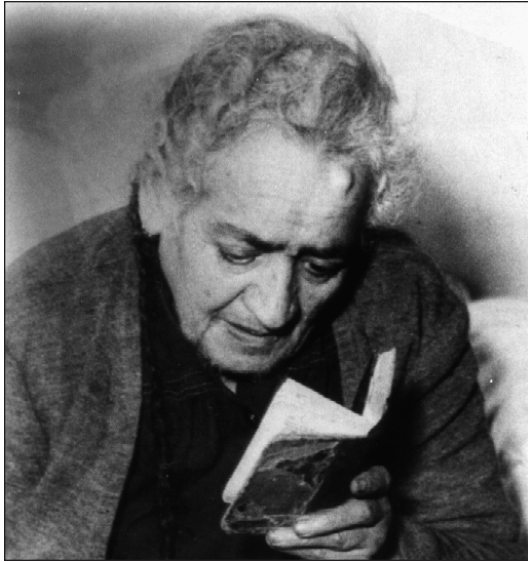
Սիմոնեանը կը պատմէ:

Բացի հատորը և նա'խ ուզեցի տեսնել թէ ի'նչ գրուած է մօրաքրոջս՝ քոյր Ֆիլոմէն Ժիրագոյին մասին: Ոչի'նչ գտայ:

Թէ՛ Պապայեանը, թէ՛ Այնթապցիներու Մշակութային Միութեան վարչութեան ատենապետը և թէ՛ իր մեծարեալ մայրը լա'ւ կը ճանչնային քոյր Ֆիլոմէնը...:

Կը յիշեմ մեր հիւղաւանի օրերը: Մօրաքոյրս շաբաթը անգամ մը կ'այցելէր մօրս: Հիւղաւանի բնակիչները իրարու լուր տալով կը խմբուէին մեր տան առջև և կարիքաւորներ ու մասնաւորաբար բժշկական խնամքի կարօտ մարդիկ կը սկսէին ներկայացնել իրենց թախանձանքը մօրս կամ քոյր Ֆիլոմէնին: Մայրս կը կատարէր միջամտողի դեր՝ բարիք ցանկալով իր շրջապատին: Համարեա ամէն անգամ մօրաքոյրս կը դառնար ու կ'ըսէր մօրս. «Մենո՛ւշ, ա'լ ձանձրացուցիր զիս խնդրանքներովդ: Այլևս պիտի չայցելեմ քեզի:» Մայրս, սակայն, ամէն անգամ կը յաջողէր ողորթել իր քոյրը,

1- Պատմութիւն Անթէպի Հայոց, Գ. հատոր, գլխաւոր խմբագիր Երուանդ Պապայեան, հրատարակութիւն Հայ Այնթապցիներու Մշակութային Միութեան, Լոս Անճելէս, Գալիֆոնիա, 1994, 1151 էջ:

Մենուշ Սիմոնեան

որ յաջորդող շաբաթներուն անպայման անվճար վիրահատական գործողութիւն կամ համապատասխան բժշկական խնամք կ'ապահովէր բարեխօսուած ենթականերուն:

Դեռ 1975-ի շրջանին, Գրիգոր Պողարեանը, վաստակաշատ հեղինակը «Այնթապականք» հատորներուն¹ և խմբագիրը **Նոր Այնթապ** պարբերաթերթին, առիթով մը դիմած էր ինծի՝ խնդրելով որ հանդիպում մը կազմակերպեմ իր և մօրեղբօրս միջև: Պողարեանը նպատակադրած էր գրել Այնթապի հայ կաթողիկէ քոյրերու մասին ուսումնասիրութիւն մը, սկսելով մօրաքրոջմէս, որ այդ շրջանին իր 85-ին թևակոխած՝ Լիբանանի բարձունքներէն մէկուն վրայ իր օրերը կ'անցներ քոյրերու հանգստարանի մը մէջ:

Ի վերջոյ, բազմաթիւ հետապնդումներէ ետք, օր մը, մինչ Լիբանանը բռնուած էր քաղաքացիական պատերազմի արհաւիրքէն և գնդակներ կը սուլէին փողոցներու մէջ, յաջողեցայ մօրեղբայրս տանիլ Պողարեանին:

Բարտիի պէս ուղղաձիգ, մարզիկի կառուցուածքով Պողարեանը կարծէք աւերակոյտ մը դարձած էր: Զարմանալի էր որ իր այդ վիճակով ան տակաւին կը շարունակէր արտադրել:

1- *Այնթապականք*, հատոր Ա., Այնթապցիներու տուրքը տպագրութեան, հայ մամուլին, հայ գրականութեան և հայ մշակոյթին, Պէյրութ, 1974, 260 էջ: *Այնթապականք*, հատոր Բ., Մահարձան – մահագրութիւններ, դամբանականներ և կենսագրական նօթեր, Պէյրութ, 1974, 750 էջ:

Հանդիպումեն ետք, Պողարեանը գրեց իր ուսումնասիրությունն ու հրատարակեց **Նոր Այնթապի մէջ**¹: Պողարեանին աչքքան հետաքրքրությունը մօրաքրոջմովս՝ ինքնին ապացոյց մըն էր մօրաքրոջս մեծութեան:

Անմիջապէս հեռաձայնով տեսակցութիւն մը խնդրեցի Երուանդ Պապայեանէն, որուն անձին և գործին հանդէպ յարգանք ունեցած եմ միշտ:

Պապայեանը քոյր Ֆիլոմէնին՝ իր խմբագրած նոր հատորէն բացակայութեան իբրև արդարացում ճշեց թէ ինք Պողարեանին գրութեան ծանօթ չէր, աւելցնելով, միաժամանակ, թէ իր աշխատութեան ձեռնարկելէ առաջ նամակներով զանազաններէ խնդրած էր **Հայ Անթէպի** և **Նոր Այնթապի** ժողովածուներ, որոնք եթէ ատենին տրամադրուած ըլլային իրեն՝ հատորը որոշապէս պիտի ըլլար աւելի ամբողջական: Ապա խոստացաւ «Նոր Կեանք» շաբաթաթերթին մէջ յաջորդաբար հրատարակութեան տալ նիւթեր՝ մոռցուած դէմքերու մասին:

Յիրաւի, «Նոր Կեանք» շաբաթաթերթին մէջ ան հրատարակեց գրութիւն մը մօրաքրոջս, Ֆիլոմէնին մասին, որ սակայն զիս խորապէս վշտացուց, որովհետև մօրաքրոջս համար հոն գործածած էր «պարագաներու բերմամբ լատինացած» արտայայտութիւնը: Վստահ եմ թէ նոյնքան վիշտ պիտի պատճառէր իրեն՝ եթէ մէկը իր մասին գրէր. «պարագաներու բերմամբ նախ հնչակեան և ապա ռամկավար»...:

Այս անգոհացուցիչ արդիւնքէն ետք, սկսայ աւելի մօտէն քննել հատորը: Հետզհետէ հաստատեցի բացակայութիւնը եղբօրս, ազգականներու և ծանօթ դէմքերու: Մանրակրկիտ քննութիւնը զիս մատնեց աւելի մեծ յուսախաբութեան մը, մանաւանդ երբ կարգ մը այլապէս յարգելի անհատներու նուիրուած երկար էջերու դիմաց գտայ չափազանց ժլատ տեղեկութիւններ այնթապցիութեան մեծագոյն փառքը կազմող Հալէպի Կրթասիրաց Վարժարանին և Ներսէս աւագ քհնյ. Թաուգճեանին մասին: Վարժարան մը և հոգևորական մը՝ որոնց տասնեակ էջեր տրամադրուած պէտք է ըլլային:

Աւելի՛ն: Հատորին մէջ տեղ գտած էին, իբրև այնթապցի, մօր կողմէ միայն այնթապցիներ, ինչպէս՝ Հրայր Տէօքմէճեանը: Եղբայրներս և ես ո՛չ միայն այնթապցի մօր զաւակներ ենք, այլև՝ ծնած Այնթապ: Ի՞նչպէս կրնար բացատրուիլ երեք այնթապածին եղբայրներու անտեսումը:

1- Այնթապի Հայոց Ծառայութիւնը Կաթողիկէ Եկեղեցիին, «Նոր Այնթապ», ԺԶ. տարի, 1975, թիւ 3 (63):

Սիմոն եղբայրս՝ բանասէր ու արձակագիր, իր կեանքի վերջին շրջանին աշխատակցած էր **Նոր Այնթապին**, ստորագրելով պատմութեան, որոնք Այնթապի ինքնապաշտպանութեան շրջանի իր յուշերը ըլլալէ բացի՝ գրական գոհարներ են և հայրենասիրական անգերազանցելի կտորներ: Առնենք «Պաթման»ը, օրինակ, ուր հազիւ եօթ տարեկան պատանին, իր մօրմէն ծածուկ, ջաղացական կշռաքարը գլորելով կը հասցնէ Աւետիս Գալէմքեարեանին, որպէսզի ոռմբ պատրաստուի անով...:

Այնթապցիներու մէջ չկայ Սիմոնին արժէքով ուրիշ գրագէտ մը: Ինչպէս կրնար ան դուրս ձգուիլ հատորէն: Ինչպէս կրնային դուրս ձգուիլ Այնթապի հերոսական էջերը պատկերող իր քանի մը գրութիւնները:

Երբ հարց տուի Պապայեանին՝ Սիմոնին այդ գոհարներուն մասին, որոնց ապահովաբար ծանօթ էր, պատասխանեց թէ Սիմոնը կ'որանար իր այնթապցիութիւնը...: Նոյնիսկ եթէ ճիշդ ըլլար, ենթադրաբար, ըստա՞ծը, արդարացում պիտի կազմէ՞ր Սիմոնին պատմութեան նորացման համար:

Յետոյ, ինչո՞ւ այնթապցիութեան ուրացում պիտի նկատուէր Սիմոնին կողմէ հաստատում մը՝ թէ ինք սասունցի՞ է: Մի՞թէ Այնթապ հաստատումած սասունցիի մը զաւակը չէր: Մի՞թէ հայոցս մէջ ընդհանրական երևոյթ չէր հօր ծննդավայրին հետևողութեամբ պատկանելութիւն ճշդելը: Ինչո՞ւ Սիմոնին պարագային այնթապցիութեան դէմ դառի համազօր պիտի գտնէր Պապայեան Սիմոնին ընթացքը, մա՛նասանդ երբ ան ամէն իրաւունք ունէր հպարտանալու հօրով մը, որ պարզ ջաղացական մը ըլլալով հանդերձ, կրցած էր իր զայրոյթը աղաղակել բոլորին պատկառանքին ու ակնածանքին առարկայ Թաւուզճեան քահանային երեսն ի վեր ու իր զաւակները փրկել լատինացումէ, ինչպէս կը պարզուի «Կրթասիրաց Հայակերտման Հնոց» գեղեցիկ պատմութեան մէջ, նուիրում՝ այնթապցիութեան փառքը եղող վարժարանի մը, որուն մասին Պապայեան գտնումած է այնքան ժլատ իր խմբագրած հատորին մէջ:

Սիմոնը, սակայն, չէր ուրանար իր Այնթապի մէջ այնթապցի մօրմէ ծնած ըլլալը:

Պողարեանը իր «Այնթապականք»ին մէջ ակնարկելով Այնթապի փառքերէն՝ յայտնի փրոֆեսոր Յակոբ Պէքեարեանին, կ'ըսէ. «**Կը սերի Այնթապ հաստատումած Սասունցի պէքեարներու սերունդէն: Զաւակն էր ջաղացական Պէքեար Գափլանի...**»:¹ Պարագայ մը, որ լիուի կը պատշաճի նաև մեզի, որովհետև ջաղաց-

1- Այնթապականք, Բ., Մահարձան- մահագրութիւններ, դամբանականներ և կենսագրական նօթեր, Գրիգոր Պողարեան, տպ. Աթլաս, Պէյրութ, 1974, էջ 456:

պան հայրս ալ Սասուն ծնած էր և իբրև պէքեար Այնթապ գալով հոն ամուսնացած: Դժուար պիտի չըլլար նոր հատորին մէջ նշել թէ մենք կը սերինք Սասուն ծնած բայց Այնթապ հաստատուած հօրէ: Պէտք է ընդունիլ թէ սասունցիները մեծ նրպաստ մը բերած են Այնթապի զարգացման և դեռ պէտք է ընդունիլ թէ սասունցիներու միջամտութեան շնորհիւ է որ Հալէպի այնթապցիները ատենին կրցած են մարոնիներու յափշտակութենէն զերծ պահել Ս. Աստուածածին եկեղեցին:

Պապայեանը դատաւոր մը չէ, այլ՝ պատմագիր մը, որ պարտէր իրողութիւնը արձանագրել:

Պապայեանն իր այս արարքով կերպով մը հարուածած կ'ըլլայ մեր ընտանիքին հայրենասիրական աւանդը՝ տեղ չտալով պատմութեանը, որոնք կ'արտացոլեն պատանիի մը մասնակցութիւնը ինքնապաշտպանութեան, հօր մը աշխատանքը պարենաւորման գծով՝ նոյն ինքնապաշտպանութեան օրերուն, հօրեղբայրներու մասնակցութիւնը Սերոր փաշայի վարած մարտերուն և անոնց նահատակումը Խալիլ պէկին կողմէ:

Մեր անմիջական ազգականներէն ուրիշ մեծ մոռցուած մըն է Յարութիւն Ծիթիլեանը, Միջին Արևելքի ամենահմուտ արհեստաւոր ժամագործը, որ քառասունինն տարեկանին մահացաւ քաղցկեղէ:

Երբ յիսունականներուն Սարաֆեանը կը ձեռնարկէր Այնթապի պատմագրութեան¹, իր տրամադրութեան ներքև չունէր առատ տպագիր աղբիւրներ: Հակառակ անոր որ Պապայեանն այդ իմաստով բախտաւոր մըն է, պարզ կը դառնայ որ կա՛մ չէ կարդացած է կա՛մ հետևողականօրէն չէ գործածած իր տրամադրութեան ներքև գտնուող նիւթերը: Ան մաղէ անցուցած պէտք է ըլլար Այնթապի պատմագիրքերուն և պարբերաթերթերուն հետ՝ անցնող քանի մը տարիներուն լոյս տեսած յուշագրութիւններն ու օրագրութիւնները Ատուր Լևոնեանին, Գէորգ Պազըրճեանին և մանաւանդ Ներսէս աւագ քհնյ. Թաւուզեանին, որ Այնթապի Ղևոնդ Երէցն է եղած:²

Նման տարողութեամբ գործի մը ձեռնարկելու չէր Պապայեանը՝ առանց բոլոր աղբիւրները իր հաստողութեան մէջ ունենալու. իսկ իր հաստողութեան մէջ գտնուող աղբիւրներն ալ առանց ամբողջականօրէն օգտագործելու:

Պատմութիւն մը կը գրուի անձերու նամակներ գրելով և տեղեկութիւններ ուզելով. բայց նաև կը գրուի գոյութիւն ունեցող աղ-

1- Պատմութիւն Անթէպի Հայոց, երկու հատորով, աշխատասիրեց ու խմբագրեց Գէորգ Ա. Սարաֆեան, հրատարակութիւն Ամերիկաքնակ Անթէպցիներու Միութեան, Լոս Անճելըս, 1953, Ա. հատոր 1088 էջ, Բ. հատոր 806 էջ:

բիրները մաղէ անցնելով և զանոնք իբրև հիմ նկատի առնելով պատմագրական որևէ նոր փորձի:

Երբ անցեալ տարի Պոլսոյ մէջ գրոյց կ'ունենայի պոլսահայ պատմաբան Բարսեղ Թուղլաճեանին հետ, կ'ըսէր թէ պատմագրութիւնը չի կրնար իրագործուիլ առանց աղբիրներու և անոնց յիշատակութեան: Պատմագրութիւնը հեքիաս չէ: Եւ այս առումով կը տեսնենք թէ նոր հատորը վրիպած է իրա՛ւ պատմագիրք մը ըլլալու նպատակէն: Վիրատր է ան՝ բազմաթիւ մոռացումներով, որոնցմէ որոշապէս խուսափած կ'ըլլար Պապայեանը, եթէ գէթ լիովի գործածած ըլլար իր ունեցած աղբիրները, այնպէս՝ ինչպէս ըրած են, օրինակ, Տքթ. Սարգիս Գարայեանն ու Ժանէթ Քասունին ակնարկուող հատորին մէջ հրատարակուած իրենց յօդուածներուն պատրաստութեան ժամանակ, մին՝ Այնթապի հայոց թիւին մասին (անգլերէնով), միւրը՝ Այնթապի հայ աւետարանական կրթական օճախներուն շուրջ:

Օրինակ, Պապայեանն իր ձեռքին տակ ունեցած է **Նոր Այնթապի 1975-ի 3-րդ թիւը**,¹ լոյս տեսած իր խմբագրութեամբ, որմէ Այնթապի պատմութեան Գ. հատորին մէջ արտատպած է Մոնթեփիտէոյի «Տիատիօ Արմէնիա»ի քառասնամեակին նուիրած իր խմբագրականը, բայց զանց առած է Գր. Պողարեանին «Այնթապի Հայոց ծառայութիւնը Կաթողիկէ Եկեղեցիին» ուսումնասիրութիւնը, ուր ներկայացուած է քոյր Ֆիլոմէն Ժիրագօն ի շարս այլ քոյրերու:

Մարդ նոյնիսկ կը տարուի մտածելու թէ Պապայեանը դիտումնաւոր կերպով զլացած է տեղ տալ կարգ մը նիւթերու, ինչ-ինչ նկատումներէ մղուած և այսինչին կամ այնինչին տուրք կամ գոհացում տալու համար, մինչ անդին տեսանելի է յատուկ հոգածութիւն մը իր ընտանեկան բոլոր, բոլո՛ր պարագաներուն մասին արտայայտուելու և անոնց գրութիւններուն տեղ տալու ուղղութեամբ:

Մենք՝ երեք եղբայրներ, մեր պատանութեան, Կիրակի և տօն օրերու կը յաճախէինք Հալէպի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, ուր հովուութիւն ըրած են չորս քահանաներ.՝ Ներսէս Թաւուզճեան, Ներսէս Պապայեան, Գարեգին Պողարեան և Կարապետ Նալպանտեան: Այս չորս հովիւներէն Պապայեանին մասին Սարաֆեանը իր «Պատմութիւն Անթէպի Հայոց»ին Բ. հատորին մէջ արդէն արտայայտուած է հանգամանօրէն: Հակառակ անոր որ Պապայեան քահանան մահացած է Սարաֆեանին հատորին հրատարակումէն ընդամենը երեք տարի ետք՝ իր տարիքին բերումով յատկանշական որևէ ծառայութիւն չկարենալով մատուցանել իր հօտին, այս նոր հատորին մէջ ևս արժանացած է չորս էջի: Մինչ անդին,

1- Տառապանքի Օրագիր, Ներսէս Աւագ Քհնկ. Թաւուզճեան. խմբագիր Թորոս Թորանեան, Պէյրութ, 1991, 407 էջ: Մեկեմնա Գէորգ Պաքըճեան:

Թաւուզճեան քահանային, այդ անձնան հովիւին, որուն հոշակապ օրագրութիւնը հրապարակի վրայ է արդէն,¹ տրուած է նուազ քան մէկ էջ: Գէթ քանի մը էջ գրախօսական դնելու էր Ե. Պապայեանը այդ գիրքին մասին՝ Պապայեան և Պողարեան քահանաներու կողմէն արժանին մատուցելու համար Թաւուզճեան քահանային:

Տակաւին աչքիս առջև է իրաւաբան Նազարէթ Ֆարքճեանը՝ խիզախ ելոյթի մը պահուն: Ան էր որ փրկեց Կրթասիրաց Վարժարանը կուսակցութեան մը տիրակալական ախորժակներէն, որուն հետևանքով ալ տուեալ կուսակցութիւնը ստիպուեցաւ հիմնել Զաւարեան Վարժարանը: Բայց բացակայ է ան հատորէն, ինչպէս որ բացակայ են ճարտարարուեստի մարզին մէջ փայլուն յաջողութիւններ արձանագրած իր զաւակները:

Եւ դեռ ի՞նչ քսել Ծովականին՝ Նորայր Արք. Պողարեանին մասին, որ անցնող շուրջ կէս դարուն առանձինն կատարեց ակադեմիայի մը գործը՝ Երուսաղէմի 4000 ձեռագիրներուն ցուցակը կազմելով: 1953-էն ետք կատարուած այս պատկառելի իրագործումին համար արդար չէ՞ր որ անոր անձն ու գործը ըստ արժանոյն ներկայացուէին: Անոր մեծութեան հաստատումը պիտի տար արդէն Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ Լևոն Տէր-Պետրոսեանը՝ խոնարհաբար համբուրելով անոր ձեռքը 1995-ին, իր Երուսաղէմ այցելութեան առիթով:

Զարմանք կը պատճառէ բացակայութիւնը իր երբեմնի գաղափարակից, տպարանատէր Աւետիս Էքմէքճեանի, որ հնչակեան դեկավար էր և միանգամայն արուեստագէտ դերասան: Անդրանիկ Ծառուկեանը երբ գրեց իր «Թուղթ առ Երևան»ը, Հալէպի բոլոր տպարանատէրերէն միայն Աւետիսն էր որ համարձակեցաւ տպել զայն, մինչ ուրիշներ ներգաղթի շրջանին զուգադիպող այդ գրութիւնը տպել կը զգուշանային զանազան նկատումներով: Եթէ ոչ իր գաղափարակիցին՝ գէթ անոր երկու տարի առաջ մահացած բժիշկ որդւոյն կրնար տեղ տալ Պապայեանը իր հատորին մէջ:

Այնթապի պատմութեան այս երրորդ հատորը, որպէս կարևոր իրագործում մը, պիտի մնայ անշուշտ. բայց ափսոս որ փայլուն բեմբասաց և վաստակաւոր կրթական մշակ Երուանդ Պապայեանը այս հատորով կը ներկայանայ իբրև նորարար պատմագիր մը, որուն գործը լեցուն է դիտումնաւոր մոռացումներով և զանազան հաշուենկատութիւններով:

Այս բոլորով, անհրաժեշտ պիտի ըլլայ Այնթապի պատմութեան երրորդ մեծածախս ու մեծածաւալ հատորին աւելցնել չորրորդ՝ լրացուցիչ հատոր մը, արդարութիւն ընելու բոլորին:

• • •

Համարեա ըստած է ամէն բան և պատրաստուած է գետինը ներկայ գրքոյկին, որ մասնակի արդիւնքն է Յարութիւն Սիմոնեանին բժախնդիր պրպտումներուն՝ ի յայտ բերելու համար մոռացումներ և թերացումներ, որքան որ իր տրամադրութեան ներքև գտնուող աղբիւրները թոյլ տուած են իրեն ընելու այդ աշխատանքը:

Սասունցի հօրմէ և այնթապցի մօրմէ Այնթապի մէջ ծնած և իր թէ՛ սասունցիութեամբ և թէ՛ այնթապցիութեամբ, բայց մանաւանդ իր **հայ-ութեամբ** հպարտ Սիմոնեանը միտումը չէ ունեցած հաւաքելու Այնթապի Հայոց պատմութեան երրորդ հատորէն բացակայ **ԲՈՒՈՐ** նիւթերը:

Այլ, անոր նպատակը եղած է **ԿԱՐԳ** ՄԸ մոռացումներու մատնանշումով՝ հաստատել տեսակէտ մը. այն՝ թէ «Պատմութիւն Անթէպի Հայոց» Գ. հատորը, ըլլալով հանդերձ գնահատելի աշխատութիւն մը և, Սիմոնեանին իսկ բառերով, «կարևոր իրագործում մը», ունի խոշոր բացեր. հետևաբար, անհրաժեշտ կը դառնայ չորրորդ, լրացուցիչ հատորի մը հրատարակութիւնը՝ այդ բացերը և թերիւնները դարմանելու համար:

Ներկայ գրքոյկով, ուրեմն, կը տրուին՝

ա.- Մէկ մասը այն նամակներուն, որոնց գրութեան առիթ եղած է «Պատմութիւն Անթէպի Հայոց» Գ. հատորին հրապարակումը, և որոնց մէջ կը թուարկուին Սիմոնեանէն նշմարուած համարեա բոլոր բացթողումները, հատորէն բացակայ բայց շմոցուելիք այնթապցիները.

բ.-- Այնթապի հերոսամարտի շրջանին և Հալէպի Կրթասիրաց Վարժարանին մէջ իր ուսումնառութեան վերաբերող յուշագրական էջերը սփիւռքահայ արձակագրութեան և հրապարակագրութեան մէջ իր ուրոյն տեղը ապահոված Սիմոն Սիմոնեանին.

գ.- Չմոռցուելիքները:

դ.- Նամակներուն մէջ ակնարկուած գիրքերուն մասին գրախօսականներ:

Կը մնայ յուսալ որ Հայ Այնթապցիներու Մշակութային Միութիւնը ընդառաջ երթայ հայ մշակոյթի պաշտպան իր մէկ հայրենակիցին հիմնաւոր առաջարկին և նախաձեռնէ Այնթապի Հայոց պատմութեան չորրորդ հատորին հրատարակութեան:

Դոկտ. Վաչէ Ղազարեան

ՆԱՄԱԿԱՆԻ

Էնսինո, 8 Մայիս 1995

Սիրելի Պրն. Երուանդ Պապայեան,

Ոխակալութեամբ չէ որ այս նամակը Ձեզի կը գրեմ:

Քանի որ ինծի ըսիք թէ մօրաքոջս՝ քոյր Ֆիլոմէն Ժիրագոյի մասին գրուած Նոր Այնթապը չունիք, Ձեզի կը դրկեմ **Նոր Այնթապի ԺԶ. տարի, 1975, թիւ 3-ը (63):**

Դուք **Նոր Այնթապի** խմբագիրը եղած էք 1971-1978: Այս թիւը կը գլուղիայի Ձեր խմբագրական շրջանին և անոր մէջ խմբագրական գրած էք «Ռատիօ Արմէնիայի քառասնամեակին առթիւ»:

Նոյն թիւին մէջ, էջ 31, Գրիգոր Պողարեանին «Այնթապի Հայոց ծառայութիւնը Կաթողիկէ Եկեղեցիին» յօդուածը չէ յիշատակուած Գ. հատորին մէջ: Հոն են, էջ 32/33 մօրաքոյրս՝ քոյր Ֆիլոմէն Ժիրագօ, էջ 33/34 քոյր Նարդուհի Ուսթագարայեան, էջ 35/36 քոյր Մելինէ Մոմճեան (իմ սիրելի դասընկերոջ՝ Սահակ Մոմճեանի քոյրը), էջ 37 քոյր Թերեզա Ժիրագօ (քեռիս աղջիկը) և էջ 38 քոյր Մարիէթ Եսմեայեան:

Ինչպէս Ձեզի բացատրեցի, Պրն. Պողարեանին թախանձանքով մօրեղբայրս՝ Արթին Ժիրագօ, տարի հիւանդ Պողարեանին քով:

Դուք պէտք է ճանչցած ըլլաք մօրաքոյրս: Երևոյթ մըն էր ան իբրև Հալէպի մեծագոյն հիւանդանոցին մեծաւորը:

Ձեր մօտ գտնուելով հանդերձ այս արժեքաւոր աղբիւրը, ի՛նչպէս պատահած է որ մոռցած էք մօրաքոյրս և միւս քոյրերը, որոնցմէ Նարդուհի Ուսթագարայեանը ձեր փեսային հօրեղբօր աղջիկն է:

Եթէ Ուսթագարայեան Եագուպը ողջ ըլլար՝ գիտեմ թէ ինչ ձևով պիտի սաստէր Ձեզ: Եագուպ (Լարթին) եղած է ամենասերտ բարեկամը մօրաքոջս:

Աւելի հետաքրքրական է որ Փրոֆ. Սիլվա Գարայեանին յօդուածը նոյն թիւին մէջ, «Այնթապի ինքնապաշտպանութիւնը և հայ իգական սեռը» վերնագիրով, նոյնութեամբ դրուած է «Պատմութիւն Անթէպի Հայոց» Գ. հատորին մէջ, մինչ անտեսուած են մօրաքոյրս և միւս նշանաւոր քոյրերը:

Դուք պէտք է պատասխանէք և հաճելի է լսել Ձեր բացատրողականը:

Ժագ Ժիրագօն և իր տիկինը

Անարդարություն է չիշատակել նշանաւոր, մեծ վաճառական քեռիներս: Մեծ քեռիիս տղան՝ Ժագ Ժիրագօ, եղած է Միջին Արևելքի մեծագոյն ժամացոյցի վաճառականը: Գրիգոր Ժիրագօն առաջին վարչական եղած է Հայ Այնթապցիներու Միութեան:

Գ. Բատրին մէջ եթէ յիշուած են Զատուր Պէքեարեանն ու Հրայր Տէօքմէճեանը (մօր կողմէ այնթապցի, ոչ թէ ծնեալ Այնթապ), պէտք է յիշուին նաև անունները բոլոր Սիմոնեաններուն՝ մօր կողմէ այնթապցի, ծնեալ Այնթապ, յաճախած Կրթասիրաց Վարժարան և դէռ եղբայրներէս մին դպիր Ս. Աստուածածին եկեղեցիի և բարերար Կրթասիրաց Վարժարանի: Սիմոն Սիմոնեան տուած է լաւագոյն պատմութեամբքը Այնթապի ինքնապաշտպանութեան մասին **Նոր Այնթապի** մէջ: Ուրիշ շատ գրելիքներ ունէր տակաւին...:

Յարգանքներով,

Յարություն Սիմոնեան

Յ.Գ.— Գուրգէն Մահարիի տիկնոջ՝ Անտոնինայի, «Իմ ողիսականը» գիրքին մեկեւնասը եղած եմ և նուիրած՝ մօրս յիշատակին, զօրաւոր այնթապցի:

Էնսինո, 23 Յունիս 1995

Սիրելի Պրն. Երուանդ Պապայեան,

Կը ցաւիմ ըսելու որ իմ նախորդ նամակս՝ 8 Մայիս թուակիր, անպատասխան մնաց: Ծատ կ'ուզէի հանդիպում ունենալ Ձեզի և Սիլվային հետ, ինչպէս նաև խմբագրական կազմին: Արդեօք նամակիս մէջ կա՞ր որևէ վիրաւորական արտայայտութիւն: Եթէ այդպիսի պարագայ մը կայ, ներողամտութիւն կը խնդրեմ: Միշտ կը սպասեմ Ձեր պատասխանին:

Կարդացի «Պատմութիւն Անթէպի Հայոց», Գ. հատոր Ձեր խմբագրած 1151 էջնոց ստուար աշխատութիւնը, որ արդիւնք է տարուան մը հսկայ աշխատանքի: Հատորը կը բովանդակէ այլազան գիւթեր Այնթապի պատմութեան, հերոսամարտին, ազգագրութեան, այնթապական ասոյթներու և մանրավէպերու, հայրենակցականներու կրթական և մշակութային գործունէութիւններու, այնթապի բարերարներու, հայրենի Նոր Այնթապ աւանին մասին, և այլն:

Ակներև է թափուած աշխատանքը, նախորդ երկու հատորներէն ետք նոր գիւթերով հարստացնելու համար Այնթապի հայոց պատմագրութիւնը:

590 էջերու մէջ տրուած են 426 կենսագրականներ: Բնականաբար այսպիսի հսկայ աշխատանքի մէջ կրնան մոռացումներ պատահիլ, ինչպէս որ նշուած է հատորին մէջ վարչութեան կողմէ. *«Յաւակնութիւնը չունինք կատարեալ գործ մը կատարած ըլլալու: Բնականաբար կան թերացումներ, հաւանաբար նաև ակամայ մոռացումներ»:*

Ուշադրութեամբ կարդալէ ետք աշխատութիւնը, նկատեցի բազմաթիւ մոռացումներ կենսագրականներու բաժնին մէջ, որոնք սակայն կարելի չէ «ակամայ» որակել. այլ՝ զանոնք կրնանք միտումնաւոր նկատել: Ես նկատի ունեցած եմ Ձեր մօտ գտնուած աղբիւրներու գանձարանը, որ չէ քննուած և կարդացուած Ձեր կողմէ:

Բացատրեմ:

Նախ, ո՞վ է այնթապցին: Ըստ իս, առաջին հերթին ան՝ որ ծնած է Այնթապ, և ապա ան՝ որուն հայրը այնթապցի է: Եթէ

ենթական կը պատկանի նոր սերունդին՝ նկատի ունենալ հոր և մեծ հոր կողմէ այնթապցի ըլլալը:

Դուք որպէս այնթապցի ընդունած էք անձեր, որոնք Այնթապ չեն ծնած և միայն մօր կողմէ այնթապցի են, ինչպէս՝ Զատուր Պէքեարեանը, Տոքթ. Տէօքմէճեանը, Ժորճ Խանձողեանը կամ իր աղջիկը՝ Մոռցուած են, այս պարագային, Զարեհ Մելքոնեանը և եղբայրը՝ Ծափնուր, Նուսար Յակոբեանը, Նուսար Էքմէքճեանը, Սարգիս Եսփումեանը և իր եղբայրը՝ Ազատ, որուն աշխատութիւններուն և անձին ծանօթացած էք վերջին քանի մը տարիներուն: Սարգիսը եղած է Հայաստանի այնթապցիներու վարչութեան հիմնադիր անդամներէն և յայտնի մտաւորական: Այս բոլորը մօր կողմէ այնթապցի են:

Երբ վերոյիշեալ երկուքը մօրենական գծով կ'ընդունիք իբրև այնթապցի, ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր պարագան, երբ մենք երեք եղբայր ծնած ենք Այնթապ՝ այնթապցի մօրմէ: Հայրս Սասունէն գալով հոն ապրած է աւելի քան քսան տարիներ: Կարելի էր գէթ ըսել. «Կը սերին Այնթէպ հաստատուած սասունցի պէքեարներու սերունդէն, զաւակներն են ջաղացական Օվէի»: Նման ձևով արտայայտուած է Գ. Պողարեան գրելով Յակոբ Պէքեարեանի (1861-1914) մասին: *(Այնթապականք, Բ. հատոր, Մահարձան, էջ 456):*

Ուրեմն դատաւարտելի է այս մոռացումը: Ի՞նչպէս կարելի է մոռնալ ծանօթ մտաւորական Սիմոն Սիմոնեանը, որ նոյնիսկ աշխատակցած է **Նոր Այնթապի**, տուած է լաւագոյն պատմութեանը Այնթապի ինքնապաշտպանութեան մասին, որ պատահեցաւ երբ եօթ տարեկան դեռատի պատանի էր:

... Սիմոնը կապուած էր այնթապցիութեան:

Դուք Ձեր պատմագրութեան համար օգտագործած աղբիւրներուն մէջ յիշատակած էք **Հայ Անթէպ** և **Նոր Այնթապ** պարբերութիւններու 1960-էն 1992-ի համարները, զորս կ'ենթադրեմ թէ մանրամասնօրէն աչքէ անցուցած էք: Դժբախտաբար, փաստերը ցոյց կու տան որ անաչառ չէք եղած Ձեր աշխատութեան մէջ: Այլապէս, ի՞նչպէս բացատրել այն իրողութիւնը, որ **Նոր Այնթապի** ԺԶ. տարի, 1975, թիւ 3(63) համարին մէջէն առած էք Սիլվա Գարայեանին «Այնթապի ինքնապաշտպանութիւնը և հայ իգական սեռը» գրութիւնը Ձեր աշխատութեան մէջ, իսկ նոյն թիւին մէջ առկայ «Այնթապի Հայոց ծառայութիւնը Կաթողիկէ Եկեղեցիին» գրութիւնը, Գրիգոր Պողարեանին կողմէ գրուած, բոլորովին անտեսած էք: Ա՛յս է առանց յարանումանական և կուսակցական խտրութեան կատարուող խմբագրումը...: Այնթապ ծնած քոյր Ֆիլոմէն Ժիրագոյին և այլ նուիրեալ քոյրերու վերաբերեալ գրութիւն-

ներ արժանի չէ՞ք նկատած տալու կենսագրություններու բաժնին մէջ: Այնթապցիներու նուա՞գ պատիւ կը բերէր քոյր Ֆիլոմէն Ժիրագօն, որ անասման ծառայութիւններ մատուցած է Հալէպի մէջ հայ հիւանդներու և չքաւորներու: Աւելի՛ն, այնթապցիները և բոլոր հայերը Սէն Լուի հիւանդանոցին, ուր քոյր Ֆիլոմէն ծառայեց 25 տարի, կու տային «Այնթապցի մասէօրի հիւանդանոց» անունը: Պատի՛ւ կը զգամ այսպիսի մօրաքոյր մը ունենալու:

Մոռցած էք մօրաքրոջս տղան՝ Յարութիւն Ծիթիլեան, մեծագոյն ժամագործը, որ իր հմտութեան շնորհիւ զուիցերիացիներու կողմէ նշանակուած է Պէշրոթ բացուած ժամացոյցի դպրոցի պատասխանատու ուսուցիչ (*տես՝ Հայ Անթէպ, Ը. տարի, 1967, թիւ 3*):

Մոռցուած է նաև անոր արժանատւոր զաւակը՝ Բաֆֆի Ծիթիլեան, ճարտարագէտ, ծանօթ իր ազգային ծառայութիւններով Հ.Բ.Ը.Մ.ի և Լիբանանի Այնթապի Հայրենակցական Միութեան մէջ:

Վերոյիշեալ նոյն թիւին մէջ, տակաւին, խօսուած է Վարդուհի Իսկէնտէրեանի մասին, ծնեալ Այնթապ 1921-ին, հօր կողմէ այնթապցի: Վարդուհին 18 տարի ուսուցչական պաշտօն վարած է Հալէպի Կրթասիրաց Վարժարանին և 24 տարի Պէշրոթի Նոր Մարաշ թաղի Հայ Աւետ. Բարձրագոյն Վարժարանին մէջ: 1970 և 1975-ին, ի գնահատութիւն իր մանկավարժական վաստակին, արժանացած է ոսկեայ մետալի: Նուա՞գ պատիւ կը բերէ ան այնթապցիներուն, քան՝ նորելուկ համալսարանականներ:

Անարդարանալի կը գտնեմ այս և այլ մոռացումներ, զորս կարելի չէ «սկամայ» որակել:

Անհասկնալի էր կենսագրություններու բաժնին մէջ անուններու գոյութիւնը այնպիսի մարդոց, որոնց մեծ հաշրը Այնթապ ծնած է, կամ անոնց՝ որոնք պարզ արհեստաւոր մը, դպիր մը, ուրարակիր մը, երգչախումբի անդամ մը, ևայլն եղած են, երբ անուանացանկէն դուրս մնացած են այնպիսի կարկառուն դէմքեր, որոնք իսկապէս կարևոր նպաստ բերած են հայութեան, Հայաստանին և ընդհանրապէս հայ մշակոյթին:

Ակամա՞յ մոռցուած են արդեօք՝

- Հայրենի արձանագործ Գէորգ գանտահարեանը (*տես՝ Այնթապականք, Բ. հատոր, էջ 176*).

- Լիբանանահայ գաղութի ազգային, կրթական և հանրային կեանքի մէջ շուրջ քառասնամեայ բեղուն վաստակ ունեցող, հրատարակութիւններու հեղինակ և Անթիլիասի Կաթողիկոսութեան երգչախումբի ղեկավար Գէորգ գանտահարեանը.

- Նոր Այնթապի ներկայ մտաւորական խմբագիրը՝ Լևոն Վարդան.

- Հայաստանէն Լոս Անճելըս մանկավարժական, հրապարակագրական, գրական բեղուն գործունէութեամբ ծանօթ Փրոֆ. Գէորգ Խըրոպեանը (*տես՝ Նոր Այնթապ, ԻԴ. տարի, թիւ 13-16, էջ 28*)։

- Ծարտարարութեան մեծերէն Յովհաննէս Գասարեանը, աւելի քան 700 գործաւորներով, մեծագոյնը Լիբանանի մէջ։

- Լոս Անճելըսի գործի ասպարէզի մեծերէն Գէորգ Անտոնեանը¹ և իր համալսարանական ուսման տէր որդիները, Հ.Մ.Ը.Մ.ի վարչականներ, որոնք ունին 80-է աւելի վաճառատեղիներ և լայնօրէն մասնակցած են ազգային նոյրատուութիւններու։

Այս բոլորին մէջ ամենէն զարմանալին Նորայր Արք. Պողարեանին անուան դուրս ձգուիլն է այնթապցիներու կենսագրութիւններու ցանկէն։ Արդեօք Բաբգէն Կաթողիկոս Կիլիկիէնէն ետք ունեցա՞ծ ենք աւելի ակնառու, հռչակաւոր և այնթապցիութեան պատիւ բերող անձնատրութիւն մը՝ քան Նորայր Արք. Պողարեանը կամ Ծովակալը։ Պատմագէտ, ձեռագրագէտ, կանոնագէտ, բանասէր հոգևորական մը, որ ցարդ հրատարակած է 11 հատորով և աւելի քան 7000 էջով մայր ցուցակը Ս. Յակոբեանց վանքի ձեռագիրներուն, ինչպէս նաև բազմաթիւ բանասիրական, կրօնագիտական, եկեղեցագիտական, գրական հատորներ։

Ակամա՞յ մոռացում...։ Կը կցեմ իր մասին Թորգոմ Պատրիարքի յօդուածը և ցանկը իր հրատարակած գիրքերուն։

Մեր մեծագոյն հայը, այնթապցիի զաւակ, եղած է ութ տարի Գալիֆոնիան կառավարած Ծորն Տէօքմէճեանը. մեր մեծագոյնը՝ բոլոր դարերու հետ բաղդատած։ Իր մասին պէտք է նաև հայերէնով գրուէր յօդուած մը։ Ամենակարևորը, սակայն, ինչո՞ւ չփնտռել իր արմատները և տալ հօրը ամբողջական կենսագրութիւնը՝ քաղելով «Պատմութիւն Անթէպի Հայոց» Բ. հատորէն, էջ 530-531։

Կառավարիչին հայրը՝ Գորգէն Տէօքմէճեան, եղած է փոխատենապետը Այնթապի Հայրենակցական Կեդրոնական Մարմնի։ Ան նոյնիսկ մաս կազմած է 1946-47-ին ներգաղթի համար կազմակերպուած հանգանակութեան, հաւաքած է \$28,895 և յանձնած Բարեգործականին։ Իր զակին մէջ ներմուծած է հայութեան ոգին։ Իր մասին Ձեր աշխատութեան մէջ կայ շատ կարճ կենսագրական մը շատ գէշ լուսանկարով (էջ 1096)։

Ձեր աշխատութեան մէջ, տակաւին, չեմ գտած անունները՝

- Տքթ. Փրոֆ. Աւետիս Խաչատրեանին, դասախօս, միջազգային մասնագէտ «քուէթերով»ի, ինչպէս նաև իր Սինթիա դստեր՝ անուանի դաշնականարմոհի։

1- Մահացած՝ վերջերս։

- Յովհաննէս Զադիկեանին, աշխատակից **Նոր Այնթապի** և «Գեղարդ» տարեգիրքի:

- Մովսէս Պետրեանին, վարչական և այնթապցիներու ծառայած Հալէպ, Պէյրութ ու Փարիզ:

- Աւետիս Էքմէքճեանին, դերասան, ճնշակեան ղեկավար, տպարանատէր:

- Գրիգոր Զեքիճեանին (*տես՝ Նոր Այնթապ, թիւ 11-12*):

Հիմա գանք Գրիգոր Պողարեանին:

Իր մահուրնէ ետք, պէտք է ըսել որ արժանին չէք մատուցած մարդու մը, որ գանձարան մը ձգած է այնթապցիներուն:

Եղած է 28 տարի տնօրէն և 3 տարի ուսուցիչ Կրթասիրաց Վարժարանին՝ սերունդներ պատրաստելով հայրենասիրական ոգիով, խմբագրած է 9 տարի **Հայ Այնթէպ** պարբերաթերթը, հրատարակած է «Այնթապականք» Ա. և Բ. հատորները, դրած է հիմը Հայաստանի մէջ կառուցող աւանին և գործարանին, կազմած է ձեռագիրներու ցուցակը Այնթապի:

Կրթական և հայրենասիրական բեղուն գործունէութիւն ծառայած այս մեծ այնթապցիին արժանի յարգանքը կարելի էր ընծայել Զեր աշխատութիւնը նուիրելով անոր յիշատակին (պահելով ձեր նկարը և հեղինակութեան իրաւունքը իբր աւագ խմբագիր), ինչպէս ատենին Սարաֆեան իր պատմագիրքին Ա. հատորը նուիրած էր մեծ այնթապցիի մը՝ Բաբգէն Կաթողիկոս Կիլիկէերեանին:

1997-ը իր ծննդեան հարիւրամեակն է. արդեօ՞ք մտածած էք այդ մասին: Այս տարի քսանամեակն է իր մահուան:

Անտեսուած է նոյնիսկ իր հոգեզաւակը. Գրիգորիս, որ դասախօս է Պէյրութի համալսարանին մէջ:

Տակաւին երկար է շարքը «մոռացումներու» և աշառութիւններու՝ բոլորովին անտեսուած եւ Սիմոնեան-Ժիրագօ-Ժիթիլեանները:

Այս բոլորով հանդերձ, սակայն, չեմ կրնար առ ոչինչ համարել ձեր տարած երախտաշատ աշխատանքը: Հետաքրքրական և արժէքատու շատ նիւթեր կրցած էք հաւաքել և ընդգրկել հատորին մէջ, զանոնք ո՛չ միայն փրկելով ընդմիջտ մոռացումէ և կորուստէ, այլ և յանձնելով հասնող սերունդներու ուշադրութեան:

Կարելի՞ է ակնկալել Զեզմէ, որ «սկսմայ» մոռացումներու առարկայ դարձած նիւթեր, վերյիշելէ ետք, պարբերաբար հրատարակէք նախ մամուլի մէջ և ապա, օր մըն ալ, առանձին հատորով մը, իբրև յաւելում Գ. հատորի: Ա՛յդ պարագային Զեր աշխատութիւնը կը դառնայ իսկական և անաչառ պատմագրութիւն մը:

Մինչ այդ, ընդունեցէք լաւագոյն բարեմաղթութիւններս:

Յարութիւն Սիմոնեան

ԿՅՈՐԴ._

Ահաւասիկ, հատուածաբար, «Գիրք Թղթոց»ի հրատարակութեան առիթով Ծովականին մասին Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանին 19 Յունիս 1994 թուակիր գնահատանքի խօսքը, ինչպէս նաև ցանկը Ծովականին իրագործած հրատարակութիւններուն:

«Քաջալերանքովը Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Նսխագահ Տիար Ռոպերթօ Կիւլպէնկեանի, որոշեցինք վերատպել

**Յ. Սիմոնեան և Նորայր Արք. Պողարեան Ս.
Յակոբեանց վանքին մէջ, երուսաղէմ:¹**

«Գիրք Թղթոց»ը, որ Քաղկեդոնի Ժողովի (451) երկաթնակութեան հարցին առնչութեամբ թղթակցութեանց հաւաքածոյ մը նկատուած է:

... Ո՞վ պիտի վերահսկէր աշխատանքներուն վերատպուելիք Գիրք Թղթոցի հրատարակութեան:

Անվարան, կարելի միակ անձի մը մասին կրնայինք մտածել: Եւ նա, իննսունամեայ և ֆիզիքական մարմնի տկարութեանց հետեանքով իր սենեակի շրջափակէն հեռանալու անկարող Ծովականն էր, Գեր. Տ. Նորայր Արքեպս. Պողարեանը: Նա մեր ձեռագիրներու լեզուն հասկցող մասնագէտն է, գրաբարի և աստուածաբանութեան հմուտ և մեր մատենագիրները ուսումնասիրող գիտուն պատմագէտը:

Բարեբախտաբար՝ տկար մարմինին մէջ արթուն էր միտքը, և աշխոյժ էր կամքը: Եւ ինք ևս անվարան և սիրաշօժար յանձն ա-

1- Տեղին է նշել թէ Պապայեանին խմբագրած հատորէն Պողարեան սրբագանին բացակայութիւնը ինձի պատճառած էր այնքան ցաւ, որ գացի Երուսաղէմ՝ անձամբ հանդիպելու հայ մշակոյթի երախտաւորին հետ:

ռաւ վերահսկել Գիրք Թղթոցի վերահրատարակման աշխատանքին:

Այս հատորին մէջ իր ներկայացուցած Ծանօթութիւնները... և Բացատրականը..., մինչև անգամ Յանկ Յատուկ Անուանցը..., ինքնին ցոյց կու տան ահագնութիւնը աշխատանքին, արժանիքը մասնագէտ աշխատասիրողին, և բժախնդրութիւնը բանասէրին: Այս հատորին արժանիքը պէտք է նկատել միութիւնը նպատակին, որուն այնքան նախանձախնդրութեամբ հետամուտ եղած է Ծովական: Ինչպէս կ'ըսեն. «Ամէն ինչ ինք իր ձեռքով կատարած է»: Դասատուումը նիւթերու, ստուգումը պատմական տուեալներու, բաղդատութիւնը բնագիրներու, նկատառումը այլ բանասէրներու նկատողութեանց, և մինչև անգամ տպարանային անշահ աշխատանքները...»:

ՅՈՒՅԱԿ ԾՈՎԱԿԱՆԻ ԳՈՐԾԵՐՈՒ

ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԾՈՎԱԿԱՆ անուան ներքև.-

- Գլաձորեան Սերունդ, 1990, էջ 56
- Կորիւն Վարդապետի Երկերը, 1984, էջ 66
- Հայ Նկարողներ (ԺԱ.-ԺԷ դար), 1989, էջ 262
- Սրբոց Յակոբեանց Վանք (ԺԴ.-ԺԸ հար), 1985, էջ 127
- Տաղարան (ԽԱ) (Յովհաննէս Թլկուրացի), 1958, էջ 115
- Հայ Գրիչներ (Թ.-ԺԷ դար), 1992, էջ 426
- Հայկական Խաչեր, ա991, էջ 60
- Տաթևացեան Սերունդ, 1991, էջ 52

ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊՈՂԱՐԵԱՆ անուան ներքև.-

- Մայր Յուցակ Ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց

Ա. հատոր	1966	էջ 676
Բ. հատոր	1967	էջ 671
Գ. հատոր	1968	էջ 645
Դ. հատոր	1969	էջ 694
Ե. հատոր	1971	էջ 603
Զ. հատոր	1972	էջ 624
Է. հատոր	1974	էջ 551
Ը. հատոր	1977	էջ 465
Թ. հատոր	1979	էջ 591
Ժ. հատոր	1990	էջ 674
ԺԱ. հատոր	1991	էջ 469
- Կանոնագիտութիւն, 1992, էջ 40
- Կրօնագիտութիւն (Նախակրթարանի չորրորդ կարգին համար), 1992, էջ 81

- Կեանքի Խօսքեր, 1992, էջ 190
- Հայ Եկեղեցու Հաւատոյ Հանգանակները, 1993, էջ 38
- Վանատուր (բանասիրական յօդուածներու ժողովածու), 1993, էջ 415
- Հայ Գրողներ, 1971, էջ 616

Էնսիմօ, 3 Նոյեմբեր 1995

Սիրելի Պրն. Երուանդ Պապայեան

Երէկ տեսակցութիւն մը ունեցայ վերջերս ձեզի այցելած անձի մը հետ: Իրեն հետ ունեցած ձեր զրոյցէն ուշադրութիւնս գրաւեցին կարգ մը կէտեր, որոնց համար կը հարկադրուիմ գրել հետևեալը:

Ըսած էք թէ խաշակութեան մը սկսած եմ ձեր և ձեր խմբագրած հատորին դէմ:

Ի՛նչպէս կ'ուզէք որ չհակադարձեմ:

Կեանքիս մեծագոյն լախտի հարուածը ստացած եմ ձեր հրատարակած հատորին մէջ չտեսնելով սրբութիւն սրբոց մօրաքրոջս՝ քոյր Ֆիլոմէնի մասին որևէ յիշատակութիւն: Այնթապցիները չեն ունեցած իրմէ մեծ մեծութիւն: Ինծի ըսած էիք թէ «Նոր Այնթապ»-ները կազմած և ձեր գրադարանը դրած էք: Անոնց մէջէն առած էք ձեր աղջկան յօդուածը և անտեսած՝ մօրաքոյրս, Վարդուհի Իսկէնտէրեանը, «Նոր Այնթապ»ի տարիներու խմբագիր, ծանօթ մտաւորական, ուսուցիչ, պատմագէտ Լևոն Վարդանը:

Այս արարքը բարեկամակա՞ն է, Պրն. Պապայեան:

Երկրորդ՝ անտեսած էք Սիմոն Սիմոնեանը: Կը կարդաք իր գոհարները, իր մանկութեան յուշերը Այնթապի ինքնապաշտպանութեան մասին: Այնթապցիները ունեցա՞ծ են իրմէ մեծ գրագէտ մը:

Երէկ նոր ցնցում մը ունեցայ, երբ Լուիֆիկ Թապաքեանէն իմացայ որ Սիմոնը միշտ ուրացած է իր այնթապցիութիւնը, ըստ ձեր յայտարարութեան: Հետևաբար՝ անտեսուած է:

Հօր կողմէ սասունցի, կը սպասէի՞ք Սիմոնէն որ հրաժարէր իր սասունցիութենէն: Դուք ալ միշտ հպարտութեամբ կը յիշէք ձեր հօր մեծ-հօր սասունցի ըլլալու պարագան: Մենք իրաւունք չունի՞նք յիշելու մեր հօր կողմէ սասունցի ըլլալը: Չհպարտանա՞նք, երբ սասունցին հայութեան տուած է դիւցազնավէպ, հերոսական գոյամարտ, յեղափոխական երգեր...:

Այս բոլորով հանդերձ, սակայն, անուրանալի փաստը կը մնայ փաստ- ծնած ենք Այնթապ՝ այնթապցի մօրմէ և Սասունէն Այն- թապ «ներգադթած» *պէքեսար* հօրմէ, որ աւելի քան քսան տարի ապրած է Այնթապ:

Էեք յիշած նաև Կիլիկեան վարժարանի ձեր աշակերտը՝ մօրաբ- րոջս տղայ Յարութիւն Ծիթիլեանը, Միջին Արևելքի մեծագոյն ժա- մագործը, որուն զաւակը՝ Բաֆֆին ևս մոռցուած է:

Ի՛նչպէս չարտնէլիլ, երբ մեր սիրելի Կրթասիրացին նուիրուած է միայն երկուքովէս էջ, Կիլիկեանին տրամադրուած էջերուն չափ: Ձեր տրամադրութեան տակ ունեցած էք աղբիւրներ, աւելի քան երկու հարիւր էջ Կրթասիրացի մասին: Ներելի չէ այս թերացումը:

Նոյն անձին նաև ըսած էք թէ ձեր դրկած նամակներուն իբրև պատասխան ինչ որ ստացած էք՝ զետեղած էք հատորին մէջ: Ինձի ալ նոյնը ըսած էիք:

Հոս անընդունելի բան մը կայ: Եթէ ոմանք չեն պատասխանած, այդ պարագային պէտք է դիմէիք ձեր յիշատակած աղբիւրներու գանձարանին: Այդպիսով փրկած կ'ըլլայիք մոռցուածները: Երբ չէ պատասխանուած ձեզի, կը ջնջէ՞ք զիրենք:

Ո՛հ որ կը դատապարտէ չպատասխանողները, սակայն կը դատապարտուիք դուք և խմբագրական կազմը, որ ձեզի յանձնուած պաշտօնը չէք կատարած, չէք ուզած կարդալ կամ օգտագործել ձեր քով գտնուող աղբիւրները: Ձեր պաշտօնը լիակատար պատմութիւն գրել էր, վրիժառութիւն չէր:

Ձեզի դրկած նախորդ նամակներու մէջ յիշատակած եմ բոլոր կարևոր մոռացումները Ծովականէն սկսեալ: Ձեր քովի աղբիւր- ներուն օգտագործումով՝ պիտի խնայուէին բոլոր այս մոռացումները:

Աւելցնեմ պզտիկ նկատողութիւն մը:

Այնթապի պատմութեան Ա. և Բ. հատորներուն մէջ յիշատակ- ուած են երեք մեծ քահանաներ, իրենց կենսագրութիւններով.---

1- Տէր Ներսէս աւագ քհնյ. Թավուզճեան

2- Տէր Գարեգին աւագ քհնյ. Պողարեան

3- Տէր Ներսէս աւագ քհնյ. Պապայեան:

Ասոնց մէջ Թավուզճեան քահանան տիտան մըն էր, բացառիկ երևոյթ: Չեմ ուրանար միւս երկուքին արժանիքները և ազգին մատուցած կարևոր ծառայութիւնները:

Երբ դաւաճան ձեռք մը սպաննեց Թավուզճեան քահանան, անոր թաղման ներկայ եղաւ Բաբգէն Կաթողիկոս Կիլիկեանը (Աթոռակից այդ օրերուն). ի՛նչ մեծ պատիւ:

Ձեր հատորին մէջ Թավուզճեան քահանային տրամադրած էք միայն երկու էջ, Աստուր Լոնեանին և Աւետիս Գալէմքեսարեանին հետ միասնաբար, երեքին նկարներով հանդերձ: Ոչի՛նչ գրած էք

Գարեգին աւագ քահանայ Պողարեանին մասին: Չէ՞ր բաւեր ազգին տուած իր զաւակները: Իր մասին կրնաք կարդալ Գ. Պողարեանի **Մահարձան-ը**: Մինչ ձեր հօրը տրամադրած էք չորս էջ: Նոյնիսկ օգտագործած էք Գ. Պողարեանին գովասանքները ձեր հօր մասին, սակայն ձեր խմբագրած հատորին մէջ մոռցած էք իր հայրը, որ եղած է Այնթապը լքող վերջին անձը:

Նալպանտեան քահանան արժանացած է տեղատրուելու նոր հատորին մէջ, մինչ Գարեգին աւագ քահանան արժանացած է Նորայր Արք. Պողարեանի ճակատագրին՝ բացարձակ լուրջեան...:

Այնթապի պատմութեան յաջորդական Ա. և Բ. հատորներու հրատարակութենէն մի քանի տարի վերջ մահացած է ձեր հայրը և իր խոր ծերութեան պատճառով այդ տարիներու ընթացքին նոր ծառայութիւններ չէր կրցած ընծայել հայութեան՝ բաղդատաբար Ծովականին, որ մոռացութեան մատնուած է: Կրնա՞ք երևակայել Ծովականին ձգած մեծ գործը: Կը բաւէ յիշատակել միայն Երուսաղէմի վանքին ձեռագրաց տասնմէկ հատորանի ցուցակը:

Երեք պատուարժան քահանաներուն պէտք էր տրամադրուէր հաւասարաչափ էջ, Տէր Ներսէս Թաւուզճեանին՝ նոյնիսկ աւելի:

Ինչո՞ւ այս անարդարութիւնը:

Այս բոլորէն ետք, միակ դարմանը չորրորդ հատորի մը հրատարակութիւնն է, առանց մեղայագրի:

Բարեկերպ,

Յարութիւն Սիմոնեան

Յ.Գ. Դուք և վարչականներ չէք մոռցած ձեր զաւակներն ու թոռնիկները. բայց մոռցած էք հարազատներս: Պրն. Պապայեան լաւ կը ճանչնայ զաւակս, որ Լոզանի համալսարանին մէջ իր դասընկերոջ հետ պատրաստած է Ղարաբաղեան արխիւը երկու հատորներով: Բոլորն ալ արժանի էին հատորին մէջ տեղ գտնելու:

Էնսիմո, 13 Դեկտեմբեր 1995

Սիրելի Պրն. Երուանդ Պապայեան

Երկար տևեց մոռացումներու մասին խօսիլը...:

Դուք բախտաւոր պէտք է զգաք որ Այնթապի պատմութեան երրորդ հատորին համար այդքան աղբիւրներ ունեցած էք: Եթէ բոլորը կարդացած ըլլայիք՝ ոչ մէկ մոռացում պիտի ըլլար:

Երկար տարիներու ամենասերտ գործակցութիւն ու բարեկամութիւն ունեցած էք Սիմոն Սիմոնեանին հետ, սակայն երբ առիթը եկած է զինք պատշաճօրէն գնահատելու և մեծարելու՝ կացինի հարուած տուած էք իրեն, զինք բամբասելով և կոշեղով այնթապցիութիւնն ուրացող: Հանճար գրագէտը ջնջած էք Ձեր խմբագրած գիրքէն:

Ապերախտ գտնուած էք ձեր ամենահին կուսակցական ընկերոջ՝ Աւետիս Էքմէքճեանի (Տպարան Անի) հանդէպ: Գոնէ ի յարգանս իրեն՝ իր երիտասարդ տարիքին մահացած բժիշկ տղուն մասին գրէիք:

Իմ մասին ևս ոչինչ գրուած է երրորդ հատորին մէջ: Պիտի բաւեր յիշատակել գէթ ըրածներս հայ գիրքի հրատարակութեան համար: Հասած եմ շատ կազմակերպութիւններու և անհատներու. ասիկա իմ երջանկութիւնն է եղած:

Եզրակացութիւն:

- Այնթապցիութեան փառքերը մոռացութեան մատնուեր են: Կրկին յիշատակութեան համար պէտք է յիշուէին անունները Բաբգէն Կաթողիկոսին, Ծառէ Արք. Գասպարեանին, աւելի լայն չափով Ներսէս քհնյ. Թաւուզճեանին, Նազարէթ Ֆաթրճեանին, Նորայր Արք. Պողարեանին և հերոսամարտի բոլոր ղեկավարներուն: Այնթապի պատմութեան զոյգ հատորներու հրատարակութենէն 43 տարի ետք, այս նոր հրատարակութեան մէջ նոր սերունդին համար անհրաժեշտ յիշեցումներ էին ասոնք:

- Աւելի մանրամասն, նկարներով պէտք է ներկայացուէր Հայաստանի Թագա գիւղին Նոր Այնթապ անուանակոչումը իբրև պատմական մեծ դէպք, ինչպէս նաև 1975-ին հիմնուած Ժանեակի և վարագոյրի գործարանը: Ո՛ր են նկարները Գրիգոր Պողարեանին և այլ անձնատրութիւններու:

- Բարերարներու ցանկին մէջ մոռցուած են անունները Ալպէր, Շոն և Պերն Պօյաճեաններուն: Ալպէրը արաբական հացի ամենամեծ հալթայթիչն է Միացեալ Նահանգներու մէջ և իր մօր յիշատակին \$250,000 նուիրեց Հ.Բ.Ը.Մ.ի Փաստաւեճայի կեդրոնին, միաժամանակ ունենալով ծառայութիւն՝ իբրև մարզական և սկաւտական խումբերու կազմակերպիչ: Յետոյ, կարելի՞ էր անունս ալ յիշել բարերարներու ցանկին մէջ:

- Գործատէրերու խումբին մէջ մոռնալէ յետոյ Լիբանանի մէջ հարիրաւոր գործատուներ աշխատցնող Յովհաննէս Գասարճեանը, որ եղած է Հ.Բ.Ը.Մ.ի ղեկավարներէն, մոռցած էր Ծահնուր և Արթուն Ֆաթըզճեանները (Liban Tapis), որոնց շուրջ 600 գործատուներուն մեծամասնութիւնը հայեր են: Ծահնուրը դասընկերս էր և դասարանին առաջինը. շրջանաւարտից հանդէսին ինք կարդացած էր հոսկ բանքը:

Ես ալ եղած եմ ժամացոյցի գործարանատէր և «Ժամացոյցի թագաւոր» կոչուելու չափ մեծ էի Զուիցերիոյ մէջ: Բայց համետութիւնս թոյլ չի տար ըսել աւելին:

- Մոռցուած մեծ անձնատրութիւն մըն է Ծահնուրին հայրը՝ Նազարէթ Ֆաթըզճեանը, արտօնատէրը Կրթասիրաց Վարժարանին: Խնդրեմ, կարդացէք «Մահարձան»ը իր մասին: Եթէ ան կորովի կեցուածք չցուցաբերէր, Կրթասիրացը կուսակցութեան մը սեփականութիւնը պիտի դառնար:

- Մոռցուած է մեծ բժշկապետ Յարութիւն Միճեանը, արտաբան և մեծ հայրենասէր: Հայաստանի մէջ իր կատարած անվճար վիրահատութիւններուն մասին կրնաք կարդալ «Անկախութիւն» երկշաբաթաթերթի 7 Դեկտեմբեր 1995-ի թիւին մէջ:

- Ընորհակալութիւն քոյր Ֆիլոմէնի մասին «Նոր Կեանք»ի մէջ գրուածին համար, բայց պակասաւոր է ան և «Լատինականացած, պարագաներու բերմամբ» արտայայտութիւնը վիրաւորական է ու նախատական:

- Մեծ մոռցուած մըն է Նորայր Արք. Պողարեանը (Ծովական): Ի՞նչ մեծ ուրախութիւն ապրեցայ՝ երբ տեսայ «Նոր Կեանք»ի մէջ իր նկարը, Թորգոմ Պատրիարքին և Նախագահ Լևոն Տէր-Պետրոսեանին հետ: Նախագահը եկած էր 93 տարեկան այնթապցիին ձեռքը համբուրելու: Ի՞նչ հպարտութիւն ինծի համար, Նորայր սրբազանին համար: Զեզի գրած եմ ասկէ առաջ:

- Ո՞ր է մայրապետ Էլիզ Մոմճեանը: Կը կցեմ իր մասին Պրն. Գր. Պողարեանին գրածը (**Նոր Այնթապ, 1971, թիւ 1-2**): Էլիզը աշխատած է քոյր Ֆիլոմէնին մօտ: Երբ մօրաքոյրս բաժնուեցաւ հիւանդանոցէն, ինք ալ ձգեց զայն և անցաւ Երուսաղէմ՝ իր անձը նուիրելով Երուսաղէմի վանքին: Եղած է առաջին մասնակցողը Նոր

Այնթապի հիմնարկությանն նպատակով բացում Բանգա-
նակությանն՝ իր ունեցած \$300-ով:

Տակաւին մոռցում են՝

- Վարդան Արք. Տէմիրճեանը, ծանօթ մտաւորական, հեղինակ
«Գաւազանագիրք» պատկառելի ուսումնասիրության և խմբագիր
Նոր Այնթապի:

- Վաչէ Ծ.Վ. Իգնատուեան, հեղինակ «Աստուածամայր» և
«Հայկական մանրանկարչութիւն և Թորոս Ռոպին» հատորներուն:

- Հրանդշ Պէնէան, ուսուցչուհի:

- Աւետիս Զագրճեան, մեծ բարերար Եգիպտոսէն, որ եղած է
բարեկամս: Իր տիկինը աշակերտած ըլլալով Յակոբ Օշականին, ինք
դարձած է մեկեմաս Օշականէն երեք մեծածաւալ հատորներու:

- Գորգէն Եագրճեանը, հեղինակ «Ապտովհամիտ Բ. Կարմիր
Սուլթանը» հատորին, որ Կորկէն ծածկանունով աշխատակցած է
Նոր Այնթապի և իր 800 հատորանի գրադարանը նուիրած է
Երևանի մատենադարանին:

- Կարապետ Զալքեանը, տնօրէն:

- Կարապետ Աղճապեանը, Հ.Մ.Ը.Մ.ի վերերան:

- Արամ Սիւլահեանը, տէր ալիմինի գործարանի:

Այսքան մոռցում անուններ՝ թղթատելով ընդամէնը վեց թիւեր
Նոր Այնթապ պարբերաթերթէն և մասամբ ալ անձնական ծանօ-
թութիւններու վրայ հիմնուելով:

Դուք իբրև նախագահ Այնթապի Հայրենակցական Միութեան՝
կը սպասէի որ աւելի բծախնդրութիւն ցուցաբերէիք հրատարա-
կութեան առթիւ ձեր երրորդ հատորին, որ մեծ գործ մը ըլլալէ չի
դադրիր, սակայն:

Ուրախ պիտի ըլլայի երրորդ հատորին մէջ տեսնելով Այնթապի
տարագներով հին նկարներ, 1920-էն առաջուան, որոնք շատ են
Նոր Այնթապներու մէջ- Նագարեան, Ապաճեան, Հասրճեան
ընտանիքներ, օրինակ: Արուսեանը կրնար օգտակար ըլլալ Ձեզի:

Կը փակեմ այլևս այ էջը և պիտի չգբաղիմ մոռացումներով:
Պիտի սպասեմ Այնթապի Հայրենակցական Միութեան որոշում-
ներուն՝ ի փառս այնթապցիութեան:

Արտագին բարևներով,

Յարութիւն Սիմոնեան

*Յ.Գ. Զորորդ հատորի մը հրատարակութիւնը անհրաժեշտու-
թիւն է:*

ԿՑՈՐԴ.-

Ահաւասիկ քոյր Էլիզա Մոմճեանին մասին **Նոր Այնթապի 1971** տարուան առաջին թիւին մէջ լոյս տեսած գրութիւնը՝ ստորագրուած Գրիգոր Պողարեանին կողմէ, «Բացում Հանգանակութեան» խորագիրով:

ՆՈՐ ԱՅՆԹԱՊԻ մէջ իրագործելի ճարտարարուեստական մեր ձեռնարկութեանց ի նպաստ կատարելի համաայնթապցիական մեծ հանգանակութիւնը կը յայտարարենք բացուած, օրինակելի ժեսթովը տարեց հայրենակցութիւնի մը - ԷԼԻԶԱ ՄԱՅՐԱՊԵՏ ՄՈՄԾԵԱՆԻ, որ Երուսաղէմի Ա. Յակոբայ վանքէն անհուն հրճումանքով կը տրամադրէ իր ամբողջ խնայողութիւնը որպէս «Այրի Կնոջ Լումայ».-

300 ՏՈՒԱՐ

Ուրախատի՞թ աչս լուրը մեզի կը փոխանցէ Երևանի Հայրենակցական Յանձնախումբին ատենադպիր Պր. Եղիա Տոլպագեան, 3 Մարտ 1971 թուակիր նամակովը:

... Կը մաղթենք որ օրինակները ըլլան վարակիչ և հարուստ ու աղքատ սիրայօժար վերցնեն իրենց բաժինը՝ ի խնդիր հայրենակցական մեր վարկին:

Էնսիմո, 14 Դեկտեմբեր 1995

Սիրելի Գրիգոր Թեմեան,

Ընդհանրապես Պրն. Երուանդ Պապայեանին իմ մօրաքրոջս, քոյր Ֆիլոմէնին մասին յօդուածին հրատարակութեան համար:

... Ունիմ հետևեալ նկատողութիւնները.-

1.- Մօրաքրոջս մասին «սարագաներու բերմամբ լատինացած» արտայայտութիւնը գործածուած է: Ասկա կը գտնեմ վիրատրական: Նա՛խ, մօրաքրոյս չէ որ լատինացած է, այլ՝ իր հայրը՝ Պրն. Պապայեանին խնամի Եագուպ Ուսթագարայեանին պէս: Այնթապցի բոլոր քոյրերը, տո՛ւրք քոյրերը, լուսաւորչականի զաւակներ եղած են, յաճախած են հայ կաթողիկէ վարժարաններ և հոն քոյր դասնալու կոչում զգացած են և իրենց ամբողջ կեանքը նուիրած են հայութեան, հայ դպրութեան: Պրն. Պողարեան խանդատանքով կը գրէ իրենց մասին, այնթապցի վեց քոյրերու մասին: Դատապարտե՞նք Մխիթարեանները:

2.- Պրն. Պապայեանին գրածը ամբողջական չէ քոյր Ֆիլոմէնին մասին: Իրեն պատմած էի որ բանտէն ազատած էր ցկեանս դատապարտուած Էյնէշցի Ներսէսը (Քէրվանեաններուն հայրենակիցը): Էյնէշը Այնթապի շրջակայ գիւղերէն մէկն էր: Այս մասին կրնան վկայել Ներսէսին Լոս Անճելըս բնակող կինն ու Սուին Չուլճեանը: Ներսէսին հայրենակից Չէթէ Յակոբը ճարահատ դիմած էր մօրաքրոջս, 1942-ին, և մօրաքրոյս ուղղակի Բարձր Քոմիսէրին դիմելով ազատած էր «Խօզ պիղիք» Ներսէսը բանտէն: Այս իսկական հայդուկը, որ սպաննած էր թուրքեր և ֆրանսացիներ, տասնութ տարեկանէ առաջ գործած ըլլալով իր արարքները՝ փրկուած էր կախաղանէ, բայց քսան տարի անցուցած էր արդէն բանտի մէջ:

Նմանօրինակ շատ ուրիշ ծառայութիւններ մատուցած է մօրաքրոյս: Երկաթուղային թէ էլեկտրական ընկերութիւններու կամ զինուորական հաստատութիւններու մէջ գործ հայթայթած է ան գործազուրկներու: Բոլոր դուռները բաց էին մօրաքրոջս առջև:

Պրն. Պապայեանին նաև պատմած եմ եղբօրս մասին, որ սխալմամբ կամ չարամիտ յերիւրածոյ ամբաստանութիւններու զոհ երթալով իբրև համայնավար բանտարկուած և դա՛րձեալ մօրաքրոջս միջամտութեան շնորհիւ ձերբազատուած էր կալանքէ: Ի՞նչ սև

օրեր էին ատոնք մեր ընտանիքին համար:

Մօրաքրոջս ամենամեծ բարիքը հայ մշակույթին՝ հաւանաբար եղած է հետևեալը: Բ. Պատերազմի ընթացքին, թուղթի չգոյութեան տագնապի շրջանին, մօրաքրոջս կարգադրութեամբ եղբայրս՝ Սիմոնը, կրցած է 500 սուրիական ոսկիով (սև շուկայի վրայ պահպանողական գնահատումով մը կրնանք ըսել թէ 20,000 սուրիական ոսկիի կ'արժէր ան, մինչ ըստ Պրն. Տիգրան Թոսպաթի կրնար արժել նոյնիսկ 50,000 ոսկի) մէկ թոն թուղթ գնել ֆրանսական իշխանութիւններուն բարեհաճ կարգադրութեամբ: Այդ թուղթերով է որ Սիմոնը կրցաւ հրատարակել հայերէնի և հայոց պատմութեան իր պատրաստած դասագիրքերը: Սարգիս Եափունճեանը լաւ ծանօթ է այս իրողութեան:

3.- Մօրաքրոջս կառավարած է ամբողջ հիւանդանոց մը և պատասխանատուն եղած է հիւանդանոցի դեղարանին, որ իր խելացի կարգադրութիւններուն շնորհիւ բնաւ դեղի տագնապ չէ ունեցած Համաշխարհային Երկրորդ Պատերազմի ընթացքին:

Բացառիկ անձնատրութիւն եղած է ան և նոյնիսկ վայելած է ամենամօտիկ բարեկամութիւնը անապատի արաբ մեծաւոր Մըհմէտին:

Ամէն շաբաթ, անվճար, ան աւելի քան յիսուն հայ հիւանդներ կը խնամէր:

Դատնանք «Իւզ պիղիք» Ներսէսին: 1942-ին ազատելով բանտէն, 1946-ին կարաւանով կը մեկնի Հայաստան, կ'ամուսնանայ, կ'ունենայ երեք զաւակ: Կրտսերը կը դառնայ օփերայի երգչուհի՝ Մարիա Ապանան, և աշխարհ կը շրջի մենահամերգներով, ինչպէս որ Լոս Անճելըսէն ալ անցաւ Հոկտեմբերին՝ ելոյթ մը ունենալով: Արդեօք անհաւատալի ըլլալու աստիճան առասպելի մը չի՞ նմանիր այս պատմութիւնը:

Պրն. Պապայեանը կրնար ինծի դիմել մօրաքրոջս մասին իր յօդուածը գրելէ առաջ: Ափսոս...

Սրտագին բարեկներով,

Յարութիւն Սիմոնեան

Ա ՅԵԹԱՊԱԿԱՆ Յ ՈՒՇԻ Ծ ՈՒԷՆՆԵՐ

Ս ԻՄՈՆ Ս ԻՄՈՆԵԱՆԻՆ ԳՐԻԶՈՎ

ՄԵՐ ԴՊՐՈՅԸ ԳԵՏԱՓԻՆ...

Մա՛յր, յուսահատեր էիր ինձմէ, իմ չարութիւններէն: Որոշեցիր զիս դպրոց դրկել: Ես չնչին պայման մը դրի՝

– Զիտ’ն վրայ...

Մե՛ր ձիուն վրայ, աշխարհի ամենէն գեղեցիկ ձիուն...

Հայրս համաձայն եղաւ: Ան աշխարհ եկած էր ինծի և քեզի համաձայն ըլլալու համար:

Ես առաջին օրը ձիուն վրայ գացի դպրոց:

Զէի գիտեր թէ ա՛յդ օրը մեծագոյն երազն էր հօրս: Իր հայրենի գիւղը շատ հեռու չէր հայոց ալքութենը հնարողին ծննդավայրէն: Հետագային հայրս, իմ խնդրանքով, հաշուեց և գտաւ որ իր գիւղը քաղելով վեց ժամ միայն հեռու է Հացեկացէն:

Երկա՞ր էր մեր դպրոցի ճամբան:

Կարծես քաղաքէն դուրս էր մեր դպրոցը:

Գետափին էր. գետակը հոն երկու ճիւղի կը բաժնուէր. մեր դպրոցը գետակի երկու ճիւղերուն մէջտե՛ղն էր, կղզիի մը պէս, թէ պարզապէս գետեզերքն էր, ուրկէ անդին գետակը կ’երկճիւղէր:

Ծառեր ու կանաչութիւններ ալ կը յիշեմ, որոնք փոքր պարտէզ մը կրնային լեցնել:

Զքնաղ դպրոց մըն էր:

Նոյնիսկ անունը կը հնչէ հեռուներէն, եթէ վրիպակ մը չէ՝ Նիկողոսեան: Հարուստ մարդու մը վիլլա՞ն եղած էր:

Թռչուններ կ’երգէին, մինչև հիմա կ’երգեն անոնք հոգիիս մէջ. կանաչութիւններ երանգ կը փոխէին հոն:

Հեռաւո՛ր մանկութիւն:

Հայրս զիս վար առաւ ձիէն և յանձնեց ուսուցչուհիին ու մեկ–նեցաւ մեր ձիուն հետ: Ես շատ ցաւեցայ որ մեր ձին ինծի հետ պիտի չմնար դպրոցը: Լաւ կը ճանչնայի ուսուցչուհին, որ անցեալ տարի մեռաւ. Հռիփսիմէ էր անունը, Հռիփսիմէ կոչսին պէս գեղեցիկ. յաճախ մեր տունը կու գար կամ մենք յաճախ կ’այցելէինք իրենց: Ան ալ Տալլորիկցի էր, Տալլորիկցիի մը աղջիկը: Նշանուած էր Սասունցի ջաղացաբանի մը հետ, Կարէ անունով, որ մոյնպէս Տալլորիկցի էր, շատ գեղեցիկ կտրիճ մը, և կ’աշխատէր ջաղացքը:

Կ'երգէինք, կ'արտասանէինք...

Օր մը մեր ձին դպրոց եկաւ, վրան՝ Կարէն:

Պատուհանէն տեսայ մեր ձին և Կարէն, բաւին մէջ:

Կարէն շատ արագ նետուեցաւ ձիէն վար, հովին տալով իր սև և մետաքսահիւս մեշլահը, վազեց ներս մտաւ: Ետևէն հասան ուրիշ Սասունցիներ. ես ծնած օրէս կը զանազանեմ Սասունցիները ուրիշ մարդերէն. կը յիշեմ այդ Սասունցիներուն անունները՝ Կիրէն, Մկրտն, Մելէն, հօրս ջաղացքի ընկերները, բոլորն ալ իրենց յատուկ տարազներով:

Կարէն ըսաւ իմ ուսուցչուհիին, իր նշանածին.

- Աճապարէ՛, կոխը սկսաւ...

Ան շատ արագ դուրս եկաւ զիս գրկած, ուսուցչուհի՛ն՝ մեր ետևէն, զիս նետեց ձիուն վրայ, ապա առաջարկեց իր նշանածին բարձրանալ ձիուն վրայ: Իմ ուսուցչուհիին, որ շատ ճերմակ աղջիկ մըն էր, կաս-կարմիր եղաւ և մերժեց, ինչպէս կը մերժեն գեղեցիկ աղջիկները:

Միւս Սասունցիները, որ շրջապատեր էին մեզ, զայրացան Կարէնի վրայ և Սասնոյ բարբառով հաչհոյեցին անոր. ես ամենէն առաջ այդ հաչհոյանքները սորված եմ Սասունցիներուն տարօրինակ լեզուէն, որ տարբեր լեզու մըն էր: Բայց ամենէն ծանր հաչհոյանքները ըրաւ Մկրտն, որ ծակ-ծակ երեսներ ունէր. ան կարծես բոլորէն աւելի կը սիրէր զիս. Մկրտն բարկացաւ, իւլեց սանձը Կարէնի ձեռքէն, նետուեցաւ ձիուն վրայ, պինդ բռնեց զիս կործքին և քշեց...

Մեր ձին սուրաց. ան գիտէր սուրալու պահերը. Մկրտն գլուխը ծռեց մինչև ձիուն բաշերը և ծածկեց զիս կործքին տակ: Փամ-փուշտներ կը սուլէին:

Կարէն զի՛ս տանելու եկած էր, թէ նշանածը:

Ապա մեր ձին դանդաղեցուց քայլերը:

Կ'երևի թէ հասեր էինք ապահով թաղերը:

Մկրտն սպասեց քիչ մը: Միւս Սասունցիները, իրենց լայն մեշլահները հովին տուած, հասան մեր ետևէն մեծ քայլերով: Կարէն և նշանածը խուճին մէջ չէին. Կարէն տարբեր՝ ճամբով տարած էր նշանածը, իմ ուսուցչուհիին: Սասունցիները տարբեր՝ ճամբով կը տանին իրենց նշանածները, նոյնիսկ երբ պատերազմ սկսի:

Մենք խուճքով հասանք մեր տունը՝ անցնելով հաչոց եկեղեցիին մեծ զառիվերէն, և Հէօյիք կոչուած թաղէն, ուր կը գտնուէր մեր տունը:

Մա՛յր, դուն արցունքներով կը սպասէիր մեզի՝ մեր թաղին ծայրը: Ուրախացա՛ր երբ լսեցիր մեր ձիուն ձայնը. մեր ձին կը վրնջէր

ուժգին երբ հասներ մեր թաղը. ան լաւ գիտէր մեր թաղը. հայրս ջաղացքէն դարձին երբեմն հեռուներէն կ'արձակէր զայն և ան մինակ կու գար մեր տունը: Օ՛, մեր ձին, աշխարհի ամենէն գեղեցիկ, ամենէն խելացի կենդանին:

Մա՛յր, դուն արցունքներով զիս վար առիր մեր ձիէն և ամենէն շատ, ամենէն ուժգին այն օրը համբուրեցիր:

Մտանք խումբով մեր բակը:

Մկրտն մեր ձին կապեց թզենիին:

Աւելի ուշ եկան նաև Կարէն և նշանածը, Հոփսիսմէն:

Բոլորը սկսան խնդալ:

Միայն Հոփսիսմէն, իրմէ այնքա՛ն կը վախճայի ես, ինչպէս ծաղկոցի բոլոր ընկերներս, կաս-կարմիր եղած էր և կը նայէր գետինը՝ մեծ գորգին:

Մկրտն, մեր բանուորը, դեռ կը շարունակէր Սասնոյ բարբառով հայհոյել Կարէին...

Կարէն կը խնդար:

Երջանիկ էր:

Զի՛ս ազատելուն, թէ նշանածը:

ՊԱՏԵՐԱԶՄ

Մա՛յր, ի՞նչպէս կը սկսի պատերազմը:

Ես կը կարծեմ որ մանուկ մը դպրոց կ'երթայ գետակի մը ափին. թռչունները կ'երգեն, գետը կը խոխոջէ, ծառեր իրենց ճիւղերը իրարու կ'երկարեն, և յանկարծ, ձիաւոր մը կը մտնէ դպրոցին բակը՝ երկար *մեշլաֆով*, շատ արագ կը գրկէ տղեկը, կը նետէ ձիուն վրայ և կը սուրայ...: Անոնց ետեւէն կը սուլեն փամփուշտներ, ձիաւորը կը ծռէ գլուխը՝ փոքրիկ տղան պաշտպանելու...

Մա՛յր, ես յաջորդ օրերուն, մեր բակէն կը դիտէի մեր տան պատերը, երկրորդ յարկին վրայ, և կը համբէի հոն խրած կապարները: Առաջին օրերը կրնայի հաշուել զանոնք, բայց աւելի ուշ իմ զօրութիւնը չէր հասներ անոնց թոփն: Դուն չէիր ձգեր բարձրանալ երկրորդ յարկը: Փամփուշտները կը տեղային: Աստիճաններէն սողալով կը բարձրանայինք երկրորդ յարկը: Այնուհետև մենք բնակեցանք առաջին յարկը, բակին առջև:

Սկսած էր պատերազմը:

Փակուած էր մեր դպրոցը:

Ես բոլոր ճակատներուն վրայ էի:

Ես, վե՛ց տարեկան տղեկ, շատ նիհար ու թուխ, մասնակցած եմ պատերազմին, որ կը կարծէի թէ վերջ պիտի չունենար...

Առաւօտուն կը փախչէի տունէն և երբեմն երեկոյեան միայն կը վերադառնայի՝ քրտնաթոր. նոյնիսկ առանց կերակուր ուտելու կը նետուէի անկողին: Օ՛ր, ի՛նչ հրաշալի գիշերներ էին քունի մթին անտառներուն և քարայրներուն մէջ:

Մա՛յր, դուն շուարեր էիր և շատ կը վախճայիր որ կորսնցնես զիս, այնքան ուշ, ա՛յնքան դժուար գտնելէ ետք:

Առաջին օրերուն, պատնէշ բարձրացնողներուն մօտ էի: Պզտիկ քարեր կ'երկնցնէի վարպետներուն, որ զանոնք կը խրէին շաղախին մէջ երկու քարերուն:

Պատնէշները կը բարձրանային. կարծես ե՛ս կը բարձրացնէի զանոնք: Անել փողոցներ կը կազմուին. մենք մեզ կը բանտարկենք, շերամի թրթուրներուն պէս...

Պատնէշներուն մէջ ծակեր կը ձգէին վարպետները:

Հրացանով մարդիկ կը նստէին այդ ծակերուն առջև:

Հրաշալի էին այդ ծակերը, ուրկէ կարելի էր դիտել աշխարհը, որ կը գտնուէր մեր պատերէն անդին: Կարծես երազի և երազուածի դուռ էր իւրաքանչիւր ծակ: Ես այնքա՛ն կարօտցեր էի ինչ որ կը գտնուէր պատերէն անդին, ինչ որ կարելի էր տեսնել անոնց ծակերէն: Ամենէն շատ կարօտցեր էի գետափի իմ դպրոցը:

Երբեմն կը նստէի այդ գինուորներուն կողքին. անոնք իրենց հրացաններով աստեն աստեն կը կրակէին. չէի գիտեր որո՛նց վրայ: Մ'էկը չէի տեսներ: Երազի՞ մէջ տեսնուած բաներու վրայ կը կրակէին:

Երազ էր պատերէն անդին:

Պատնէշները, իրենց ծակերով, երբ դադրեցան հետաքրքրական ըլլալէ, սկսա՛յ թափառիլ փողոցները և գտա՛յ շա՛տ հետաքրքրական տեղ մը:

Ծատ ընդարձակ սրահ մըն էր, զատիվարին վրայ, մեր տունէն ոչ շատ հեռու: Հետագային պիտի իմանայի թէ Բողոքականներու ժողովարանն է:

Հոն էր մեր բարեկամը, նստած, մեծ սրահին բազմաթիւ գործաւորներուն մէջտեղ, և բան մը կը շինէր ինք և բաներ կը շինէին իր գործաւորները:

Տարօրինակ մարդ մըն էր մեր բարեկամը, սև ու խոշոր աչքեր ուներ, թաւ յօնքեր, հաստ պէխեր, բամբ ձայն, լայն ուտեր: Զօրաւոր, շա՛տ զօրաւոր մարդ մըն էր, որմէ սակայն ես չէի վախճար, որովհետև ան շատ կը սիրէր զիս: Կը նստէի իր կողքին և կը դիտէի ինչ որ կը շինէր ինք: Կը ժպտէր երբ ես խորատուց կը դիտէի իր աշխատանքը. ժամերով չէի հեռանար իր կողքէն:

Կլոր, երկաթէ գունտեր կը շինէր: Իր շինածները այնքա՛ն նման

Էին, մա՛յր, մեր տան մեծ կշիռքի գունտին, *պաթմանին*: Դուն այդ կշիռքով կը կշռէիր ջաղացքէն հօրս դրկած ալիւրը, կշիռքին մէկ աչքին՝ ալիւրը, միւսին՝ երկաթէ գունտը, *պաթմանը*: Ալիւր կը վաճառէիր մեր դրացիներուն, պատերազմէն առաջ և պատերազմի ընթացքին: Ամենէն թանկագին բանը այդ օրերուն, որով մայրիկներ իրենց տան բակերուն, *սաճի* վրայ, լաւաշ հաց կ'եփէին, որուն բոյրը ծաղիկներէն աւելի քաղցր էր, ա՛յր օրերուն...:

Ես առաւօտ մը, մա՛յր, առանց քեզի բան ըսելու, վերցուցի մեր կշիռքին ծանր գունտը և գլտորելով (ե՛ս թէ գունտը) հասցուցի մեր բարեկամին մօտ:

- Ի՞նչ է այս,- զարմացաւ մեր բարեկամը:

- Ատոնցմէ,- ըսի իմ մատիկով ցոյց տալով իր շինած կլոր բաները:

Ժպտեցաւ մեր բարեկամը և ըսաւ.

- Տո՛ւն տար, թող մայրիկդ ալիւր կշռէ ատով:

Մա՛յր, դու անպայման ամբողջ օրը շատ փնտռեցիր *պաթմանը* և չգտար. հաւանաբար աչքի չափով ալիւր վաճառեցիր այն օր՝ սխալներ գործելով քու կամ դրացիներուն հաշւոյն:

Մա՛յր, ես կը խանգարէի հաշիւներդ:

Հետագային պիտի իմանայի շատ բաներ:

Պիտի իմանայի Ատրումիի բարձրագոյն թուաբանութենէն թէ մէկ *պաթմանը* հաւասար է 3.5 քիլոյի. այդքանը փոքր ծանրութիւն մը չէր վեց տարեկան տղեկի մը. մեր տունէն մինչև ժողովարանը, ուր կլոր բաներ կը շինէր մեր բարեկամը: Պիտի իմանայի թէ կլոր այդ բաները ումբեր էին, և մեր բարեկամը կը կոշուէր Աւետիս, ազգանունը՝ Գալէմքեարեան: Անիկա հերոս մըն էր, հերոսամարտին մեծագոյն դէմքերէն մէկը, զօրաւոր և հանճարեղ մարդ մը, որ եղած էր գիտարարող ձեռքի ումբերուն, որոնք հրաշքներ գործած էին հերոսամարտին, և զորս ան կը շինէր Բողոքականներու ժողո-

Հերոս Աւետիս Գալէմքեարեան

վարարահին մէջ, ուր նման «սրբապղծութիւններ» երբեք չէին գործուած նախապէս, այլ միայն երգուած էին «Ա՛լ մօտ պիտի ըլլամ քեզի, Տէ՛ր», և նման երգեր: Հանճարեղ մարդ էր, բայց չէր գիտեր ալիւր կշռող *պաթմանը* ումբի վերածել և ուրախացնել տղեկ մը, զոր շատ կը սիրէր: Ան միաժամանակ մեծ արուեստագետ մըն էր, որ դեղին պղինձի վրայ սքանչելի քանդակներ կը գործէր: Անոր քոյրը ամուսնացած էր Սասունցիի մը հետ, Ղափլան (վագր) կոչուած, ան ալ Տալուրիկէն էր, մա՛յր, քու առաջին ամուսինիդ՝ Պետոյին գիւղէն, և անոր ազգականը. իր երկու մանչերը՝ Յակոբը և Լևոնը իմ խաղընկերներն էին. անոնց ալ մականունը Պէքիարեան էր, ինչպէս մերը և բոլոր Սասունցիներունը: Բոլորս ալ նոյն մականունը ունէինք՝ Պէքիարեան:

Հետագային անձամբ պիտի ճանչնայի պարոն Աւետիս Գալէմ-քեարեանը. բազմաթիւ գիշերներ պիտի ըլլայի իրեն հետ, իմ և իր բարեկամ պարոն Միհրանին տունը, ուր կու գար լսել դասական երաժշտութիւն, Պեթրովէն, Մոցարթ և այլ բազում երգահաններ, որովհետև դարձած էր անքուն մարդ, յալիտենական անքուն. հերոսամարտէն ետք, առ նուազն երեսուն տարիներ, մինչև իր մահը, կորսնցուցած էր իր քունը գիշեր և ցերեկ, և կ'ըսէին թէ երբեք չէր հագած գիշերանոց: Անգամ մը, գիշեր մը միայն, կոպերը մէկ կամ երկու րոպէ գոցեց երբ կը նուագուէր «*Քաւալըրի լէժէր*»... Հերոսամարտի մը ձիաորդներուն արշա՞ւր թմբիւր բերած էր իր խոշոր, սև ու մշտավառ աչքերուն... Յալիտենական այդ անքունը շատ կը սիրէր լսել Պեթրովէնի «*Իննէրորդ Սինֆոնիա*»ն:

Մա՛յր, ես ձախորդ առևտրական և անժամանակ մարտիկ, ուրիշ սխալ մըն ալ գործեցի այդ օրերուն:

Օր մը, Այնթապի կոիւներու բուն շրջանին, հայերը գրաւեցին թիւրքական թաղ մը:

Թալան տեղի ունեցաւ:

Հայեր մտան գրաւուած թաղերը և սկսան կողոպտել:

Ես ալ մասնակցեցայ թալանին:

Թիւրքեր փախեր էին: Ամաչացեր էին տուները:

Հայեր, այր, կին, երախայ, մեծ ու փոքր ապրանքներով դուրս կու գային տուներէն, թալանուած բաները՝ իրենց կոնակներուն, ձեռքերուն:

Թաղին ծայրը տեսայ Տալուրիկցի Յակոբը, կոնակին՝ շատ մեծ պահարան մը, հայելիապատ, ընկուզենիի փայտէն. հաւանաբար հարսանեկան պահարան մըն էր. Յակոբը պէտք ունէր ատոր. նոր ամուսնացեր էր մօրաքորջս հետ:

Ես շարունակեցի յառաջանալ. մտայ մեծ բակ մը. շուրջը՝ բազմաթիւ սենեակներ կային. մտայ սենեակներէն մէկը. պարպուած էր. անկիւնը տեսայ կարծառ մը. հայերէնի ամենէն գեղեցիկ և իմ ամենէն շատ սիրած բառերէն մէկն է ասիկա, որուն թիւրքերէնն ալ գեղեցիկ է՝ *անգիկ*: Հայաստանի Հանրապետութեան դրոշմաթուղթին վրայ կայ անոր նկարը:

Եղէգէ պզտիկ *անգիկ* մըն էր, շա՛տ թեթև, շա՛տ նազիկ: Ծալկեցի և վազեցի մեր տունը:

Մեր թաղին ծայրը հանդիպեցայ Տալտրիկցի Յակոբին, որ դեռ կը շարունակէր քալել, կոնակին՝ պահարանը: Թիւրքերը շատ բան տարեր էին անոր հայրենի գիւղէն:

Յակոբէն առաջ մտայ մեր բակը:

Մա՛յր, դուն նստեր էիր մեր ձիուն կողքին և անոր համար գարին կը մաքրէիր. մեր ձին մաքրուած, հնտրուած գարի միայն կ'ուտէր: Երբ տեսար զիս, ձեռքս կարծառը, զարմացար ու հարցուցիր.

- Ի՞նչ է այդ:

- Թալան,- ըսի:

- Ա՛յ տղայ,- ըսիր,- տունին ծանր բաները կը տանիս և ասանկ թեթև բաներ կը բերես: Իմ տղան *պաթմանը* կը տանի և *անգիկ* կը բերէ,- ըսիր,- խօսքդ ուղղելով անգոյ ունկնդիրներուն:

Իրապէս, մա՛յր, ես ծանր բաները տարած եմ և բերած՝ թեթև, շա՛տ թեթև բաներ: Իմ ժամանակը, իմ կեանքը, իմ մտքին բերքերը գացած են ուրիշներուն, իսկ թեթև, շա՛տ թեթև բաներ եկած են իմ կողմ...

Քիչ ետք Տալտրիկցի Յակոբը մտաւ բակի մեծ դուռնէն: Բակին մէջտեղ դրաւ պահարանը՝ սրբելով քրտինքը: Հարսը, իմ մօրաքոյրը, մօտեցաւ և նայեցաւ ամենէն առաջ հայելիին. տեսաւ ինքզինք, ամբողջ հասակով... Տեսա՛ւ նաև քիթը. մօրաքոյրս քիթին ծայրը կերուած էր. ծանօթ վերքը տարեր էր քիթին ծայրը՝ հետը տանելով գեղեցկութենէն բաւական բան:

Նոյն և յաջորդ օրերուն կը շարունակուէր պատերազմը:

Կ'երգուէր քայլերգը, ուր կ'ըսուէր թէ կը յարձակինք *պոմպա*-ներով:

Ափսո՛ս, իմ տարած *պաթմանով պոմպա* չէր շինուած, և ո՛չ ալ իմ բերած կարծառով մանած փաթեռուած...:

8 Յուլիս 1984, Անթիլիաս

Արտատպում Նոր Այնթապէն

ՀԱՅՐՍ ՉՄԵՌԱԻ, ՀԱՅՐՍ ՉԻ՝ ՄԵՌՆԻՐ

Մա՛յր, սկսաւ պատերազմը:

Հայրս եկաւ ջաղացքէն ու չվերադարձաւ:

Զին կապեց մեր բակի թութի ծառէն, գէնքը վերցուց և դիրք բռնեց պատնէշի մը առջև: Իրեն միացան ուրիշ Սասունցիներ, բոլորն ալ՝ ջաղացաբան: Կարծես ջաղացք պիտի դարձնէին:

Ես ամէն օր կ'երթայի իրենց մօտ, կը նստէի հօրս գիրկը, կը նայէի ծակէն, ուր մտած էր երկար փողը հրացանին՝ *մարթիմին*, և կը դիտէի «թշնամի»ն, որ չէր երևեր...

Մա՛յր, օր մը մեր բակին մէջ կեր կու տայիր մեր ձիուն:

մարդ մը կեցաւ փողոցին դուռը, լուր մը տուաւ և իսկոյն գնաց:

Դուն ճշացիր, ձեռքերդ զարկիր գլխուդ. մեր ձին վրնջեց, ծառս եղաւ: Ապա դուրս ելար փողոց. ես վազեցի ետևէդ: Դուն կեցար փողոցին ծայրը: Կու լայիր: Դուն երկրորդ անգամ կու լայիր հօրս համար:

Քիչ ետք երևցաւ առաջին Սասունցին և ըսաւ.

– Կու գան:

Դուն վերադարձար տուն և բակին մէջ սպասեցիր:

Ես ալ՝ քեզի հետ: Մեր ձին ալ՝ մեզի հետ, վրնջելով, ոտքերը դռիկելով: Կարծես ան ալ նոյն լուրը ստացեր էր:

Ապա եկան խումբ մը Սասունցիներ՝ իրենց *ակիլներով*, *մեշլահներով* և *գէնքերով*: Հայրս ալ՝ իրենց հետ:

Բակին մէջ շրջապատեցին հայրս և սկսան գիրար խուզարկել. հանեցին *մեշլահը*, թօթուեցին. բան չի նկատու: Փամփուշտ փնտռեցին մէջքը, կործքը, կոնակը:

– Մարմինը տաք է, դեռ չ'զգար,– ըսաւ մէկը:

Բայց բան չգտան հօրս վրայ:

Հայրս չէր վիրաւորուած:

Փամփուշտներէն ո՛չ մէկը դպած էր հօրս:

Մա՛յր, դուն աթոռակներ բերիր. Սասունցիներն ու հայրս նստան բակին մէջ, մեր ձիուն մօտ: Հանդարտած էր ձին, ինչպէս՝ դուն:

Սասունցիները սկսան պատմել պատահածը, կոխը: Դուն մտիկ ըրիր, և պատահածը երբեմն պատմեցիր ինծի:

Հայրս, կոիւի տաք միջոցին, կը կորսնցնէ իր համբերութիւնը, «Եա՛ Մարաթուկ» կը կանչէ, և դուրս կու գայ դիրքէն և կը սկսի կրակել միմեան, բացօթեայ: Փամփուշտներ կը տեղան իր վրայ: Կը տիրէ լուծին: Հայրս կը վերադառնայ իր դիրքը: Բոլորը կը խորհին թէ անպայման վիրաւորուած պէտք է ըլլայ հայրս: Ականատեսներէն մէկն է որ առաջինը լուր բերած էր մեր տունը, երբ դուն բակը կեր կու տայիր ձիուն:

Ո՛չ մէկ փամփուշտ մտած էր հօրս մեշլահէն ներս:

Փամփուշտը չէր խրէր հօրս մարմինը:

Չէ՞ որ հայրս կանչէր էր՝ «Եա՛ Մարաթուկ»...

Հայրս Մարաթուկը կը կանչէր օգնութեան՝ կեանքի մեծ ժամերուն: Եւ Մարաթուկը միշտ հասած էր հօրս:

Սասունցիները կը շարունակէին հոհուալ, խնդալ՝ մեր բակին մէջ:

Հօրս քաջութեա՛ն թէ բացօթեայ խելացնորութեան վրայ:

Մա՛յր, հետագային հայրս պատմեց թէ ինչո՛ւ այդ օր դուրս եկած է դիրքէն, խոհեմութեա՛ն դիրքէն:

Երբ կը կրակէր իր դիրքէն, ծակէ՛ն, յանկարծ իր նահատակ եղբայրը միտքը եկած է, կոիւի տաք միջոցին: Պետրոս անունով եղբայր մը ունեցած է հայրս, որ նահատակուած է: Զայն նահատակած է Պշարրէ Խալիլը, չարչարագին տանջելով, որովհետև չէ յայտնած Անդրանիկին և ընկերներուն տեղը: Հայրս այն ատեն արդէն հեռացած էր Սասունէն և եկած՝ Այնթապի կողմերը, Սաճուր: Հայրս Սասուն վերադառնալ որոշած է եղբօրը վրէժը անձամբ լուծելու, բայց երբ լսած է որ արդէն Անդրանիկ և ընկերները սպաննած են Պշարրէ Խալիլը, հրաժարած է Սասուն վերադառնալէ:

Այն օրը, կոիւի տաք պահուն, հայրս ուզած է թիրք մը սպաննել և աչքերով տեսնել անոր դիակը...

- Խելքս գլուխ չէր,- կ'ըսէր հայրս:

Տեսա՞ծ էր իր բազում գնդակներէն դիտապաստ ինկած թորք մը և նահատակ եղբօրը վրէժը կրցա՞ծ էր լուծել:

Հայրս և միւս Սասունցիները քիչ ետք վերադարձան իրենց դիրքերը՝ պատնէշներու առջև: Կարծես բոլորը ջաղացք կ'երթային:

1982

Արտատպում Նոր Այնթապէն

ՔՈՆՈՒԱՆ

Պատերազմը կը շարունակուէր:

Մա՛յր, առաւօտ մը յանկարծ հայրս նստաւ մեր ձին ու գնաց:

– Ո՞ր,- հարցուցի:

Ըսիր՝ *քննուա*:

Ի՞նչ էր *քննուան*:

Կարծես հեռու տեղ մըն էր, ուր ձիով պէտք է երթային:

Դուն սկսար օրերը հաշուել և սպասեցիր իր վերադարձին:

Օրեր ետք ըսիր՝ «Այսօր հայրդ կու գայ»:

Կէսօրէ ետք գացինք քաղաքէն դուրս և սպասեցինք Աղ Եղ (Ծերմակ Ծամբայ) կոչուած բլուրին վրայ:

Մեր դէմք անհուն տարածութիւն էր. ճամբան կ'երկարէր և կը հալէր հորիզոնին մէջ:

Արևը կը թեքէր դէպի մայրամուտ:

Մեզի հետ ուրիշ շատեր կը սպասէին և կ'ըսէին.

– Քիչ ետք *քննուան* կը հասնի Հալէպէն:

Ուրեմն *քննուան* տեղ մը չէր, այլ՝ եկող բան մը, մարդեր, գուցէ մարդերու խումբ, որոնց մէջ պէտք է ըլլար հայրս:

Եւ *քննուան* պիտի գար Հալէպէն: Առաջին անգամ կը լսէի անունը այդ քաղաքին:

Սպասեցինք արտհատնումով:

Արևս կը մօտենար մայրամուտին:

Մենք ալ անոր հետ կը նուաղէինք:

Չեմ մոռցած սպասման այդ պահը, որ կարծէք վերջ չունէր:

Յուզիչ, շա՛տ յուզիչ է, մա՛յր, վերջալոյսին սպասել բլուրի մը վրայ, անսահման ու հետզհետէ մթնցող տարածութեան մը առջև:

Յանկարծ ոսկեգօծ փոշի մը բարձրացաւ հեռաւոր հորիզոնին վրայ: Կարծես վերջալոյսին մէջէն կը բարձրանար փոշին:

Ձիաւորներ երևցան: Կարծես վերջալոյսին մէջէն, արևէ՛ն կու գային ձիաւորները:

Սիրտս տրոփեց:

Անոնց մէջ էր հայրս:

Կը ստրային ձիերը, կարծես արևամուտէն առաջ մեզի հասնելու:

Տեսայ մեր ձին ամենէն առաջ, հայրս՝ վրան:

Քիչ ետք ձիաւորներ հեռալով մօտեցան, և բոլորը մէկ կանգ առին:

Հայրս նետուեցաւ ձիէն, գրկեց զիս և դրաւ ձիուն վրայ:

Մեր ձին, մա՛յր, իրապէս համբարեց զոյգ ձեռքերդ: Կարօտներ էր քեզ, ինչպէս դուն՝ Պետոյիդ: Բայց Պետուն չէր գար ետ հետունքէն:

Քալեցինք դէպի մեր տունը:

Ես՝ մեր ձիուն վրայ, դուն և հայրս մեր կողքին:

Հէքեաթը սկսաւ ճամբան:

Հայրս, մէկ ձեռքով զիս բռնած, միւս ձեռքը խրեց ձիուն խորջիւղին մէկ աչքը, հանեց գունատ շաքարներ, անուշեղէններ, խաղալիկներ, ուրիշ հրաշալի բաներ, և դրաւ առջևս, ձիուն թամբին վրայ: Խորջիւղին մէջ ուրիշ շատ բաներ կային. բոլոր ինծի համար էին:

Արևը մարը մտած էր արդէն, երբ մօտեցանք մեր թաղին: Մեր ձին արագացուց քայլերը, հայրս աւելի ամուր բռնեց մէջքէս և քաշեց սանձը ձիուն. մեր ձին լաւ գիտէ մեր տան ճամբան. ան կարօտներ էր տունը, մեր տունը, ի՛ր տունը...

Հասանք մեր տունը:

Ես այդ գիշեր քնացայ երազներու, գունատ շաքարներու չտեսնած խաղալիկներու մէջ, որոնք բերուած էին Հալէպէն:

Հալէպը հրաշքներու քաղաքն էր, հեռուն էր, ուր կարելի էր եօթ օրէն երթալ և եօթ օրէն վերադառնալ:

Աւելի հրաշալի բաներ պատահեցան յաջորդ առաւօտ: Ես արթնցեր էի կանուխ՝ գունատ շաքարներու և չքնաղ խաղալիկներու մէջ:

Լսեցի անթիւ ոչխարներու ձայն...

Հայրս՝ Քոնուայի ջաղացպան Օվէն

Տե՛ր Աստուած, մե՛ր տան մէջ կը մայեիմ, մե՛ր ախոռին մէջ:
Վազեցի դէպի ախոռ:

Մկրոն, հօրս հաւատարիմ օգնականը, ան ալ Սասունցի, կեր կը
բաժնէր անթիւ ոչխարներու:

Մեր մեծ ախոռը լեցուած էր ոչխարներով:

Իսկ բակի սենեակներէն մէկը լեցուած էր կերպասներով, ճերմակ
շաքարներով և այլ բաներով:

Ե՞րբ այս բոլորը բերուած էին մեր տունը. գիշե՞րը. Մկրոն
մինա՞կը բերած էր: Ուրի՞շ գրաստներով, կառքերով: Մեր ձին չէր
զիջեր բեռ կրել:

Աւելի ետք և շատ աւելի ուշ պիտի հասկնայի թէ ի՛նչ էր
քոնուան. Ֆրանսերէն բառ մըն էր. մեր երկիրը նոր եկած Ֆրան-
սացիները բերած էին այդ բառը. կը նշանակէր խումբով տեղ երթալ
և խումբով վերադառնալ՝ անշուշտ բան մը բերելով: Հալէպէն,
հրաշքներու քաղաքէն:

Բայց ինչո՞ւ էր այս *քոնուան*, որ շարունակուեցաւ ամիսներ,
գրեթէ մինչև պատերազմին վախճանը:

Մենք պաշարուած էինք:

Պատերազմը կ'երկարէր:

Զէինք յաղթեր, բայց չէինք ալ պարտուեր:

Նոյնիսկ կը շինէինք ումբեր, թնդանօթներ:

Կը գոռային հալկական գէնքերը:

Թշնամին պատերէն անդին էր, մեր պատնէշներուն միւս կողմը:

Բայց ուրիշ թշնամի մը, Անօթութի՛ւնը, պատնէշներուն ա՛յս
կողմն էր, մեր կողմը: Ան սկսած էր ճիրանները ցոյց տալ: Գիւղերէն
ուտելիք չէր գար:

Հաց չունէինք, բայց պիտակ կ'ուտէինք և խաղողի աղնձուած
կուտ՝ զայն խարկելով: Վերջին աշուններէն հնձաններուն մէջ մնա-
ցած խաղողի չորցած կուտերը պարկերով կը բերուէին կը խար-
կուէին: Մեծ ախորժակով կ'ուտէինք զանոնք: Բայց, ափսո՛ս, անլի
էին: Աղի պակաս կար: Մենք շատ ծարաւ էինք... աղի: Մեր
քաղաքը նշանաւոր էր իր պիստակով և խաղողով:

Սակայն պիստակն ու խաղողի կուտը շուտով խանգարեցին մեր
աղիքները: Աշխարհի ամենէն թանկ ու համեղ պտուղը, պիստա՛կը,
դարձեր էր զգուելի բան մը, լուծողականի պէս բան մը:

Հարկ էր պաշարման գիծը ճեղքել և դուրսէն ուտելիք բերել:

Կ'երևի թէ գտան միակ լուծումը – *քոնուան*: Զինեալ և ձիաւոր
խումբով երթալ Հալէպ և ուտելիք և այլ անհրաժեշտ բաներ բերել:

Հայրս մաս կազմեց *քոնուան*ներուն՝ իր ձիով և Մկրոյով:

Մեր ձին, իր չքնաղ գեղեցկությամբ, դարձաւ յառաջապահը կարասաններուն:

Մա՛յր, ի՛հնչ սրտագին պահ էր այդ բլուրին վրայ սպասել *քոն-ուսյի* վերադարձին:

Զարմանալի կերպով *քոնուսները* միշտ կը հասնէին վերջալոյսէն քիչ առաջ:

Գիտէի՞նք անոնց վերադարձի օրերը:

Հայրս մասնակցեցաւ բոլոր *քոնուսներուն*:

Բայց, մա՛յր, իւրաքանչիւր *քոնուս*ին, հայրս կը մեռներ ու կը ծնէր քեզի համար: Մահացու բան էր պաշարման օղակէն անցնիլ, երթողարձել, դէմ առ դէմ ճակատիլ մահուան հետ:

Մա՛յր, դուն լայն շունչ մը կը քաշէիր բլուրին վրայ, երբ վերջալոյսին երևար *քոնուս*ն, մանր կէտի մը պէս, որ արագաբար կ'աճէր, կ'ըլլար գլուխ մը, գլուխներ, ձիեր, ձիաւորներու արշաւախումբ: Ապա, աւելի ուշ, կու գար կարասանը, կարասանները կառքերու և գրաստներու, որոնք բեռնաւորուած էին և առատ պաշար ու ապրանք կը բերէին պաշարուած մեր քաղաքին:

Եւ մեր ձին կարծես միշտ կը հասնէր ամենէն առաջ:

Ու կը կրկնուէր միշտ նոյն արարողութիւնը:

Հայրս կը նետուէր իր ձիէն, կը գրկէր զիս ու կը նետէր ձիուն թամբը, կոնակէս ամուր բռնած, իսկ ինք կը քալէր ձիուն սանձէն բռնած, մերթ խորջիւնէն ինձի համար բերածները դնելով իմ առջև, ձիուն թամբին վրայ...

Այսպէս կ'երթայինք դէպի մեր տունը:

Մկրոն, աւելի ուշ, մեր տունը կը բերէր ոշխարները և ապրանքները:

Տօն էր մեր տան մէջ, պատերազմի դաժան այդ օրերուն:

Վերջին, գուցէ ամենէն հրաշալիին, պատահեցաւ ամիս մը ետք:

Ոշխարները ամէն առաւօտ կը դրկուէին արածուելու, հերթաբար մորթուելէ առաջ:

Հովիւ մը ամէն առաւօտ զանոնք պիտի տանէր արօտավայր և երեկոները բերէր մեր ախոռը:

Աղքատ մօրաքոյր մը ունէինք, բազում զաւակներու տէր: Մեծ մօրաքոյրս էր ան:

Անոր մանչերէն մէկը, Նազարը, այն ատեն պատանի, հովիւն էր մեր ոշխարներուն: Նազարը, մա՛յր, անցեալ տարի Յունուար 1-ին մահացաւ իր կտրուած ցուցամատով, որ վաթսուն տարի առաջ բաժնուած էր ձեռքէն, երբ Զերտալըլըք (Ծիրանեաց Անտառ) կոչուած տեղը կ'արածէր մեր ոշխարները, հայկական ռումբի մը հետ խաղացած ատեն: Զինք անմիջապէս տարին Դեղին հիւանդանոցը,

ուր կարելի էր երթալ մեր անել փողոցէն, ուրկէ, պատերազմի օրերուն, նոր անցք մը բացուած էր: Դեղին կոշուած էր այս հիւանդանոցը՝ դեղին քարերէ շինուած ըլլալուն. բարձունքի մը վրայ էր:

Արկածը պատահած էր հովուութեան երկրորդ օրը:

Նազարը, կապուած ձեռքով, սկսաւ մեր ոչխարները ամէն առաւօտ տանիլ նոյն անտառը, Զերտալըլըքը: Ծատ անուշ բնատրութիւն մը ունէր մօրաքրոջս այս տղան. ինձմէ առ նուազն տաս տարու մեծ, այն ատեն արդէն տասնհինգ-տասնվեց տարեկան էր:

Զիս շաբաթը քանի մը անգամ կը տանէր արօտավայր: Մինչև երեկոյ միասին կ'անցընէինք, միասին կը ճաշէինք: Նազարը սրինգ կը նուագէր, թռչուն կ'որսար, աւա՛ղ, առանց իր աջ ձեռքի ցուցամատին, որուն բացակայ արմատէն չէին հեռանար աչքերս:

Մեր հօտին ոչխարները օրէ օր կը նուագէին. ամէն օր քանի մը հատ մորթուելու կը դրկուէին, բայց յաջորդող *քոնուան* ոչխարներու նոր հօտ կը բերէր և մեր հօտը կը գտնէր իր սովորական թիւը:

Մոռցած էի պատերազմի ճակատը, պատնէշները, փողոցները, Աւետիս Գալէմքեարեանը...

Մա՛նաւանդ Աւետիս Գալէմքեարեանը, որուն պատրաստած ումբը տարած էր մօրաքրոջս տղուն ցուցամատը...

Ուրկէ՛ ան ձեռք բերած էր այդ ումբը:

Այդքա՛ն առատ էին դարձեր ումբերը...:

1982

Արտատպում Նոր Այնթապէն

ԿՐԹԱՍԻՐԱՅ ՀԱՅԱԿԵՐՏՄԱՆ ՀՆՈՅ

Մարդ չի գիտեր թե երբ, որ պահուն, որ վայրկեանին տեղ մը կը դարբնուի իր ճակատագիրը:

Տարիներ ետք կ'իմանայ:

Հիմա, եօթանասունիս սեմին, կ'իմանամ թե ճակատագիրս վճռուեցաւ 1926 թուին, անպայման ամառուան ամիսներէն մէկուն, Յուլիսին կամ Օգոստոսին: Օրը գիտնալ անկարելի է. անիկա արձանագրուած պէտք է ըլլայ հայոց Տէր Աստծոյն տոմարին մէջ:

Ուրեմն 1926 թուի ամրան տաք օր մը հայրս, ջաղացպան Օվէն, Սասնոյ Կերմաւ գիղէն, և մեր տաներէց քահանան՝ Տ. Ներսէս Ա. Քհնյ. Թաւուզճեան, Տիրան Արք. Ներսոյեանի պատկառելի հայրը, շատ բուն վէճ մը ունեցան մեր տան մէջ:

Մեր տունը կը գտնուէր հայկական հիւղատանին մէջ, Հալէպ քաղաքի Սիւլէյմանիէ թաղը:

Հօրս և Աւագ քահանային վէճին առարկան էս էի՝ այն ատեն, Սիմոն Տէյիքմէնճեան կամ Պէքիարեան կրկնակ մականուններէն մէկով:

Բախումը տեղի կ'ունենար երեք լեզուներով՝ թրքերէն, Սասնոյ քարքառով և հայերէն աշխարհաբարով, փոխն ի փոխ:

Յարձակող կողմը հայրս էր, հակառակ Թաւուզճեան քահանային ազդեցիկ կերպարանքին և խիստ դէմքին (հետագային իրագել պիտի ըլլայի, որ Տ. Ներսէս Ա. Քհնյ. Թաւուզճեանէն կը պատկառէին եպիսկոպոսները և նոյնիսկ Բաբգէն Աթոռակից Կաթողիկոսը կը յարգէր զայն և անձամբ ներկայ կ'ըլլար անոր յուարկատրութեան):

Հայրս կը յարձակէր մեծ ցատումով, որովհետն նախ սասունցի էր, ապա ծովսն էր քահանային, բայց ոչ ծխացող ծովս մը, այլ աւելի բոց, որովհետն իրաւունքը մեր կողմն էր: Սասունցին անպարտելի է երբ իրաւունքը իր կողմն է:

Վէճին ճիւղը իր մանրամասնութեամբ հիմա յիշել դժուար է, գրեթէ վաթսուն տարի ետք, բայց էական թեման կրնամ յայտնել, որովհետն անջինջ կերպով ականջներուս մէջ մինչև հիմա կը հնչեն

հօրս հետևեալ խօսքերը.

- Կաթոլիկները տարան զիմ տղէն...

Այսինքն կաթոլիկները տարած են իր տղան՝ զիս:

Ես, Սիմոն Տէյիրմէնճեան կամ Պէքիարեան, յաջորդական երեք տարիներէ ի վեր լատինաց դըպրոցը կը յաճախէի մօրս կաթոլիկութեան և մեր հետզհետէ աղքատացման պատճառով: Հօրս ջաղացքի գործը վայրէջքի մէջ էր, որովհետև թուրքերը սկսած էին Հալէպի գետակի ջուրին ընթացքը փոխել: Վերջին երկու տարիներուն՝ 1924-1926 կը յաճախէի մեր հիւղաւանին կից լատինաց վանքի դպրոցը, ուր դասաւանդման լեզուն թրքերէնն էր: Թրքերէն կը խօսէինք դպրոցը, կարծես պաշտօնական լեզուն թրքերէնն էր, լատին դասընկերներուս հետ հաղորդութիւն կ'աւելնէի, տունը լատին և թրքերէն երգեր կ'երգէի, որոնք, կ'երևի թէ հայրս հասցուցած էին կատաղութեան գագաթնակէտին, և ես հօրս աչքին, արդէն կորստած էի, լատինացած, օտարացած, գրեթէ քրիստոնեայ... թուրք մը դարձած:

Տ. Ներսէս Ա. Քհնյ.-ն ամբան այդ տաք օրը, հօրս ցասումը լուռ ճաշակելէ ետք, մեկնեցաւ մեր տունէն: Ան մեր տաներէցն էր Այնթապէն: Այնթապի բոլոր սասունցիները իր ծովսն էին:

Ծաբաթ մը ետք Տ. Ներսէս դարձեալ եկաւ մեր տունը, հայրս իր նստած նոյն անկիւնէն ոտքի ելաւ և դիմաւորեց իր տաներէցը. ամառները հայրս տունը կը մնար, ջաղացք չէր երթար, որովհետև Հալէպի խեղճ գետը չորցած կ'ըլլար, թուրքերը գիտեն հալուն ամէն ինչը չորցնել:

Երկար չմնաց քահանան, այլ ոտքի վրայ, պատուիրեց հօրս.

- Գնա Քէօրճէմեան Յակոբ Էֆէնտիին գրասենեակը: Տղադ հետդ տար:

Հրահանգեց ու մեկնեցաւ իմաստուն քահանան:

Քէօրճէմեան Յակոբ Էֆէնտին, այլ անուամբ՝ Յակոբ Էֆէնտի Գարամանուկեան, Զօրավար Արամ Գարամանուկեանի հայրը, փաստաբան էր. իր գրասենեակը կը գտնուէր Հալէպի ներսի շուկայի մէջ: Հայրս լաւ կը ճանչնար զինք և գիտէր անոր գրասենեակին տեղը. Այնթապի սասունցիներուն կամ անոնց ջաղացքներուն փաստաբանն էր: Լաւ բարեկամ էր սասունցիներուն, կը սիրէր զանոնք:

Յակոբ Էֆէնտի Քէօրճէմեան թուղթ մը տուաւ հօրս, և այդ թուղթով մենք երեք եղբայրներ ամիս մը ետք արձանագրուեցանք Կրթասիրաց վարժարանը:

Հայրս տարած էր յաղթանակը *Էժնէպիներու* և... մօրս վրայ:

Լատինաց վարժարանէն փոխադրուեցանք Կրթասիրաց վարժա-

րան, 1926 թուի աշնան, կարծես Թուրքիայէն ոչ թէ 1921 թուին, այլ նոր միայն հասած էինք: Մեծ էր տարբերութիւնը երկու դպրոցներուն միջև, անջրպետի մը տարածութեամբ: Այստեղ հայերէն էին դասաւանդութիւնները: Թրքացումէն դէպի հայութիւն ամուր կամուրջ մըն էր այս վարժարանը, Կրթասիրացը:

Երբեք պիտի չմոռնամ մանաւանդ Պետրոս Խոճան, մեր երգի ուսուցիչը, որ միաժամանակ դպրապետն էր այնթապցիներու եկեղեցիին: Դպրոցին հաշտապահն էր և երգի ուսուցիչը: Մեզի կը սորվեցնէր հին, կարծէք շատ հին երգեր, որոնք մինչև հիմա կը հնչեն ականջներուս մէջ և որոնք իմ կարգ մը ուսումնասիրութիւններուս գրութեան աստե՛ն ոգիի պէս կը յառնեն աչքերուս առջև, ականջներէս առաջ:

- Հայրենիքդ մոռցիր կ'ըսեն օտարներ, անիծեալ է, փուշ ունի...
- Ո՞րն է աշխարհի Հայաստան... միթէ՞ սա է Հայաստան...
- Երբ ալեկո՛ծ ծովուն վրայ իմ մակոյկս խորտակուի...
- Զարթիր, որդեակ...
- Գեղեցիկ հոտաւէտ...

Երգ մըն ալ՝ ուր «ալեշարշար» բառը կար:

Եւ այլ բազում երգեր, զորս մեծ, շատ մեծ երգարանէ մը կը քաղէր:

Մենք այդ երգով չմոռցանք մեր հայրենիքը, առանց հարցնելու թէ «միթէ՞ սա է Հայաստանը...»: Հայաստանի տեսակը չփնտռեցինք, այլ Հայաստանը միայն:

Դիմացանք կեանքի փոթորիկներուն, երբ ալեկո՛ծ ծովուն վրայ կրնար խորտակուիլ մեր մակոյկը...

Հայացանք, հայութեան վշտի երգերով հին, օծեցինք մեր հոգիները:

Զեմ կրնար մոռնալ նաև մեր պատմութեան ուսուցիչը՝ Աբրահամ Խոճա Սեդախտարեանը, պատկառելի կերպարանքով և թաւ պեխերով մեր իմաստուն դաստիարակը:

Անհկա մեր պատմութեան դասագիրքէն դուրս հրաշալի և անմոռանալի մանրավէպեր կը պատմէր: Իմաստուն վիպակներ էին անոնք: Բազում այդ մանրավէպերէն մէկը մանաւանդ յաճախ յիշած եմ մարդը դատելու համար: «Երբ հին եգիպտացի մը մեռնէր, (կը պատմէր մեր պատմութեան ուսուցիչը), անոր դագաղին գլուխը կը կենար քուրմը և կը հարցնէր յողարկաւորներու բազմութեան՝ հանգուցեալին այս կեանքին մէջ գործած չար ու բարի գործերուն մասին: Եւ երբ բարի գործերը ատելի կշռէին, կը հրամայէր, որ նա իրաւունք ունենայ զմոռուելու»:

Խոնարհ այս ուսուցիչները ամբողջ սերունդի մը հոգիները մաքրեցին և հայացուցին:

Օրհնեալ ըլլան իմ նախակրթարանի, Կրթասիրացի, բոլոր ուսուցիչներս:

Կրթասիրացը հալացուց հսկայ սերունդ մը: Հայակերտման հնոց դարձաւ:

Ան Կիլիկիան հոգեպէս կամրջեց Հայաստանի:

Անթիլիաս, 8 Սեպտեմբեր 1984

Արտատպում Կրթասիրաց Մշակութային Միութեան և Կրթասիրաց Վարժարանի Յուշամատենան 1924-1989 հատորէն, Հալէպ, 1994:

1932-ին Կրթասիրաց Վարժարանէն Անթիլիասի Դպրեվանք մեկնողները՝ ձախէն աջ, նստած.- Պարգև Պարսումեան, Արմէն Տէր Պետրոսեան և Լևոն Պերդուտեան. ոտքի.- Լևոն Պեքեարեան, Սիմոն Սիմոնեան, Սարգիս Եափունճեան և Կարապետ Սապունճեան:

Մ ՈՒՑՈՒԱԾՆԵՐ

ԾԱՆՕԹ.- «Մոռցուածներ» բաժինով
կը ներկայացնենք նախորդող նա-
մակներուն մէջ մատնանշուած մոռ-
ցուած այնպիսիներու միայն մէկ
մասին վերաբերեալ զանազան
առիթներով և զանազան թերթերու
մէջ լոյս տեսած գրութիւններ: Ամ-
բողջացնելու համար այս աշխա-
տանքը, պէտք պիտի ըլլայ հրատա-
րակել չորրորդ հատոր մը Այնթապի
Հայոց պատմութեան:

Յ.Ա.

ՔՈՅՐ ՖԻԼՈՍԷՆ ԺԻՐԱԳՕ
(ծն. Այնթապ, 1889)

Բուն անունով Սիրանուշ Տարագճեան, դուստրն էր ան հայ առաքելական ընտանիքի մը: Հայրը արհեստին բերմամբ կոչուած էր Տարագճը Յակոբ, բայց մայրը ասէն մը կենակից ունեցած էր կարգաթող կղերական մը, պոլսեցի յունադասան մը ըստ երևոյթին, որուն Կիրիաքոս կամ Ժիրիաքոս անունը ժողովրդայնացած և դարձած է ընտանեկան նոր մականուն, մանաւանդ երբ Տարագճը Յակոբը ամուսնացած է Հալէպի ծանօթ Բապաթ լատին ընտանիքէն Մարկարիթի հետ:

Յակոբ և Մարկարիթ Տարագճեաններ (նոր մականուամբ Ժիրագօներ) ունեցած են երեք մանչ և չորս աղջիկ զաւակներ: Յակոբին փեսաներէն մին Յակոբ Ծիթիլեանն էր, իսկ միւսը՝ Սասունէն Այնթապ եկած Յովհաննէս (Օվէ) Սիմոնեանը – հայր Սիմոն, Գրիգոր և Յարութին Սիմոնեաններու:

Տիկին Մարկարիթին յաճախական Հալէպ երթողարձերը և լատին ընտանիքներու հետ յարաբերութեան սերտացումը իրենց ներազդեցութիւնն ունենալով, Տարագճեանները հետզհետէ կը դառնան լատին կաթողիկէ մանաւանդ ազդեցութեամբը Այնթապի նորակառոյց ֆրանչիսկեան եկեղեցիին և անոր յարակից դպրոցին: Գասպարեանները կը հետևին Տարագճեաններուն, բայց Սիմոնեանները և Ծիթիլեանները մինչև վերջ կը պահեն իրենց Սասունի հայեցի դրոշմը:

Սիրանուշ Տարագճեանը՝ անդրանիկ դուստրը ընտանիքին, կանուխէն իր մէջ կը զգայ կոչումը մայրապետութեան: Հօրը խիստ սաստերն ու անգամ ծեծը չեն յաջողիր զինք տարհամոզել: Կը մտնէ St. Joseph de l'Apparition քոյրերու վարժարանը նախ Հալէպ, ապա Մարսէլ: Քոյր կ'օծուի 1907-ին և կ'ուղարկուի Տրապիզոն: Համաշխարհային Ա. Պատերազմին կը հարկադրուի իբրև օտարահպատակ հեռանալ պաշտօնավայրէն և մինչև 1918 ծառայել Յունաստանի մէջ ուսուցչութենէ աւելի հիւանդապահութեան պաշտօնով:

Զինադադարէն ետք (1918), նոյն պաշտօնով կ'ուղարկուի Հալէպ, ուր ֆրանսական Սէն Լուի հիւանդանոցին մէջ կը ծառայէ 25 տարի շարունակ, մինչև 1943: Սէն Լուի հիւանդանոցը, Հալէպի Շեմիլիէ թաղին մէջ, հանրութեան ծանօթ էր իբրև Տոքթ. Շը-

վալիէի (ապա՝ Տոքթ. Ֆրուշոյի) հիւանդանոց. իսկ հաշտեան և յատկապէս այնթապցիներու համար ան կը նկատուէր «Սէօր Ֆիլոմէնի հիւանդանոց», քանի որ ոգիով և հայրենակցական կապով Ֆիլոմէնը սիրուած էր բոլորէն: Մայրական խնամքով կը հոգար հիւանդները, ձրիօրէն դեղ կը տրամադրէր և պաշտպաններ կը ճարէր կարօտեալներու, հայ թէ օտար, որպէսզի կատարուէիք վիրահատութիւնները հիւանդանոց մնալիք հիւանդներուն համար չվերածուէին նիթական ծանր բեռի: Նման աստուածահաճոյ գործեր իրեն ապահոված էին անմոռանալի գնահատանք և համաժողովրդային սէր:

Քոյր Ֆիլոմէնը 1943-ին կը փոխադրուի Ծեպէլ Տրուզ, ապա՝ Սայտա (Լիբանան) և աւելի ուշ՝ Ռամալլա (Պաղեստին), ամէնոր ցուցաբերելով նոյն կարեկից ու գթառատ սիրտը և ծառայասիրութեան ոգին:

Յառաջացեալ տարիքին՝ հիւանդ ու պարտասած, կ'անցնի Լիբանան և կարգակից քոյրերու խնամքին տակ կ'ապրի Ծըէյթայի հիւանդանոց-հանգստարանը:

Տեղին է դիտել տալ թէ Ժիրագօ և Ծիթիլեան ընտանիքները կանուխէն կապուած են ժամագործութեան հետ և դարձած ներկայացուցիչներ զուիցերիական ժամագործական հիմնարկութիւններու: Սիմոնեան եղբայրներէն Գրիգորն ու Յարութիւնն ալ հետագային հետևած են իրենց քեռիներու օրինակին՝ ընդգրկելով նոյն ասպարէզը:

(Քաղուած՝ Գրիգոր Պողարեանին «Այնթապի Հայոց ծառայութիւնը Կաթողիկէ Եկեղեցիին» գրութենէն, Նոր Այնթապ, 1976, թիւ 3)

**ՔՈՅՐ ՆԱՐԳՈՒՀԻ
ՈՒՍԹԱԳԱՐԱՅԵԱՆ
(Ծննալ Այնթապ 1919-ին)**

Որմնադիր Նազար Ուստագարայ-եանին դուստրը՝ աւագանի անունով Ալիս, Այնթապի պարպումէն ետք ուսումը ստացած է Հալէպի Անարատ Յղութեան Քոյրերու վարժարանը և ներքին կոչումով մը ինքզինք նուիրած է հայ աղջիկներու դաստիարակութեան նուիրական գործին:

Հալէպէն շրջանաւարտ, անցած է Ֆրանսա, ուր ստացած է բարձրագոյն ուսում մանկավարժութեան և աստուածաբանութեան մէջ, և միցած՝ Անարատ Յղութեան Քոյրերու կարգին:

Յիշեալ միաբանութիւնը, որ հիմնուած է Պոլիս 1847-ին, ապա քաղաքական պայմաններու բերումով փոխադրուած է Հոմ 1920-ին, պահած է աւելի քան 30 վայրերու մէջ աղջկանց յատուկ դպրոցներ, որբանոցներ և արհեստանոցներ թէ՛ տեղահանութենէն առաջ և թէ՛ ցեղասպանութենէն ետք, կատարելով գնահատարժան ծառայութիւն:

Քոյր Նարդուհի ծառայած է Այնճար, Պէյրութ, Ջահլէ, Դամասկոս, Թեհրան, Ամման և Հալէպ, ուր վարած է Հայ Կաթողիկէ Զուարթնոց եկեղեցւոյ կից դպրոցին տեսչութեան և մատակարարութեան պաշտօնը:

Կեանքին ամէնէն բեղմնաւոր շրջանը եղած են Ջահլէ անցում 12 տարիները: Իր օրով է որ ամենադժուարին պայմաններու տակ վերաշինուած է տեղւոյն նոր դպրոցը՝ աջակցութեամբ Գալուստ Կիլիկեցեան Հիմնարկութեան:

Արժանացած է «Մէր» կոչումին:

Մայրը եղած է դուստրը Գէորգ Պալեանին:

Քոյր Նարդուհիին ծնողքը 1946-ին ներգաղթեցին Հայաստան, ուր Նազար «ուսթա»ն որպէս շինարար վարպետ նուիրուեցաւ Հայաստանի վերաշինութեան աշխատանքին:

(Հետևողութեամբ՝ Գրիգոր Պողարեանին «Այնթապի Հայոց ծառայութիւնը Կաթողիկէ Եկեղեցիին» գրութեան, Նոր Այնթապ, 1976, թիւ 3)

ՔՈՅՐ ՄԵԼԻՆԷ ՄՈՄՃԵԱՆ
(Ծնեալ Հալէպ 1926-ին)

Սերած է Այնթապի յայտնի Պաղ-տասարեան գերդաստանէն, որուն զարմերը հայերու թէ թուրքերու ծանօթ էին *Երիցունիին զաւակները* անունով, քանի որ գերդաստանը շառաւիղն էր տասնեօթերորդ դարուն Այնթապի մէջ հովուած քաջուսում գրող և ուսուցող Տէր Պաղտասար աւագ քիանային:

Հայրը՝ Յարութիւն Մոմճեան, կօշկակար հօր մը զաւակ, եղած է ուղղամիտ, խստապահանջ, կրօնասէր և ազգասէր անձ մը:

Այսպիսի գերդաստանի մը մէջ, ահա, քոյր Մելինէ ինք իր մէջ կոշումը զգացած է նուիրուելու իր ազգին անգին բեկորներուն և հայ մանուկին որպէս ճշմարիտ քրիստոնեայ հայ առողջ հայեցի դաստիարակութեան գործին, որպէսզի զանոնք առաջնորդէ իրենց աւանդապահ պապերուն շաւիղէն:

Աւագանի անունով Զապէլ, քոյր Մելինէ իր նախնական ուսումը ստացած է Կրթասիրաց վարժարանին մէջ և ապա Անարատ Յղութեան Քոյրերու վարժարանը: Ընտանեօք Պէյրութ փոխադրուելէ յետոյ, ուսումը շարունակած է նախ Հոիսիսիմեանց վարժարանին մէջ, ապա Ֆրանսա և ի վերջոյ Միացեալ Նահանգներ, Մոնթետորիի Գոլէճը, վկայուելով որպէս ուսուցչուհի:

Վանական դարձած է 1953-ին: Ուսուցչական պաշտօններ վարելէ ետք Թեհրան և Պէյրութ, տարի մը Մարսիլիոյ մէջ կատարելագործած է իր ուսումը և 1967-ին հաստատուած Միացեալ Նահանգներ՝ պաշտօնավարելու Անարատ Յղութեան Քոյրերու նորահաստատ վարժարանին մէջ:

(Հետևողութեամբ՝ Գրիգոր Պողարեանին «Այնթապի Հայոց ծառայութիւնը Կաթողիկէ Եկեղեցիին» գրութեան, Նոր Այնթապ, 1976, թիւ 3)

ՔՈՅՐ ԹԵՐԵԶԱ ԺԻՐԱԳՕ
(Ծնեալ Այնթապ 1908-ին)

Տարագնեան Յակոբին երէց որդի Ճիրճիին կամ Ժորժին դուստրը, աւագանի անունով Սիրանուշ (յար և նման քոյր Ֆիլոմէնին):

Հաւանաբար քոյր Ֆիլոմէնին ազդեցութեամբ ընտրած է նոյն ասպարէզը, նաև անոր հետևողութեամբ իր ուսումը ստանալով Հալէպի Սէն Ժոզէֆ կուսանոցի վարժարանին մէջ: Հոն բացառիկ ընդունակութիւններով դրսևորելով, ուղարկուած է Մարսիլիա՝ կատարելագործելու իր ուսումը:

Իր հիմնական պաշտօնավարութեան վայրը եղած է Պաղեստինի Նազարէթ քաղաքը, իբրև ձեռային աշխատանքներու կամ ասեղնագործութեան վարիչ:

(Հետևողութեամբ՝ Գրիգոր Պողարեանին «Այնթապի Հայոց ծառայութիւնը Կաթողիկէ Եկեղեցիին» գրութեան, Նոր Այնթապ, 1976, թիւ 3)

ՔՈՅՐ ՄԱՐԻԷԹ ԵԱՀԵԱՅԵԱՆ
(Ծնեալ Հալէպ 1946-ին)

Տեօվլէթ Եահեայեանի գաւակ Ար-
րահամին դուստրերէն, աւագանի անու-
նով՝ Նուարդ (Սօնա):

Տակաւին նորածին, ընտանիքը կը
գաղթէ Լիբանանի Շիւնի քաղաքը, ուր
հայրը կը լծուի ինքնաշարժներու նորո-
գութեան արհեստին:

Նուարդը զուրկ կը մնայ հայկական
ուսում ստանալու պատենհութենէն և կը յաճախէ մարոնիթ քոյրերու
Սէնթ Ֆամիլլ վարժարանը: Հոնկէ կ'անցնի Պաթրունի մօտակայ
Իբրինի կուսանոցը և ուսման բարձրագոյն շրջանը աւարտելով կը
տիրանայ «Քոյր» կոչումին, 1974-ին: Նախասիրութիւնը կ'երթայ
ուսուցչական մարզին:

Իր պաշտօնավարութեան ծիրը կը կազմեն Լիբանանի զանա-
զան շրջանները:

Ինքնաշխատութեամբ ան կը տիրանայ հայերէն գրել-կարդալու
կարողութեան:

*(Հետևողութեամբ՝ Գրիգոր Պողարեանին «Այնթապի Հայոց
ծառայութիւնը Կաթողիկէ Եկեղեցիին» գրութեան, Նոր Այնթապ,
1976, թիւ 3)*

**ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ԵԹԻԼԵԱՆ
(1918-1967)**

Իր փորձառութեամբ և անուշ լեզուով ժողովրդականություն շահած բժիշկի մը՝ Աւետիս Եթիլեանին (*Տոթթոր Եթիլ*) թոռն է Յարութիւնը: Հայրը՝ Յակոբ, նոյնպէս ժողովրդական բժիշկ էր, հայերու չափ թուրքերու ալ ծանօթ. այդ իսկ հանգամանքով, ան «բացառիկ շնորհ»ի արժանացած ու տեղահանութենէ զերծ մնացած էր 1915-ին իր ամբողջ գերդաստանով:

Յակոբը ունեցած է չորս մանչ և չորս աղջիկ զաւակներ, որոնց կրտսերագոյնը՝ Յարութիւն, ծնած է 1918-ին, Այնթապ:

Այնթապի պարպումի շրջանին, Եթիլեաններն ալ շատերու նման հաստատուեցան Հալէպ, բացառութեամբ Յարութիւնին երէց եղբոր՝ Աւետիսին, որ 1920-ին ողղակի անցաւ Մ. Նահանգներ:

Յարութիւնը իր տոհմային դաստիարակութիւնը Հալէպի Կիլիկեան Գաղթականաց Վարժարանին մէջ ստանալէ կարճ պահ մը ետք, երբ արդէն քոյրերը ամուսնացած էին, իր Նազար և Յակոբ եղբայրներուն հետ կ'անցնի Պէյրութ, ուր իր Ժիրագօ քեռիներուն մօտ կը տիրանայ ժամագործութեան արուեստին:

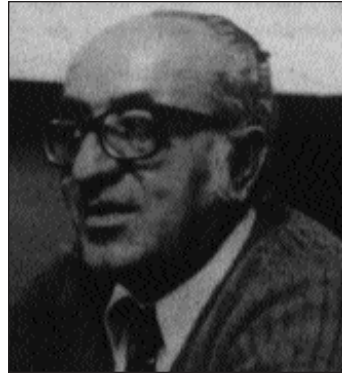
Յարութիւնը ժամագործական ասպարէզի մէջ կը ցուցաբերէ **ստեղծագործ ճարտարութիւն:** ՎԱՐՊԵՏ մըն էր ան իր ասպարէզին մէջ, և իր խորհուրդներն ու թելադրութիւնները գնահատանքով կ'ընդունուէին զուիցերիական ընկերութիւններու կողմէ: Տասնեակներով աշակերտներ, ազգական թէ բարեկամ, իր հսկողութեան տակ շահած են իրենց փորձառութիւնն ու կը պահեն սեփական ժամագործատուններ:

Պէյրութի քաղաքապետարանը իրեն վստահած էր Մա'արատի ժամացոյցին քակումը, որ իր միջոցով պիտի վերահաստատուէր Սին Էլ Ֆիլի նորաշէն աշտարակին վրայ: Իր նախաձեռնութեամբ երևանեան ժամացոյցներ սկսած էին ներածուիլ Լիբանան:

Կանխահասօրէն մահացաւ 22 Յունիս 1967-ին, զոհ երթալով անողորձ քաղցկեղի:

(Այս մահախօսականը ստորագրուած է Գրիգոր Պողարեանէ. քաղուած է ան Հայ Անթէպի 1967-ի թիւէ մը:)

ՍԻՄՈՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ
(1914-1986)

Գրող, բանասեր, խմբագիր, ուսուցիչ, դասագիրքերու հեղինակ Սիմոն Սիմոնեանը ծնած է Այնթապ 1914-ին: Անդրանիկ որդին էր ան Սասնոյ Կերմա գիղէն ջաղացաւան Օվէին և այնթապցի Մանուշին:

Նախնական կրթութիւնը տակաւին չաւարտած, Սիմոնեաններու ընտանիքը 1921-ին կը հարկադրուի փոխադրուիլ Հալէպ, ուր Սիմոնը հերթաբար կը յաճախէ Հայկազեան, Կիլիկեան, լատիններու և Ֆրէր Մարիստներու վարժարանները մինչև 1926:

Հօրը կտրուկ միջամտութեամբ և Ներսէս աւագ քինչ. Թաւուզեանին ջանքերով 1926-1930 ան կը դառնայ աշակերտ Կրթասիրաց վարժարանին, այնուհետև, անցնելով Լիբանան՝ կ'աշակերտէ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքին, որուն ընթացքը կ'աւարտէ 1935-ին:

1935-1946 Սիմոնեանին գլխաւոր մարզը կ'ըլլայ կրթական ասպարէզը: Այդ շրջանին ան կը դասաւանդէ Հալէպի Հայկազեան և Կիլիպէնկեան վարժարաններուն մէջ ու կը կազմէ դասագիրքեր:

1946-ին Գարեգին Ա. Յովսէփեանց գիտնական Կաթողիկոսը զինք կը հրաւիրէ դառնալու իր գիտական աշխատակիցը՝ խմբագրելու «Յիշատակարան Զեռագրաց»ի Ա. և Բ. հատորները: Միաժամանակ, ան կը դասաւանդէ Դպրեվանքին մէջ և կը խմբագրէ կաթողիկոսարանի «Հասկ» պաշտօնաթերթը:

1955-ին Պէլրութի մէջ կը հիմնէ իր սեփական **Սևան** հրատարակչատունն ու տպարանը, ուրկէ 1958-1974 կը հրատարակէ «Սփիւռք» շաբաթաթերթը:

Կը մահանայ 1986-ին, իր ետին թողլով իր կողակիցը՝ Մարի Աճէմեան և հինգ զաւակներ:

Մինչև իր մահը Սասնոյ Հայրենակցական Միութեան նախագահութիւնը վարած Սիմոնեանին անունը սերտօրէն առընչուած պիտի մնայ 1955-էն սկսեալ իր հրատարակչատունէն լոյս տեսած շուրջ հինգ տասնեակ դասագիրքերու հետ, որոնցմէ 14-ը՝ իր հեղինակութեամբ:

Իր գործերէն են.-- «Արևելահայ Գրականութիւն» մեծածաւալ հատորը (1965), «Կը Խնդրուի... Խաչաձևել» (1965), «Խմբապետ

Ասլանին Աղջիկը և Սիփանայ Քաջեր» (1967), «Լեռնականներու Վերջալույսը» (1968), «Սիփանայ Քաջեր», Բ. հատոր (1970), «Լեռ և Ծակատագիր» (1972), «Նորայայտ Տաղասաց Մը՝ Ստեփանոս Դաշտենց» (1981), «Անժամանորոս»:

Իր գրական ստեղծագործություններում մեջ Սիմոնեանը լուզող գլխաւոր հարցը եղած է իր ազգին ճակատագիրը, իսկ իր պատմութեան գլխաւոր հերոսները եղած են սասունցիները:

Բարգէն Կաթողիկոս Կիլիկիայի եպիսկոպոսը «Փոքրիկ Բանասէր» կոչուած Սիմոնեանը սփիւռքահայ գրականութեան և իրականութեան բացառիկ դէմքերէն մէկն էր, որուն իրապէ՛ս վիճակուեցաւ բացառիկ բախտ մը..., որուն գուշակը դարձած էր Յակոբ Օշականը, ըսելով՝ «... Հպարտ, վստահ մտածէ պարտքիդ: Մեր գրականութեան մէջ շատ քիչերու վիճակուած բախտ մը քեզի կը սպասէ»:

* * *

Ստորև Սիմոնին մասին վկայութիւն մը՝ Սիմոնեանի աշակերտ բազմաշխատ Թորոս Թորանեանին գրիչով.–

ՍԻՄՈՆ ՈՐԴԻ ՕՎԷԻ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

Կարճ հասակ, միջին գիւրութիւն, խոշոր աչքեր, որոնք ակնոցի ետեւէն արծիի պէս կը դիտեն երևոյթները, մանաւանդ հայոց պատմութեան և գրականութեան հեռաստանները, մեծկակ գլուխ մը և ափաշափ սիրտ մը ամբողջովին լեցուած հայրենասիրութեամբ և անմնացորդ նուիրումի ոգիով:

Ահա մարդ մը, որուն հայրը կու գար Սասունէն և մայրը՝ Այնթապէն:

Զաղացպանի որդի էր Սիմոն Սիմոնեանը, այսինքն հանապազօրեայ հացի համար ալիւր պատրաստող Սասունցի Օվէի որդին:

Ինքն ալ, ուրեմն, լրացնելու համար հօրը գործը, դարձաւ հոգեկան հաց պատրաստող մարդ:

Ուսումը. համալսարաններ չաւարտեց, բայց պատրաստեց սերունդներ, որոնց բազմաթիւ դիպլոմակիրները իրենց գլուխները խոնարհեցին ուսուցչի մը առջև, որ եղաւ Սիմոն Սիմոնեանը:

Ուրեմն առաջ ուսուցիչ մը եղաւ Սիմոն Սիմոնեանը, աւարտելէ ետք Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Անթիլիասի դպրեվանքի լրիւ

դասընթացը, որուն առաջին սաներէն մէկը եղաւ և եղաւ ամենէն փայլուն շրջանաւարտը մինչև այս տողերուն գրուիլը:

1915-ին Այնթապ ծնած Սիմոնեանը 1936-ին աւարտեց իր դպրեվանքեան ուսմը և 22 տարեկան երիտասարդ՝ նոյրուեցաւ ուսուցչական ասպարէզին, սկիզբը՝ Հալէպի և ապա Պէյրութի հայկական վարժարաններուն մէջ:

Ուսուցիչ, որ ակնածանք կը ներշնչէր և իր աշակերտներուն մատաղ հոգիներուն դաշտերուն մէջ կը ցանէր սէր հանդէպ մեր նախնիներու պատմութեան և սէր դէպի մեր մայրենի լեզուն:

Ուրեմն, իր դասաւանդածները՝ հայ ժողովուրդի պատմութիւն և մայրենի լեզու, անշուշտ նաև գրաբար:

Սփիւքի տարածքին առ այսօր գործող մեր եկեղեցականներէն շատերը, ընդհուպ մինչև Կիլիկիոյ այսօրուան գահակալը՝ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս, իրենց գրաբարի իմացութիւնը կը պարտին Սիմոն Սիմոնեան ուսուցիչին:

Սիմոնեանը ի՞նչպէս հասաւ գիտելիքներու, իմացութեան այս հսկայական պաշարին, որուն տէրն էր: Հասաւ աշխատասիրութեամբ: Իր ընթերցասիրութիւնը, աշխատասիրութիւնը անսահմանին կը դիմէր: Չեմ կարծեր որ ուսուցիչ Սիմոնեանը, որ կանուխէն հանդէս եկաւ նաև որպէս արձակագիր, իր կեանքին մէջ քնացած ըլլալ օրը չորս ժամէն աւելի: Քնացած այդ չորս ժամերուն ալ երագին մէջ կ'աշխատէր, կը վերլուծէր, եզրակացութիւններու կու գար և ընդոտս կ'արթննար ու գրի կ'առնէր այդ մտածումները:

Ես միշտ կը մտածէի որ իմ ուսուցիչս՝ Սիմոն Սիմոնեանը, կ'ապրէր ո՛չ թէ քսաներորդ դարուն, այլ հինգերորդ դարուն մէջ, և ինք առաջին աշակերտներէն մէկն էր Ս. Մեսրոպին:

Հալէպահայ ուսուցչական Միութեան կազմակերպիչներէն մէկն էր Սիմոն Սիմոնեանը. միութիւն մը, որ կոչուած էր պաշտպանելու հայ ուսուցիչին դատը: Իսկ ե՞րբ լաւ վճարուած է հայ ուսուցիչը՝ այդ ըլլալ հայրենի հողին վրայ թէ արտերկրի մէջ:

Հայ ուսուցիչը, որ կոչուած է սերունդներ դաստիարակելու վսեմագոյն գործին, որպէս երկրորդ ծնող նորագոյն ծնողներու, միշտ ալ աղքատ ազգականի կացութեան մատնուած է:

Քառասունական թուականներուն, տակաւին այնքան երիտասարդ, Սիմոնեանը Հալէպի մէջ հաստատեց մամուլ, օրինակովը մեր առաջին տպագրիչներուն, և հիմնեց գրական ամսագիր, որ սկսան երևիլ իր առաջին պատմութեան:

Սիմոնեանը կանուխէն զգաց անհրաժեշտութիւնը հայ պատանիին տալու ուսումնասիրուած դասագիրքեր իր պատմութիւնն ու լեզուն ներկայացնող: Սուրիոյ և Լիբանանի հայկական տասնեակներով դպրոցներ գրեթէ կէս դար առաջնորդուեցան իր պատրաս-

տած հայոց պատմութեան ու մայրենի լեզուի գիրքերով. այս վերջինին համար Սիմոնեանը իրեն լծակից ունեցաւ հայրենակից մը, իր հենքէն նստիւնալ ուսուցիչ մը՝ Օննիկ Սագիսեանը:

Օր մըն ալ, օրհնեալ Հալէպի զաւակ Սիմոնեանը այս քաղաքը իր գործունէութեան համար նեղ գտնելով, հաստատուեցաւ Պէյրութ, միշտ յատուկ սէր մը վերապահելով հալէպահայութեան, ուր սերունդ մը պատրաստեց:

Շրջան մը Անթիլիասի մայրավանքէն ներս մտաւ ո՛չ միայն իբրեւ ուսուցիչ ու խմբագիր «Հասկ» պաշտօնական ամսագրին, այլև գիտական քարտուղարը Գարեգին Ա. Յովսէփեանց պատկառազդու կաթողիկոսին, մեր օրերու Ղևոնդ Երեցին, որ ունեցաւ առաւելութիւնը խաչի ու սուրի կողքին դառնալու շալակաւորը հայ ծանրածանր մշակոյթին:

Սիմոնեանի մօտ եթէ կար խօսելու դանդաղութիւն, ապա կար պարզութիւն մտածումի: Եթէ ունէր երախայի պարզամտութիւն, ապա ունէր նաև ուսումնասիրելու և վերլուծելու սուր միտք: Եթէ իր ստորագրած խմբագրականները սեղմ չէին, ապա պատմածքները սեղմ էին ու բազմախորհուրդ:

Անհանդարտ մարդ և ուսուցիչ Սիմոնեանը մեր հանրային կեանքին մէջ ամբողջ քառասուն տարի կրցաւ իր ձայնը հնչեցնել որպէս ուսուցիչ ու դասախօս, որպէս հրատարակիչ ու խմբագիր ու մանաւանդ որպէս բանասէր, պատմաբան և լիարժէք արձակագիր:

Պէյրութի մէջ կը հիմնէ «Սևան» հրատարակչատունը Հալէպի մօտակալքը գտնուող իր հօրը ջաղացքին փոխարէն: Եւ ի՞նչ հոգեկան հաց կը մատուցէ Սփիւքին այդ ջաղացք հրատարակչատունը – Մալխասեանի, Աճառեանի բառարանները, Օրմանեանի «Ազգապատմ»ը, Չարենցի, Բակունցի երկերը, Ծիրագ, Պարոյր Սևակ, որուն «Եղիցի Լոյս»ը Երևանէն առաջ Պէյրութի մէջ հրապարակ հանուեցաւ Սիմոնեանի միջոցաւ:

Ա՛լ չեմ խօսիր դասագիրքերու և սփիւքահայ տառացիօրէն բազմաթիւ գրողներու գիրքերու հրատարակչութեան մասին, այլ կը շեշտեմ, արդարօրէն, որ այսօր գրող նկատուող շատ անուններ իրենց առաջին գիրքերուն հրատարակութիւնը կը պարտին այս հրատարակչատունին, այսինքն Սիմոն Սիմոնեանին:

Հրատարակչական այս հսկայ գործը Սիմոնեանը կը վարէր առանձին:

Կարծէք չէր բաւեր այս գործը, Սիմոնեանը հրատարակել սկսաւ «Սփիւք» շաբաթաթերթը շուրջ քսան տարի:

Սիմոնեանը ամէն շաբաթ խմբագրականով մը հարստացուց իր թերթը և ամէնէն կարևորը իր մամուլին շուրջ կրցաւ համախմբել Սփիւքի լաւագոյն գրիչի մարդոց մեծ մասը:

Այս չէր միակ արժանիքը «Սփիւռք» շաբաթաթերթին:

Պէշրութ ուներ այլ պարբերականներ ևս նոյնքան անուանի աշխատակիցներով: «Սփիւռք»ին կարևոր մէկ յատկանիշը նորեր հասցնելն էր: Հրապարակի վրայ այսօր գրել շարունակող շատ տղոց առաջին յօդուածներն ու պատմուածքները երևցած են Սիմոնեանի թերթին մէջ, ուր «Սփիւռք գալուստականներ» բաժին մը բացուած էր նորերու համար:

Տակաւին կայ բնորոշ այլ յատկանիշ մը:

Սիմոն Սիմոնեանը չպատկանեցաւ որևէ կուսակցութեան:

Իր հրատարակած թերթը, ուրեմն, եղաւ ԱՆԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼ, որուն այսօր այնքա՛ն պէտք ունինք:

... Սիմոնեանի անկախ թերթին խեթ աչքով նայեցան մեր բոլոր կուսակցութիւնները անխտիր: Պարսաւեցին, բամբասեցին Սիմոնեանը, որ որպէս անվախ նաւապետ, իր «Սփիւռք» նաւը խութերու մէջէն խիզախօրէն առաջնորդեց դէպի խաղաղութեան ափ, որ այս պարագային մեր ժողովուրդին սիրտն էր, հոգին էր, ազգային այլ ոչ ազգայնամոլ կեցուածքն էր, մեր պատմութիւնն ու մշակոյթն էր: Խնդիրը հասաւ հոն, ուր Սիմոնեանին արգիլուեցաւ նոյնիսկ որպէս այցելու գալ իր պաշտած երկիրը՝ Հայաստան:

Ինչո՞ւ: Սիմոնեանը յարուցած էր Ղարաբաղի հարցը, Սիմոնեանը առանց ժխտելու խորհրդային իշխանութեան օրերու յաջողութիւնները, նոր եղեռն կոչած էր 1937-ը և ողբացած էր հայրենական պատերազմի բազմինն զոհաբերուած մեր 250,000-ի հասնող նահատակները...

Հայրենասիրութեան մարմնացում Սիմոնեանը կոչուեցաւ հայրենիքի թշնամի: Խաշած հաւին անգամ ծիծաղ պատճառող երևոյթ:

Լոյս տեսաւ հայկական համայնագիտարանը, որուն էջերէն մեծ բացական Սիմոնեանն էր: Ուրեմն, եթէ Սիմոնեանը բացակայ էր այս համայնագիտարանէն, գոյութիւն չէր ունեցած, չէր հրատարակած հարիւր հազարաւոր օրինակներով գիրքեր, վերջ:

Սիմոնեանը կար և բոլոր թեքութիւններէն վեր, հպարտ ու բաց ճակատով:

Եւ ահա օր մըն ալ Սիմոնեանը հրատարակեց Պատմական և արդի Հայաստանի մէկ մեծղի, գորգաշափ քարտէսը:

Պէշրութ, այցելութիւն մը կու տամ իր բնակարանին, որ ամէն իմաստով մեղուի փեթակ մըն է: Հինգ զաւակներու հայր է իմ ուսուցիչս՝ չորս մանչ և մէկ աղջիկ. իսկ անոնց մայրը՝ տիկին Մարի, ազնուագոյն հայուհի սասունցի Բուրթոյի դուստրը կամ գրող Գեորգ Աճէմեանի քոյրը:

Ուսուցիչիս տունը իմ տունն նկատած եմ:

Կ'ողջագուրուիմ:

Ուսուցիչս ոտքերուս առջև կը փռէ իր իսկ հրատարակած քարտէսը Հայաստանի ու պահ մը տխրամած կը յարէ. «Թորոս, տղաս, ահա Հայաստանը, ուր արգիլուած է իմ մուտքս», ու յանկարծ, չեմ գիտեր ի՛նչ զգացումներէ զսպանակուած, բարձրաձայն կ'աւելցնէ. «Այդ ո՛վ է որ կրնայ արգիլել իմ մուտքս Հայաստան, ո՛վ»: Այդ պահուն ես կարծեցի թէ Աբովեանն էր խօսողը, որ կ'ըսէր՝ ո՛վ է սուր բարձրացնողը այս հայուն վրայ: Վերջին խօսքէն ետք ուսուցիչս յանկարծօրէն նետուեցաւ քարտէսին վրայ ու հասակով մէկ պատկելով գոչեց. «Ո՛վ կրնայ դուրս հանել զիս Հայաստանէս, թող հրամմէ, ահա ես Հայաստանին մէջն եմ»...:

Ես տամկացած աչքերով կը դիտէի ուսուցիչս...:

Թորոս Թորանեան

(«Նոր Կեանք», ԺԷ. տարի, թիւ 48, 9 Նոյ. 1995)

ԻՇԽԱՆԱԿԱՆ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ Ի ՏՐԻՏՈՒՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ

Նկատելով էք, որ արդեն ոչ մեկին չի զարմացնում «Հայաստան» Համահայկական Հիմնադրամի տեղական յանձնաժողովներից մեկն ու մեկի մեծագույնար նուիրատութեան մասին հերթական հաղորդումը: Ուրախացնում է, այո՛, բայց չի զարմացնում: Արդարև, ինչքա՛ն անգամ և մինչև ե՛րբ կարելի է զարմանալ:

Այսպիսի անզարմանալի մի ուրախութիւն ասրեցի կարդալով «Հայաստան» Հիմնադրամի Արևմտեան Ամերիկայի Յանձնախմբի 1996 Փետր. 5-ի պաշտօնական հաղորդագրութիւնն այն մասին, թէ գաղութիս ծանօթ ազգայիններից, հայ գրքի ու գրականութեան պաշտպան ու հովանաւոր «Պարոն Յարութիւն Սիմոնեանը \$200,000 նուիրեց Թալիհի շրջանի մէջ դպրոցի մը կառուցման նպատակով»:

Սասուն աշխարհի Կերմաւ գիւղացի, տոհմիկ ջրաղացպան Օվէի և այնթապցի մեծահոգի Մենուշի որդու և «Սփիւք»ի հանրաճանաչ հրատարակիչ և խմբագիր Սիմոն Սիմոնեանի կրտսեր եղբօր այս քայլին, ինչ մեղքս թաքցնեմ, ես սպասում էի վաղուց: Վստահ էի, որ մի գեղեցիկ օր, նա յիշարժան մի գործով կը հաստատի հերոսական Սասունով ու շինարար Այնթապով խաչաձևուած տոհմի հետ արեան անխզելի կապը: Եւ հաստատեց:

- Ինչո՛ւ, սակայն, որոշեցիր դպրոց հիմնել և ոչ թէ գործարան կամ եկեղեցի, որի պակասը այնքա՛ն զգալի է վերստին քրիստոնէացած Հայաստանի յատկապէս գիւղական շրջաններում:

- Այո՛, կարելի էր նաև գործարան կամ եկեղեցի շինել, դպրոցի նախընտրութիւնը ունի կենսագրութեանէս եկող իր պատճառը:

Կ'ասարէինք Հալէպ քաղաքի Սիւլէյմանիէ կոչուող թաղի հիսիսարևելեան անքնակ տարածքին վրայ ստեղծուած հիւղասանին մէջ, որուն փոշոտ, ցեխոտ և սակայն արևով լի փողոցներուն որդեգիրն էի հասակակիցներուս հետ: Մեր օրը կը սկսէր ու կ'աւարտէր փողոցով ու խաղով:

Այսպէս էի մինչև 1927-ի աշնան այն օրը, երբ տաներեք քահանան, ակնոցը աչքին, նայեցաւ մեր ընտանեկան Աստուածաշունչի վերջին՝ ծննդոց գրանցման էջին ու անառարկելի կերպով հաստատեց թէ ես արդէն վեց տարեկան եմ և պետք է դպրոց երթամ: Ինձմէ առաջ Այնթապի Կրթասիրաց վարժարանը կը յաճախէին եղբայրներս՝ Սիմոնն ու Գրիգորը: Առտու մը մայրս լոգցուց զիս արևի տակ, սանտրեց խոխի մազերս, հագցուց կիրակնօրեայ հագուստներս, տարաւ դպրոց և վախտորած ու խեղճ՝ ներկայացուց

արձնագրող պարոնին:

- Խոճա՛, բերի,- ըսաւ մայրս ու լռեց:

- Աս ալ երրո՞րդն է,- առանց մեզի նայելու չոր ու խիստ ըսաւ պարոն խոճան:

- Այո՛, խոճա,- կմկմաց մայրս, հիմա ա՛լ անելի վախտորած, ա՛լ անելի խեղճացած:

Այստեղ Սիմոնեանի ձայնը կերկերաց, խզուեց ու լռեց: Նա յետոյ պիտի իմանար, թէ ինչո՞ւ այնքան խիստ էր խոճան, իսկ մայրիկը՝ այնքա՞ն վախտորած ու խեղճ. արտի կսկիծով պիտի իմանար, որ հայրիկը ի վիճակի չէր վճարելու գեղչուած, նուազագոյնի իջեցուած կրթաթոշակը, քանի գիւղի առուն ցամաքել էր և հայրիկը ջրաղացում ցորենի տեղակ իր արժանապատուութիւնն ու համբերութիւնն էր աղում... Մի փոքր անելի ուշ, նա պիտի իմանար նաև, որ Պետրոս խոճան չէր կարող անելի բարեսիրտ ու զիջող լինել, քանի որ դպրոցը աղքատ էր իրենց ընտանիքից անելի... Ահա՛ դպրոցին տրուած նախապատուութեան պատճառը:

Յարութիւն Սիմոնեանի համար այդ օրուանից դպրոց կառուցելու միտքը մտասնեւում է: Գուցէ թէ այդ ձևով կը փոխհատուցի մօրը, իր ու եղբայրների նուաստացումները: Նուաստացում, մանուկ ինքնասիրութեան վիրաւորանք ուշացած ու չվճարուած կրթաթոշակների համար, չունեցած դասագրքերի համար, միշտ պակասող տետրակների, թղթի ու մատիտի համար, ոչ-ներկայանալի հագուստ-կապուստի համար:

Այս ամէնի համար վրէժխնդիր լինելու միտքը չի լքել Յարութիւնին երբևէ: 1960-ական թուականների սկիզբը, երբ մի առիթով Հալէպ է գալիս, ժամանման յաջորդ օրն իսկ այցելում է Կրթա-սիրաց վարժարան և ներկայանում Պետրոս խոճային.

- Սիրելի պարոն Պետրոս, եկեր եմ մարելու գեղչեալ ու յետնեալ պարտքերս: Ստացէ՛ք, խնդրեմ, 5000 տոլար ի հաշիւ: Սիրելի ուսուցիչ, դուք մեզ յաճախ տուն կը դրկէիք խստիւ պատուիրելով, որ ուշացած մասնավճարի մասին յիշեցնենք մեր ծնողքին և ետ գանք դպրոց, չգրկուինք դասերէն... Ուշ, բայց ի վերջոյ հասկցայ, որ ձեր վերաբերումը մեր ծնողքին ու մեր նկատմամբ եղած է պարտադիր կարծրասրտութեան և ձեր քնքուշ հոգատարութեան դժուար հասկնալի ձուլուածք մը... Ներող եղէ՛ք, խնդրեմ, այսքան ուշ հասկցած ըլլալուս համար:

1976-ին, Պէյրութի Էշրէֆիէ հայահոծ թաղամասի Rue Armenie փողոցի վրայ Յարութիւն Սիմոնեանը իր հօր Օվէի անունով երկար-կանի ակումբի շէնք է կառուցում, որը Տանն Կիլիկիոյ Անթիփասի Կաթողիկոսարանի իրաւատւութեան տակ գործում է մինչև օրս:

Սրանք և մի քանի այլ նուիրատուութիւններ ու գրական մեկեմա-

ստթիւններ,¹ թում է նախաՎարժանքներ էին: Յարութիւն Սիմոն-եանը իր գլխաւոր ձեռնարկումը որոշել էր իրականացնել ազատ, անկախ Հայաստանում, նրա յաւերժական հողի վրայ: Թալիհնի շրջանի Ոսկեթաս լեռնային գիւղը եղաւ այդ կէտը, սրտաշափ ու սրտի պէս սիրելի Հայաստանի քարտէսի վրայ:

- Յարութիւն, սիրելիս,- ասում եմ,- ուրեմն՝ բախտաւոր գիւղեր էլ են լինում: Ոսկեթասը այդ բախտաւորներից մէկը եղաւ:

- Ինձի այնպէս կը թուի,- ասում է Յարութիւնը,- այս պարագային բախտաւորը ես եմ, քանի որ Ոսկեթասը ինձի հնարաւորութիւն կու տայ իրականացնելու վաղեմի նւիրական ցանկութիւնս և ազատելու խիղճս ցաւաւոր յիշողութենէ:

Այս բախտաւորութեան զուգահեռ ապրեցայ ուրիշ երկու մեծ ուրախութիւն. առաջինն այն է, որ Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա. Վեհափառ Հայրապետը խոստացաւ ներկայ ըլլալ դպրոցի բացման արարողութեան և անձամբ օծել-օրհնել զայն: Իսկ երկրորդն այն է, որ զաւակներս՝ Յովանն ու Թալիհը կը խոստանան ինձի հետ և ինձմէ ետք շարունակել դպրոցին հովանաւորութիւնը: Ինչպէս կը տեսնէք, ես բազմապատիկ բախտաւոր մարդ եմ:

Իրօք որ, հայրապետական շնչով օծուած-օրհնուած և զաւակների շարունակելի հովանաւորութեամբ երաշխաւորուած լոյսի ու գիտութեան օճախ կամ հայ գրի ու դպրութեան մի նոր ու «Անլուելի զանգակաւուն»: Իր ազգի, մաշտոցի և հայ մշակոյթի փառքի ու պայծառութեան համար ուրիշ ի՞նչ կերպ կարող էր անել Յարութիւն Սիմոնեանը, որ լինէր աւելի գեղեցիկ, աւելի աստուածահաճոյ:

Որպէսզի երբեք չմոռանամ, այլ միշտ յիշեմ, թէ ես ու մենք բոլորս ո՞ւմն ենք պարտական մեր ազգի կեանքում հայրենաշէն, ժողովրդանուէր բարեգործումների համար, կազմել ու ձեռքի տակ եմ պահում հայ բարերարների ոսկեցանկը: Այն սկսում է 4-րդ դարի Ներսէս Պարթև Հայրապետի, մեր ազգի առաջին մեծ բարերարի անունով, որը ինչպէս վկայում է Փաւստոս Բուզանդ պատմիչը, «Ծինում էր Հայոց աշխարհի աւերուած տեղերը, խնամում, մխիթարում, դարմանում ու պահպանում բոլոր աղքատներին»: Դարձեալ նոյն Ներսէսը հիւանդանոցներ էր հիմնել բոլոր կողմերում, սահմանել էր նրանց համար ուտեստ ու դարման:

Աւելի ուշ, 9-10-րդ դարերից մեզ յայտնի են բարեգործ Աշոտ

1- Յարութիւն Սիմոնեանին ջանքերով ու մեկենասութեամբ «Սևան» հրատարակչատունէն լոյս տեսաւ Լևոն Չորմիսեանին աշխատութիւններուն երկ-հատորեակը. Օտեանին նուիրուած յօդուածներու ժողովածու մը Երևան, ԼԼԸ.: Իր ձեռնոտութեամբ շնտով Երևանի մէջ կը հրատարակուի նաև Գեղամ Սևանին «Սփիւռքահայ Գրականութեան Ուրուագծեր» Բ. հատորը Գիտութիւններու Կաճաղին կողմէ:

Սիմոնեանը իր օժանդակած՝ Սասունցի զոհուած ազատամարտիկներու քնտանիքներուն հետ, Հայաստան:

Գ. Ողորմած թագաւորի, Խորովանուշ թագուհու և Արծրունի Դերենիկ իշխանի անունն ու գործերը. նրանք իրենց միջոցներով հիմնել են վանքեր, դպրոցներ, հիւանդանոցներ, անկելանոցներ և դրանց պահպանման համար նուիրաբերել գիւղեր, այգիներ, արտեր, ջրաղացներ ու եկամտաբեր ուրիշ կալուածներ: Դերենիկ Իշխանը, օրինակ, իր իշխանութեան բոլոր ճամբաների վրայ հիւրընկալ վրաններ հաստատեց, որպէսզի ճամբորդները նրանցում գտնեն հաց, հանգիստ ու ապահովութիւն:

Մեր ժողովրդի պատմութեան համար օրինաշատ է եղել, որ պատերազմների, աներաժութիւնների և ալան-թալանի դժուար ժամանակներում անի-մեծանայ բարեգործութեան ոգին ու շատանան բարեգործ-բարերարները: Հիսիս-արևելեան Հայաստանում, օրինակ, ադախին էին սելջուկ-թուրքերի և յաջորդող մոնղոլների ասպատակութիւնների դժոխային ժամանակները (11-14-րդ դարեր): Համոզուելու հմար բաւական է կարդալ միայն Հաղարծնի վանական համալիրի տարածքում պահպանուած արձանագրութիւնները, որոնցում երախտագիտութեամբ յիշատակուած են տասնեակ ու տասնեակ բարեգործ-բարերարների՝ Սմբատ ու Գագիկ արքաների, հայրենատէր իշխանների, մեծափաթեամ ոմն Սիրանշահի, Ովասափի, Արտավազի, Նազխաթունի, Կիրակոս վարդապետի, Մխիթար Հիսն մեծանուն ճարտարապետի, ոմն համեստ Սիմէոն Տնտեսի, Սեբաստաձոր գիւղի քարհատների և բազում այլոց անունները: Եթէ Գոհար Խաթունը վանքն է նուիրել «իմ այգին և մի ազատ շինական», ապա՝ այգի ու շինական չունեցող չար-

քաշ-աղքատ քարհատները անվճար քար են կտրել եկեղեցու համար ու հիմք փորել, որի համար արձանագրությունը միջնորդաբար խնդրում է. «Քրիստոս Աստուած ողորմեսցի Սեբաստաձորոյ քարհատացն, որ տներուս տեղը հատին»:

Դժուար է առանց յուզմունքի կարդալ ճարտարապետ Մխիթար Հիւսնի օր ծերութեան թողած արձանագրութիւնը. «Ես Մխիթար Հիւսն աշխատող այս եկեղեցոյ, ի մանկութենէ ի ծերութիւն շինեցի զտունս աղօթից, իմով որդիացելովս Յովհաննէսի և ստացայ ինձ յիշատակ պատարագ...»:

Երիտասարդութիւնից մինչ խոր ծերութիւն բազմատանջ վատակի դիմաց տարին երկու անգամ պատարագի յիշատակութեան իրաւունք... Տուածի և ստացածի միջև վարձատրութեան ընդունումած չափի ի՞նչ անհամաչափութիւն, ինչպիսի՞ խախտում... Ու մտածում եմ, թէ արդեօ՞ք հենց այդ խախտում-անհամաչափութեան մէջ չէ բարեգործութեան բո՛ւն վեհութիւնն ու մեծութիւնը և մեր հոգևոր հաստատութիւնների՝ եկեղեցիների, դպրոցների դարաստոր գոյութեան ու մշտական պայծառութեան գաղտնիքը:

Հետագայ 18-19-րդ դարերում ազգանուէր բարեգործութեան ջահը ժառանգաբար իրենց ձեռքն են վերցնում Մոսկուայում ու Պետերբուրգում Լազարեան իշխանական տոհմի շառաւիղները, Պոլսում՝ Յարութիւն անիրա Պէզճեանը և այլք, Եգիպտոսում՝ Պօղոս Նուպար փաշան, Կովկասում՝ Ալեքսանդր Մանթաշովը:

Մեր դարում բարեգործութեան ջահը բարձր պահեցին Գալուստ Կիւլպէնկեանը, Մելգոնեան եղբայրները, Ալեք Մանուկեանը և այլք: Իսկ մեզ շատ մօտիկ այս օրերում ջահը ձեռքից ձեռք են փոխանցում Լուիզ Սիմոն Մանուկեանը, Գրորգ Գրիգորեանը, Հրայր Յովնանեանը, Վաչէ Մանուկեանը, Արշակ Տիգրանեանը, Վահան Ծամկեանը, Մեծատուրեանը, Գ. Մոմճեանը, Արլանեան, Նազարեան եղբայրները, Տեմիրճեան ընտանիքը և շատ ուրիշներ:

Եւ ահա, բոլորովին վերջերս, այդ շղթան շարունակուեց ևս մի ոսկէ օղակով, իսկ իմ Ոսկեցանկը՝ մի նոր բարերարի՝ Յարութիւն Օվէի Սիմոնեանի անունով:

Ինչպէս ամէն մի կարևոր, սրտաբուխ նուիրատւութիւն, այնպէս էլ Յարութիւն Սիմոնեանի \$200,000-ի իշխանականը, իրատեսակ յորդոր ու կոչ է հայրենասէր սասունցիների և ամէնքի համար.

- Ո՛վ որ քաշ է, ի՞նչ կը սպասէ...

Իսկ հեռո՛ւ հայրենիքում Թալիհի Ոսկեթասի պէս շրջաններ, գիւղեր ու աւաններ արձագանգում են.

- Իրա՛ւ, ի՞նչ կը սպասէ...:

Սարգիս Եսփունճեան

(«Նոր Կեանք», ԺԸ. տարի, թիւ 13, 7 Մարտ 1996)

**ԱԽԵՏԻՍ ԶԱԳԸԾԵԱՆ
(1904-1992)**

Ծնած է Այնթապ 1904-ին: 1921-ին ապաստանած է Գաֆիրէ, ուր իր հայեցի ուսումը ստացած է ազգային Գալուստեան վարժարանին մէջ: Բարձրագոյն ուսման հետևած է Գաֆիրէի Ամերիկեան Համալսարանը և անմիջապէս նետուած է առևտրական ասպարէզ՝ իբրև գործակից իր հօրը:

Աշխատանքով, տեսիլքով և ձեռներէցութեամբ՝ ան հօրը առևտրական հաստատութիւնը զարգացուցած և հասցուցած է նախանձելի մակարդակի:

Իր բարերարութիւններով և ազգային ծառայութիւններով ան կ'արժանանայ Եգիպտոսի հայ գաղութի նահապետի պատուակալ տիտղոսին:

Իր բարերարութիւններուն մեծագոյնը կ'ըլլայ ի յիշատակ իր վաղամեռ կողակիցին՝ Վերժինի (աշակերտուհի Յակոբ Օշականի), իր լայն օժանդակութիւնները հրատարակչական ծրագրերու, ինչպէս նաև հաստատումը հայերէն նիւթեր դասաւանդող ուսուցիչներու օժանդակութեան հիմնադրամի մը: Մասնաւորապէս յիշատակութեան արժանի է Յակոբ Օշականի «Համապատկեր Արևմտահայ Գրականութեան» բազմամասոր աշխատութեան երեք հատորներու մեկենասութիւնը:

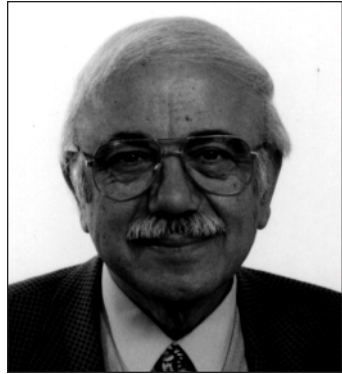
Ընտրուած էր ան ցկեանս նախագահ Յուսաբեր Մշակութային Միութեան (որուն նաև հիմնադիրներէն է եղած) և Այծեմնիկ Ծերանոցին:

Իր վաստակին գնահատումը կատարած էին Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց և Գարեգին Բ. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսները յատուկ կոնդակներով և շքանշաններով, ինչպէս նաև Մերձաւոր Արևելքի Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու Միութիւնը՝ գնահատագրերով:

(Նոր Այնթապ, Ի. տարի, 1983, թիւ 3-4(75-76), էջ 46-47 և ԻԶ. տարի, 1992, թիւ 17-22(89-95), էջ 246-247. նաև՝ Նիւթեր Եգիպտոսի Հայոց Պատմութեան Համար, հտ. Բ., Արտաշէս Հ. Գարտաշեան, Վենետիկ, 1986, էջ 138-140)

ԾԱՆՕԹ՝ Թէև Գ. հատորը ունի Զագրճեանին կենսագրականը, ուզեցինք շեշտել անոր հոգածութիւնը գրականութեան և ուսուցիչներու հանդէս:

**ՆՈՒՊԱՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ
(Ծնեալ Ալեքսանտրէթ 1928-ին)**

Նախնական կրթութիւնը ստացած է ազգային Նուպարեան վարժարանը:

1938-ին, Ալեքսանտրէթի նահանգի պարպումին հետևանքով, կը հաստատուի Հալէպ, ուր 1947-ին շրջանաւարտ կը դառնայ Կրթասիրաց վարժարանէն: Ապա ուսումը կը շարունակէ Ալեքիօ Գոլէճ և յետոյ Մելգոնեան Կրթական Հաստատութիւն, 1948-ին ասարտելով ընթացքը Վարժապետանոցին, միշտ հանդիսանալով իր կարգին առաջինը:

Հակառակ ուսման մեծ ծախսին, ընտանեկան պայմաններ կը հարկադրեն որ լծուի ապրուստ ապահովելու աշխատանքին:

14 տարի իբրև ուսուցիչ և տնօրէն կը ծառայէ Հալէպի Կիլիկեան վարժարանին, միաժամանակ իբրև վարչական անդամ Հ.Մ.Մ.ի՝ զարկ տալով սկստական շարժման զարգացումին:

1949-ին, իր երախտագիտական տուրքը տալու համար իր վարժարանին, Պողարեանին տնօրինութեան շրջանին կը ստանձնէ ուսուցչի պաշտօն Կրթասիրացի մէջ:

1953-ին Հալէպի Հ.Բ.Ը.Մ.ի կրթական յանձնախումբը կ'որոշէ հիմնել Լազար Նաճարեան դպրոցը և կը դիմէ Յակոբեանին՝ օգտուելու իր հմտութենէն:

80 աշակերտներով սկսած դպրոցը արդէն ուներ շուրջ 600 աշակերտ, երբ Յակոբեանը կը հրաիրուի ստանձնել Դամասկոսի Հ.Բ.Ը.Մ.ի Կիլլապի կիլլակէնեան վարժարանին տնօրինութիւնը և զայն կը տանի յաջողութենէ յաջողութիւն:

1962-ին կը ստանձնէ Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան Դամասկոսի գրասենեակի վարիչ տնօրէնի պաշտօնը:

1964-ին, պաշտօնի բարձրացումով, իրեն կը վիճակուի հիմնումը Եմէնի մէջ ՄԱԿ-ի գրասենեակի մը, որուն գծով պաշտօնի կը կոչէ հարիւրաւոր մասնագէտներ՝ զարկ տալու Եմէնի զարգացման և բարգաւաճման:

1967-ին կը հաստատուի Պէյրութ՝ զաւակներուն հայեցի դաստիարակութիւն ապահովելու նպատակով:

Հոն տասը տարի կ'աշխատի Ռաֆֆի Կոստանեան և Եղբք. հաստատութեան մէջ որպէս վարիչ տնօրէն. իսկ 1977-ին Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմին հետևանքով կ'անցնի Միացեալ Նահանգներ, ուր կը հիմնէ կօշիկի գործարան մը Silva Shoes

անունով:

Յակոբեանը շուրջ յիսուն տարուան վաստակ մը ունի ազգային ծառայութեան մարզին մէջ: Զանազան պաշտօններ վարած է Հ.Մ.Մ.ի, Հ.Ե.Ը.ի, Թ.Մ.Մ.ի, Ռ.Ա.Կ.ի, թեմական թէ հայրենակցական մարմիններու մէջ: Եղած է հոգաբարձու Պէլյորոթի Թէքէեան վարժարանի և Հ.Բ.Ը.Մ.ի Գալիֆոունիոյ Մանուկեան-Տեմիրճեան վարժարանի:

1996-ին հիմնած է Հալէպի Կրթասիրաց վարժարաններու շրջանաւարտից միութիւնը Լոս Անճելըսի մէջ:

* * *

Գալիֆոունիոյ Հ.Բ.Ը.Մ.ի Մանուկեան-Տեմիրճեան վարժարանի քսանամեայ պատմութեան նուիրուած իր գրութեան մէջ («Նոր Կեանք», ԺԸ. տարի, թիւ 40, 12 Սեպտ. 1996), Յակոբեանին պաշտօնակիցը, երբեմնի տնօրէն Երուանդ Ակիշեան, կ'ըսէ.

«Եղած է ուսուցիչ, տնօրէն հայ դպրոցի, հասարակական զանազան շարժումներու բերած է ու դեռ կը բերէ իր գործնական մասնակցութիւնը: Ան կը հաւատայ հայ դպրոցի նախախնամական դերին, և ճիշդ այդ պատճառաւ ալ չի կրնար ինքզինք անջատել ծառայութեան այդ դաշտէն:

Հոգաբարձութեան ժողովներուն մէջ ան կը յայտնէ իր տրամաբանական և գործնական տեսակէտները յօգուտ դպրոցի վերելքին: Հեռու է ան ցուցամոլութենէ, ճամարտակութենէ: Քաջատեղեակ է ժողովական օրէնքներուն, կանոններուն և հոգածու է անոնց պահպանումին, կիրարկումին:

Նուպար Յակոբեան... ամբողջական նուիրումով լծուած է Մանուկեան-Տեմիրճեան վարժարանի ծառայութեան:

17 տարիներէ ի վեր շարունակել մնալ պատկառելի այս կազմին մէջ, համագոր է մրցանիշ հաստատելու:

Նուպար Յակոբեան ինքնագովութեան, պարծենկոտութեան պոռոտախօսը չէ: Ակնկալութիւն չ'ունենար հասարակական իր ներդրումներուն փոխարէն: Կը գործէ անաղմուկ, անտրտունջ, անշահախանդօրէն: Անսակարկ կը տրամադրէ իր ժամանակը..., չի խնայեր իր հանգիստը»:

ԱԼՊԷՌ ՊՕՅԱԾԵԱՆ
(Ծնեալ Հալեպ)

Ալպէո Պոյաճեան զաւակն է այն-
թապցի հօր՝ բժիշկ Արթին Պոյաճեանի
(մահացած 1979-ին), և ուրֆացի մօր՝
Ռօզ Գոլանեանի (1906-1995):

Ալպէոյի և իր երկու եղբայրներուն՝
Ծոնի (Հ.Բ.Ը.Մ.ի Մանուկեան-Տեմիրճե-
ան վարժարանի հոգաբարձութեան
երկարամեայ ատենապետ) և Պերճի
(Հ.Բ.Ը.Մ.ի շրջանային Կեդրոնական Մարմնի ատենապետ) հա-
սարակական նուիրաբերումին մէջ մեծ դեր ունեցած է հայրենասէր
ու ընթերցասէր Ռօզ Պոյաճեանը, որուն և իրենց հօր անուամբ
Ալպէո և իր կողակիցը՝ Թովէ 250,000 տոլար նուիրելով պիտի
հիմնէին սրահ մը Հ.Բ.Ը.Մ.ի Փաստաւեճայի նոր կեդրոնին մէջ:

Ալպէո Պոյաճեան ծնած է Հալեպ, որ ստացած է իր հայեցի
նախնական կրթութիւնը և ապա բժշկական մասնագիտացումի
հետևած է Փարիզ, Ֆրանսա:

1968-ին ընտանիքին անդամներով փոխադրուած է Գալի-
ֆոնիա, որ քանի մը գործերու ձեռնարկելէ ետք, ի վերջոյ հիմնած
է Սան Ֆերնանտո Հովիտի «Կոպըլ Պէքըրիզ» ընկերութիւնը, որ կը
նկատուի Միացեալ Նահանգներու Արևմտեան ափի ամենամեծ
փողերէն մին:

Ան գործօն մասնակից և ղեկավար ու մղիչ ուժ եղած է
Հ.Բ.Ը.Մ.ի և մասնաւորաբար Հայ Երիտասարդաց Ընկերակցու-
թեան մարզական և սկստութեան շարժումներուն մէջ:

Ալպէո նաև գործօն անդամ մըն է Հանրապետական Կուսակ-
ցութեան, և շնորհիւ իր յարաբերութիւններուն Ծերակոյտի և Ներ-
կայացուցչական Տան անդամներու հետ, որոյն դեր մը ունեցած է
Հայաստանի իբրև օժանդակութիւն ամերիկեան բազմամիլոն տո-
լարի հասնող յատկացումներու մէջ:

Ալպէո և Թովէ ամուր, որ բախտաւորուած է երկու զաւակնե-
րով՝ Էրիք և Մարք, ծանօթ բարերարներէն է Գալիֆոնիոյ
գաղութին: Բացի Բարեգործականի շրջանակին իրենց կատարած
նուիրատուութիւններէն, Ալպէո և Թովէ Արևմտեան Թեմի առաջ-
նորդարանի շէնքի գնման համար նուիրած են 100,000 տոլար:

Սամուէլ Իլանճեան Ալպէո Պոյաճեանի մասին կը գրէ. «Ան
ամէն բանէ վեր կը դասէ հայութիւնը և հայրենասիրութիւնը:
Էջմիածնասէր է և բարեսէր. առաքինութիւններ՝ որոնց կը հաւատայ

և զայն որպէս Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան և անոր Հայ Երիտասարդաց Ընկերակցութեան վարդապետութիւն և ուղեգիծ դասանելով կ'առաջնորդուի դէպի ազգային ու մարդկային ծառայութիւն:

Միացեալ Նահանգներու քաղաքացիական օրէնքներուն ու մարդկային իրաւանց լաւապէս քաջածանօթ ըլլալով, կ'աշխատի որպէս Հանրապետական կուսակցական, ուր սկսած է արդէն լայն ժողովրդականութիւն ունենալ, բարձր դիրքերու հասնիլ և այդ միջոցաւ իր ազգին ու հայրենիքին օգտակար ըլլալ:

Ալպէ՛ռ Պոյաճեան Լոս Անճելըս հաստատուելէ ետք, ոգի ի բոին իրեն նման նուիրեալներու հետ կը ծրագրէ ու կը հաստատէ Հ.Ե.Ը-ը: Ան որպէս նուիրեալ առաջնորդ իր զաւակներուն՝ Մարքին և Էրիքին ալ կը փոխանցէ ազգային գիտակցութեան ոգին, և անոնք իրենց հօրը նման կանուխէն կ'անդամակցին Հ.Բ.Ը. Միութեան և անոր Երիտասարդացին, պատրաստուելու և ապագային ծառայելու ազգին ու հայրենիքին հայոց:

Հայապահպանումի այն տաճարէն իրերայաջորդ սերունդներ պիտի գան ու անցնին, հայօրէն պիտի ապրին, պարեն, երգեն ու իրենց հայակերտումով փառք ու պատիւ բերեն ամբողջ հայութեան:

Տոքթ. Արթին և Ռօզա Պոյաճեան սրահը, Ալեք Մանուկեան համալիրին մէջ, պիտի ըլլայ կոռուան մը՝ հայ երիտասարդութիւնը դէպի Հայաստան՝ մեր ազատ անկախ հայրենիքը առաջնորդող» (Նոր Կեանք, 15 Սեպտ. 1994):

ԱՏԵՓԱՆ ԷՄՄԻԵԱՆ
(Ծննդալ Սարգս 1930-ին:
Մահացած)

Դաշնակահար, յօրինող և երա-
ժշտութեան դասախօս Ստեփան Էմ-
միեան ծնած է Սարգս, Լիբանան:

Զութակահար հօրը քաջալերու-
թեամբ, փոքր տարիքէն սկսած է հետևիլ
դաշնամուրի դասերու վիեննացի Հիւկօ
Պարքանի մօտ, մինչև 1943:

Մասնագիտական ուսումն ստացած է Լիբանանի Գեղարուեստից
Կանադին մէջ՝ աշակերտելով Փեթերապուրկի Ֆիլհարմոնիայի
նուագախումբի ղեկավար Էրաստ Պելիմկին: Վկայուած է
Ֆրանսական Մշակութային Առաքելութեան Պէյրութի
Երաժշտական Ուսմանց Կեդրոնէն:

Պահ մը ապրած է Երուսա, շահելու իր ապրուստը, և 1966-ին
վերադարձած է Լիբանան:

1967-ին պաշտօնի անցած է Քաալիքի համալսարանին մէջ,
իբրև դաշնակի ուսուցիչ և դասախօս: Իսկ 1968-ին դարձած է
Պէյրութի Ազգային Երաժշտանոցի ընկերակցող դաշնակահար: Նոյն
հաստատութեան մէջ 1982-ին իրեն յանձնուած է Է-Ժ
դասարաններու տեղիֆրածի դասախօսի պաշտօնը:

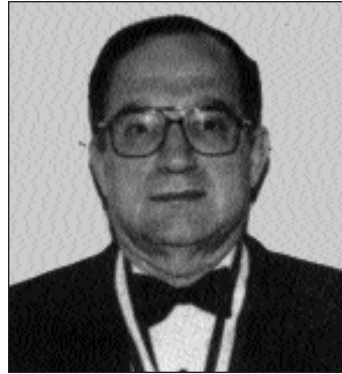
Բազմաթիւ ելոյթներ ունեցած է ան Լիբանանի թէ արտասահ-
մանեան երկիրներու մէջ և եղած է փնտրուած ընկերակցող մը
բազմաթիւ հայ թէ օտար մեներգիչներու կողմէ:

1980-ին հրատարակած է *Երկու Փրելիտ* և *Կիլիկիա* գրքոյկը,
1979-ին *Հինգ Փրելիտ* անունով գրքոյկ մը հրատարակել էտք:
Ունի *Նոէլ Սիրեաք* անունով յօրնում մը դաշնամուրի համար:
1981-ին հրատարակութեան տուած է *Հայրենի Աէր* ժողովրդական
երգին յօրնումը:

1981-ին պարգևատրուած է Կիլիկեան Մեծ Խաչի Ասպետի
Կարգի շքանշանով՝ ի գնահատութիւն իր երեսնամեայ վաստակին:

(*Նոր Այնթապ, Ի. տարի, 1982, թիւ 1(73), էջ 37 և ԻԲ
տարի, 1985, թիւ 9-10 (81-82), էջ 104-106. նաև՝ Հայերը
Լիբանանի Մէջ, հտ. Գ., Սիսակ Վարժապետեան, Պէյրութ, 1981,
էջ 244. Այնթապականք, Ա. հատոր, Գրիգոր Պողարեան,
Պէյրութ, 1974, էջ 188-189)*)

ՏՈՔԹ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԽԾԵԱՆ
(Ծնեալ Հալէպ 1939-ին)

1996-ի Մայիս 19-ին, համաշխարհային հոշակ վայելող յայտնի սրտաբույժ Տքթ. Յարութիւն Մխճեան արժանացաւ Միացեալ Նահանգներու ամենապատուաբեր շքանշաններէն մէկուն՝ Էլիս Այլընտի շքանշանին, առ ի գնահատանք իր ծառայութիւններուն:

Որդին է ան այնթապցի Աստուր և Ալիս Մխճեաններու, որոնք ցեղասպանութեան տարիներուն յաջողած էին վերապրիլ ու ապաստանիլ Հալէպ:

Հալէպի Զաւարեան վարժարանէն և ապա Ամերիկեան Գոլէճէն շրջանաւարտ Յարութիւնը իր մասնագիտական կրթութիւնը ստացած է նախ Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանը, ուրկէ շրջանաւարտ դարձած է 1965-ին՝ Ծաքէ Խրլորեանին հետ, որ հետագային պիտի դառնար իր կողակիցը:

1969-ին կը հաստատուին Միացեալ Նահանգներ, ուր Նիւ Եորքի Գոլումպիա համալսարանի Փրեսպիթերիըն հիւանդանոցին մէջ Յարութիւնը կը կատարելագործէ սրտաբանական իր գիտելիքները: Այնուհետև, 15 տարի կը գործէ Սէյնթ Լիւք և Ռուզվելթ հիւանդանոցներուն մէջ որպէս վիրաբույժ մասնագէտ:

1982-ին իրեն առիթ կը տրուի որ հիմնէ հիւսիսային Նիւ Ճըրզիի Սէյնթ Ճոզէֆ հիւանդանոցի սրտաբուժական նոր կեդրոնը, որուն տնօրինութիւնը կը վարէ մինչև օրս:

Հիւանդանոցին սրտի բաց վիրահատութենէ ապաքինման սենեակը կը կրէ անունը իր հօր՝ Աստուր Մխճեանի, շնորհիւ իր կատարած աշխատանքին և նիւթական ընծայաբերումին:

Տքթ. Մխճեան նաև ծանօթ ու սիրուած անուն մըն է Հայաստանի մէջ, ուր յատկապէս 1988-ի երկրաշարժի աղէտէն ետք այցելած է քանիցս և կատարած սրտաբուժական գործողութիւններ՝ կատարելագործելու հայրենի սրտաբաններու գիտելիքները:

Տքթ. Մխճեան իր ժամանակէն բաժին կը հանէ ազգային բազմաթիւ կազմակերպութիւններու և իր ազգային տարողութեամբ ծառայութիւններուն համար արժանացած է Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց և Գարեգին Բ. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսներուն կողմէ ամենաբարձր շքանշաններու, մինչ Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ Լևոն Տէր Պետրոսեան իրեն շնորհած է Հայաստանի քաղաքացիութիւն:

ԼԵՒՈՆ ՎԱՐԴԱՆ
(Ծնեալ Հալէպ 1926-ին)

Լևոն Վարդանը սփիւռքահայ երիտասարդութեան այն սակաւաթիւ ներկայացուցիչներից է, որ ծնունդով ջարդից հազիւ փրկուած, Կիլիկիայի հերոսական ինքնապաշտպանութեամբ լիցքատրուած և քսանական թուականների փոթորիկները յաղթահարած ընտանիքում կարողացաւ իր բնագոյով զգալ ազգային հողի ու արիւնի կանչը և նուիրուել հայագիտութեանը՝ հայու ազգային ինքնագիտակցութիւնը սնող ուժին:

Լևոն Վարդանի նպատակը սփիւռքահային բազմատեսակ իմացական ու հոգևոր սնունդով բաւարարելն է: Ազգասիրութիւնն ու ծառայասիրութիւնը բեղմնավորում են Լևոն Վարդանի շնորհները և հնարատու դարձնում, որ նա իրեն դրսևորի մերթ որպէս յոյգերի ու մտքերի երգիչ, մերթ որպէս գեղեցիկի հոլովոյթի մեկնիչ, մերթ որպէս պայքարի, ազգային գոյատևման ու բարու յաղթարշաւի պատմիչ և մերթ որպէս մանկավարժ ու հոգեբան՝ միշտ նկատելի դարձնելով հայագէտ-պատմաբանի շունչը:

Հայագիտութեան ասպարէզում Լևոն Վարդանը նախ փայլում է որպէս ցեղասպանագէտ:

Նա գտաւ, որ Օսմանեան կայսրութիւնը ազգային հարցը ցեղասպանութեամբ լուծելու ընդգծուած միտում ունեցող մի հասարակութիւն էր:

Միւս ցեղասպանագիտական հարցը, որի վրայ իր ուշադրութիւնն է սևեռում հայագէտը, կապուած է հայ պահանջատիրութեան հետ: Նա մանրամասնօրէն քննարկում է Օսմանեան իշխանութիւնների կողմից բռնագրաւուած հայկական գոյքերի պատմա-իրաւական հարցը և հիմնաւորում հայ պահանջատիրական կեցուածքը (տես՝ *Հայկական տասնհինգը և հայերու լքեալ գոյքերը, քննական ակնարկ ըստ թրքական վաւերագիրների*, Պէյրութ, 1970, էջ 343):

Օսմանեան կայսրութեան կողմից ծրագրուած ու գործադրուած հայերի ցեղասպանութեան ժամանակագրութեան հաստատումը Լևոն Վարդանը ենթարկել է լուրջ մեմագրական ուսումնասիրութեան (տես՝ *Ժամանակագրութիւն հայկական տասնհինգի 1915-1923*, Պէյրութ, 1975, էջ 312):

Զգալի է նաև Լևոն Վարդանի վաստակը սփիւռքահայ գրականութեան ուսումնասիրութեան ասպարէզում: Բացի առանձին հեղի-

նակների գրքերի մասին գրած գրախօսականներից, նա հեղինակել է ուշագրաւ ուսումնասիրութիւններ լիբանանահայ, ֆրանսահայ և ամերիկահայ գրականութեան մասին:

Լևոն Վարդանը ստեղծագործական կեանք մտաւ նախ իր արձակով (*Գիրք Մենուսի*, Պէյրութ, 1959. *Փիւնիկեան ափերու վրայ*, Պէյրութ, 1960) և ապա չափածոյ երկերով (*Ինքներգութիւն*, Պէյրութ, 1968. *Ի խորոց սրտի*, Պէյրութ, 1982): Նրա եօթանասունամեայ յրելեանը զուգադիպեց իր բանաստեղծութիւնների նոր ժողովածուի հրատարակութեան (*Կրկին հեծութիւն*, Պէյրութ, 1996, հրատարակութիւն Թէքէեան Մշակութային Միութեան):

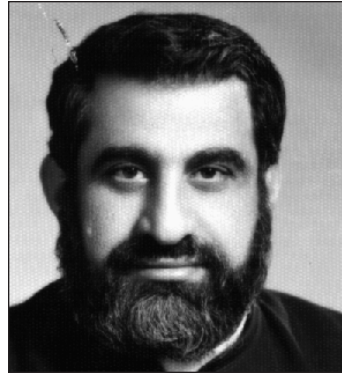
Լևոն Վարդանը իր տեղը նուաճել է նաև սփիւռքի մամուլի պատմութեան մէջ: Նա որպէս խմբագիր կամ խմբագրական կազմի գործօն անդամ երկար տարիներ աշխատակցել է «Ծիրակ», «Զանաւեր», «Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս», «Նոր Այնթապ» պարբերականներին ու «Սփիւռք», «Զարթօնք» թերթերին: Նրա գրութիւնները յաճախ արտատպուել են սփիւռքի տարբեր օճախներում:

Լևոն Վարդանը նաև փնտռուած ուսուցիչ է: Իր կեանքի շուրջ 50 տարիները նա նուիրաբերել է հայ դպրոցին ու դպրութեանը: Նա Դարուհի Յակոբեան, Յովակիմեան-Մանուկեան դպրոցների ու Հայկազեան Գղէճի սաներին երկար տարիներ դասաւանդում է հայագիտական առարկաներ ու նրանց հոգում արմատաւորում հայ արժէքներ: Նա այնպէս է կապուած հայ դպրոցին, որ Պէյրութի պատերազմի տարիներին, փամփուշտների տակ իր կեանքը վտանգելով, հասնում էր դպրոց:

Այս բոլորի մէջ նկատելի է Լևոն Վարդան մարդը՝ մարդասէր, հայրենասէր, ընկերասէր, աշխատասէր, ուղղամիտ, ճշմարտախօս, անմիջական ու ընտանիքին և գործին նուիրուած: Նա միշտ իր գլուխը խոնարհել է Աստծոյ, մարդու, վաստակի, գիտութեան, սիրոյ, բայց երբեք դրամի, հարստութեան, դիրքի, պաշտօնի և ուժի առաջ: Նա ասում է հեղինակապաշտութիւնն ու պաշտպանում ստեղծագործական ինքնուրոյն մտածողութեան իրաւունքը: Այդ դաւանանքը նրան ապահովել է ինչպէս բարի համբաւ, այնպէս էլ ստեղծել լրացուցիչ դժուարութիւններ: Այդ ելևէջները Լևոն Վարդանը կարողացաւ յաջողութեամբ դիմագրաւել, քանի որ նա իր կողքին ունէր հոգատար, նուիրուած ու քաջասիրտ կողակիցը՝ Մելիտոնեանների դուստր Վեհանոյշը:

Դոկտ. Գէորգ Խրլոպեան
(*Անկախութիւն երկշաբաթաթերթ, Բ. տարի, թիւ 19 (42), 5*
Սեպտ. 1996)

ՎԱՐԴԱՆ ԱՐՔ. ՏԷՄԻՐՃԵԱՆ
(Ծնեալ Պէյրութ, 1939)

Վարդան Արք. Տէմիրճեանը ծնած է Պէյրութ 1939-ին, աչնթապցի Յակոբ և կեսարացի Վարդուհի Տէմիրճեաններու յարկին տակ: Նախակրթութիւնն ստացած է Էշրէֆիէի Եփրեմեան վարժարանը՝ Ղազար Զարըքին տեսչութեամբ: Դերենիկ Եպս. Փօլատեանին տեսչութեան օրով ան ուսած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ դպրեվանքին մէջ 1952-1956 տարիներուն: Ապա Ընծա-յարանին մէջ իր ուսմը շարունակելու աւրըթեր, ան 1957-ին ձեռնադրուած է կուսակրօն քահանայ Զարեհ Կաթողիկոս Փայաս-լեանին ձեռամբ՝ վերակոչուելով Վարդան արեղայ (աւագանի անունն էր Յովսէփ):

1959-ին վարդապետական աստիճան ստացած է ձեռամբ Խորէն Արք.ի, նիթ ունենալով «Յուցակ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ս. Աթոռին հայերէն ձեռագիրներու»ն, որուն չորս ձեռագիրներու մասին առանձնաբար երկու հատորները արդէն իսկ լոյս ընծայած է ան հետագային, մենագրութիւններով հանդերձ:

Վանքին մէջ յաջորդաբար վարած է մատենադարանապետի, թանգարանի տեսչութեան, մատակարարի և հիւրընկալի պաշտօններ: Նաև վարած է ուսուցչական պաշտօններ և եղած է Հայց. Եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ դպրոցներու վարիչ տնօրէն 1961-1963-ին: Միաժամանակ, հետևած է Պէյրութի Ս. Ժողէֆ համալսարանի աստուածաբանական ու հայագիտական դասընթացքներուն:

1963-ին ընտրուած է առաջնորդ Ատրպատականի թեմի, ուրկէ 1969-ին հեռացած է դժգոհ՝ թեմական խորհուրդի մենատիրական ընթացքէն և իրացումներէ...: Այդ տարիներուն ան հրատարակած է Ատրպատականի հայութեան մարդահամարն ու դիւաններու շարքը, և 1965-ին ստացած ծայրագոյն վարդապետութեան աստիճան:

1969-1971 եղած է յունահայոց թեմի Առաջնորդական Փոխա-նորդ և աշխատակից «Ազատ Օր»ի:

1971-ին կը վերադառնայ Անթիլիաս, ուր կը ստանձնէ մէկէ աւելի պաշտօններ, սակայն յաջորդ տարին, և տարի մը ամբողջ, կը հարկադրուի ծառայել անկողնոյ՝ ինքնաշարժի ծանր արկածի մը հետևանքով, որուն դարմանական ծախսերը կը գլացուին իրեն Խորէն Ա. Կաթողիկոսին կողմէ...:

1977-ին Գարեգին Բ. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս զինք կը ձեռնադրէ եպիսկոպոս՝ օծակից ունենալով Մեսրոպ Աշճեան և Սուրեն Գաթարոյեան ծայրագոյն վարդապետները:

1981-էն ցալսօր կը վարէ Տանն Կիլիկիոյ տպարանին տեսչու-թիւնը և Կաթողիկոսարանի հիւրընկալի պաշտօնը:

Մաս կազմելով Լիբանանի Այնթապցիներու Հայրենակցական Միութեան, 1974-75-ին կը խմբագրէ **Նոր Այնթապը**՝ յաջորդելով Գրիգոր Պողարեանին:

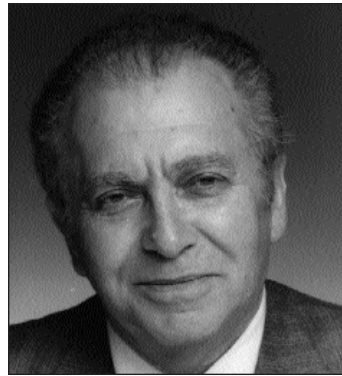
1995-ին Գարեգին Բ. իրեն կը շնորհէ Արքութեան տիտղոս:

Վարդան Արք. հրատարակած է բազմաթիւ մենագրութիւններ՝ պատմական, բանասիրական, ձեռագրագիտական և քարոզչական նիւթերով, որոնք կը լեցնեն շուրջ 25 հատոր: Աշխատակցած է ան տասնեակ մը օրաթերթերու, ամսաթերթերու և պարբերաթերթերու, որոնց ցանկը տրուած է իր 1996-ին Անթիլիասի մէջ հրատարակած «Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ա. Աթոռի Երան. Տ. Բաբգէն Աթոռակից Կաթողիկոս Կիլիկիէրեանին (1868-1936) Անտիպ Նամակները Ուղ-դուած Վիեննական Մխիթարեան Հայրերուն 1896-1936 Թուականներուն» հատորին մէջ (էջ 292-300):

Ծուտով լոյսին կու տայ ան Վիեննայի Մխիթարեան Մայրա-վանքի արխիւատան այն անտիպ նամակները, որոնք գրուած են Հայց. Եկեղեցւոյ բարձրաստիճան եկեղեցականներու կողմէ և դրկուած Մխիթարեան բանասէր ու հայագէտ միաբաններու:

Սեպուհ սրկ. Պաղտոյեան

**ԶԱՐԵՀ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ
(Ծնեալ Հալէպ, 1923)**

Բանաստեղծ, թատերագիր, հրապարակագիր, կրթական մշակ Զարեհ Մելքոնեանը ծնած է Հալէպ, 1923-ին, Այնթապցի մօրմէ։

Աւարտել է ետք Հայկազեան նախակրթարանը, յաճախած է Մխիթարեան վարժարան և Լիսէ Ֆրանսէ։

1946-ին շրջանաւարտ եղած է Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան մանկավարժական բաժինէն։

Փոխադրուելով Պէյրութ, հետևած է Ամերիկեան Համալսարանի դասընթացքներուն և անգլիական գրականութեան մէջ ստանալ է ետք Պսակաւորի իր կոչումը, ատելի ու ձեռք բերած է մանկավարժութեան մէջ Մագիստրոսի տիտղոս։

Նուիրուած է ուսուցչական ասպարէզի ու հայերէն լեզու և գրականութիւն աւանդած է Հ.Բ.Ը.Մ.ի երկրորդական վարժարաններուն մէջ։

1964-1968 վարած է Հ.Բ.Ը.Մ.ի Դարուհի Յակոբեան աղջկանց երկրորդական վարժարանին տնօրինութիւնը։ 1968-ին փոխադրուելով Միացեալ Նահանգներ, կոչուած է Հ.Բ.Ը.Մ.ի միջին արևմտեան շրջանի վարիչ քարտուղարի պաշտօնին և ապա շրջան մը աւտենայետած է Ալեք Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամին։

Իր բանաստեղծական հատորներն են.- «Ես և Մարդիկ», «Զրհեղեղէն Յետոյ», «Երջանկութիւն», «Քերթուածներ», «Ափերը Մինչև Անկարելիին», «Լեռներ Վիհերու Մէջ», «Ծնծղաները Ոչինչին», «Կեանքով և Մասամբ Նորին»։

Հրատարակած է նաև թատերախաղեր.- «Սիրոյ Ցանցին Մէջ», «Անգոյ Հետքեր», «Ահա Այսպէս Ապրեցանք», «Զմուտած Երազներ», «Պրն. Ժողէֆ Քարեան» 1978, «Բանալիներ»։

Տակաւին, իր հրատարակութիւններուն մաս կը կազմեն հայոց լեզուի, գրականագիտութեան և քերականութեան արժէքաւոր դասագիրքերը։ Ունի նաև անտիպ գործեր։

Պէյրութի մէջ եղած է հիմնադիր խմբագիրը Թէքէեան Մշակութային Միութեան «Ծիրակ» գրական ամսագրին։ Բազմաթիւ հրապարակագրական, մանկավարժական, գրական, յուշագրական, գրադատական յօդուածներ ստորագրած է Պէյրութի «Զարթօնք», Գահիրէի «Արև», Պոսթոնի «Պաշար», Լոս Անճելըսի «Նոր Օր» թերթերուն մէջ և այլուր։

ՅԱԿՈԲ Ս. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
(Ծնեալ Հալեպ)

Հայ ժողովրդական և արդի երաժշտության երախտաւորներէն է Յակոբ Ս. Մանուկեան, որ տասնեակ տարիներէ ի վեր բնակութիւն հաստատած է Գանատայի Թորոնթօ քաղաքը:

Ան այնթապցի ծնողքէ ծնած է Հալեպ, որ անցուցած է իր մանկութեան և պատանեկութեան տարիները, նախ յաճախելով բողոքականաց Էմմանուէլ վարժարանը, տեղւոյն Ամերիկեան Գողէճը, ապա Մելգոնեան Կրթական Հաստատութիւն, որկէ շրջանաւարտ եղած է 1951-ին՝ երաժշտութեան ուսուցիչ ունենալով Վահան Յ. Պէտէլեանը:

Երաժշտութեան սէրը ստացած է իր հօրմէն՝ Սամուէլէ, և հօրաքրոջմէն՝ Ազնի Գարախանեանէ, որ եղած է յայտնի դաշնակահարուհի և խմբավար: Կիպրոսի իր ուսանողական տարիներուն, ջութակահարի ընդունակութեամբ օգտակար եղած է տեղւոյն նուագախումբին, տեղական ուստիոկայանի երաժշտական ծրագիրներուն, ինչպէս նաև դպրոցներու նուագախմբային ելոյթներուն:

Իրեն վստահուած է Մելգոնեան Հաստատութեան և Նիկոսիոյ եկեղեցւոյ երգչախումբերու փոխ-վարիչի պաշտօնը, նաև՝ Կիպրոսի ուստիոկայանի հայկական բաժնի երգչախումբի ղեկավարութիւնը:

1953-ին, Յակոբ Մանուկեանը Եթովպիոյ հայ ազգային մարմնին և վարժարանի հոգաբարձութեան հրաւերով Ատիս Ապապայի մէջ ստանձնած է դաստիարակի պաշտօն իր կնոջ՝ Սրբուհիի հետ միասին: Եթովպիոյ պետութիւնը զինք կարգած է վարիչ կայսերական նուագախումբին և փողերախումբին: Աւելի քան քսան տարի ան մեծ ձեռնհասութեամբ մնացած է այդ պաշտօնին վրայ:

Հայլէ Սէլասիէ կայսեր խնդրանքով շրջած է Եթովպիոյ գիւղերն ու քաղաքները՝ ձայնագրելու և կորուստէ փրկելու երեք հազար տարուան աշխարհիկ և եկեղեցական երաժշտութիւնը:

Եթովպիոյ քաղաքական վերիվայրումները, որոնց հետևանքով սպաննուած է կայսրը, պատճառ դարձած են որ Մանուկեանին եկեղեցական երաժշտութիւնը մնայ անտիպ, թէև իր կազմած երգչախումբերուն և մարզած երգիչներուն հասցուցած էր սորվեցնել այդ երաժշտութիւնը:

1971-ին խմբավար Մանուկեանը կը հարկադրուի մեկնիլ Լոնտոն, որ տասներեք տարի շարունակ կը ղեկավարէ իր հիմնած

Կոմիտաս երգչախումբը:

1978-ին Անգլիոյ Էլիզապէթ թագուհիին թագադրութեան 25-ամեակի տօնախմբութեան իր երգչախումբով մասնակցութիւն կը բերէ ան ու կ'արժանանայ գնահատանքի:

Ի վերջոյ հաստատուելէ ետք Գանատայի Օնթարիօ նահանգի Թորոնթօ քաղաքը, հոն ևս կը հիմնէ երգչախումբ մը, Հ.Բ.Ը.Մ.ի հովանիին ներքև:

Տաղանդաւոր երգահանը վերջին մէկուկէս տասնամեակին նուիրուած է յօրինողական ասպարէզին՝ մեներգային, բազմաձայնային, զուգերգային, դաշնամուրային և գործիական երաժշտութեան գանձարանը ճոխացնող ստեղծագործութիւններով:

Ընորհի իր ոճին, խմբերգներն ու մեներգները կը կատարուին յայտնի երգչախումբերու կողմէ:

Մանուկեանին յօրինողութեան մէջ քանակը նշանաբան չէ եղած. որա՛կը, մի՛տքն ու հոգի՛ն եղած են տիրապետող՝ առանց մոռնալու երգողին շնչառութեան դիւրին պահեր շնորհելու նրբութիւնները, որոնց անտեղեակ են շատ երգահաններ:

Մանուկեանին երգերուն մէջ կը զգանք հոգիին բաբախող ջերմութիւնը. իւրաքանչիւր տողի մէջ սրտի զարկերուն թրթռականութիւնը կը յայտնուի երաժշտական ձայներու ոլորտականութեան մէջ, այնպէս որ երգը իր ամբողջութեամբ թափանցումներ կը կատարէ ունկնդիրին հոգիին մէջ՝ յուզելով անոր ներաշխարհը:

Իր երաժշտութեան ուսուցիչը՝ Վահան Յ. Պէտէլեան, իր համերգներէն մէկուն առիթով ըսած է. «Քեզմով միշտ հպարտացած եմ, որ իմ վաթսուն տարիներու ուսուցչութեանս ընթացքին հանդիպած տաղանդներուն լաւագոյններէն ես և արժեցուցած ես ինքզինքդ ծառայելով այն վեհ արուեստին, որ կը կոչենք երաժշտութիւն»:

Պատրաստուած և տպագրութեան յանձնուած է հարիր յիսունէ աւելի երգեր պարունակող ձայնագրեալ երգարան մը նախակրթարանի աշակերտներու համար, ինչպէս նաև տնական խրախճանքներու և խնոջներու ընթացքին գործածուելու մտածումով:

Բացի երգահան և յօրինող երաժիշտ ըլլալէ, Յակոբ Ս. Մանուկեանը նաև յայտնի է որպէս գրագէտ: Ան հեղինակ է երկու հատորներու, մին՝ նուիրուած Քեմանչիստ Ռուբենի կեանքին և դերին հայ աշուղական երաժշտութեան մէջ. միւսը՝ իր ազնուական և զոհաբերող հոգիի տէը մօրը մասին:

Ֆերտինանտ Գայմագամեան

(«Անկախութիւն» երկշաբաթաթերթ, Բ. տարի թիւ 45,
31 Հոկտ. 1996)

ԼՈՒԹԵՐ ՍԻՄՃԵԱՆ՝

1920-ին, Այնթապի ինքնապաշտպանության կռիվի օրերուն գաղթած և Միացեալ Նահանգներու իր ազգականներուն մօտ ապաստան գտած երիտասարդ մըն էր Լութեր Սիմճեանը, որուն անունը յաճախ յիշատակուած է ամերիկեան մամուլի մէջ որպէս գիտարար: Անոր անունին արձանագրուած են շուրջ երկու հարիւրի հասնող գիտեր:

Ահաւասիկ քանի մը տեղեկութիւն անոր գործին մասին:

Սիմճեանին գիտերու շարքին մէջ կը գտնուին առաջին նկար-չական ռեֆլեքս քամերան, առաջին գունաւոր Ք. ճառագայթաւոր նկարը, առաջին նմանեցուած մարզիչ մեքենան, որ գործածուեցաւ Բ. Աշխարհամարտի ընթացքին օդաչուներ մարզելու համար:

1942-ին ան հիմնեց Ռեֆլեքթըրն Քորպորէյշըն-ը, որ յետոյ միաձուելուեցաւ Շենըրըլ Ռիսըրչ ընկերության հետ, որու նախագահն է Սիմճեանը:

Քընեթիքըթ նահանգի Կրինիչ քաղաքը բնակող այս գիտա-րարին հնարքներէն մէկն է նաև ելեկտրոնիկ հաշուիչ մը, որ կը դիւրացնէ վաճառատուներու ապրանքահամարը:

(Հայ Անթէպ, ԺԱ. տարի, 1970, թիւ 42-43, էջ 89-90)

1- Լութեր Սիմճեանին մասին այս նիւթը կու տանք պարզապէս նշած ըլլալու համար թէ **Հայ Անթէպ** պարբերաթերթի թիւերը եթէ բծախնդրօրէն օգտագործուէին և պրպտումի յաւելուածական ճիգ մըն ալ ըլլար՝ ամերիկեան համապատասխան տեղեկատուներէ կրնար ատելի ամբող-ջական կենսագրական մը դուրս գալ այնթապածին այս գիտարարին մասին:

**ՓՐՈՖ. ԳԱԲՐԻԷԼ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ՝
(1885-1935)**

Ծնած է Այնթապ 1885-ին: Նախակրթությունը ստացած է ծննդավայրի Ֆրանչիսկեան Հայրերու Թերրա-Սանթա վարժարանին մէջ, ապա կրօնաւորական կոչում ստացած ըլլալով՝ դրկուած է Շենովայի Կաթողիկ Հայրերու Աստուածաբանական Գոլէճը և յետ շրջանաւարտութեան ձեռնադրուած է կուսակրօն քահանայ ու անդամակցած Ֆրանչիսկեան Միաբանութեան:

Որդին էր ան Քիլիսի Գաբրիէլին, որուն զաւակներէն մին՝ Ժորճ Միքայէլեան, Հալէպի մէջ հանրաժանօթ պիտի դառնար իբրև արդիւնաշատ յանձնառու մը:

Օտար հաստատութեան մը մէջ տարիներ մնացած ըլլալով, երկար ժամանակ անձանօթ կը մնայ ան իր ժողովուրդին և Իտալիոյ մէջ կը մասնագիտանայ հնագիտութեան գծով՝ տիրապետելով, հայերէնէն բացի, թրքերէնի, ֆրանսերէնի, իտալերէնի, լատիներէնի և անգլերէնի:

Իբրև ֆրանչիսկեան կրօնաւոր, մինչև Առաջին Համաշխարհային Պատերազմին սկզբնաւորութիւնը ան կրթական աշխատանք կատարած է Միջին Արևելքի զանազան երկիրներու մէջ:

Հայկական ցեղասպանութիւնն ու բռնագաղթը իր մէջ ազգային ու հոգեկան յեղաշրջում մը յառաջացնելով, հակառակ Հոռմի քահանայապետին ազդարարութեան, կը նուիրուի ազգային-քաղաքական գործունէութեան՝ հետամուտ դառնալով ազգային շահերու հետապնդման: Ծատ չ'ուշանար իր հրաժարումը իր պատկանած ուխտէն և վերադարձը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ գիրկը:

Զինադադարի շրջանին, Պօղոս Նուպարին հրաւերով, շուրջ երկու տարի կը նուիրուի ազգային դատի քարոզչութեան գործին, ապա կը հաստատուի Լոնտոն, ուր անգլիացիի մը հետ կը բանեցնէ թարգմանչական գրասենեակ մը մինչև իր Հալէպ փոխադրութիւնը 1929-ին:

Միջանկեալ, իբրև Եւրոպայի մէջ հռչակեալ հնագէտ, ան դասախօսական պաշտօններ վարած էր Հոռմի սեմական լեզուաբանութեան կաճառին և Ֆիպուրիկի համալսարանի հին լեզուներու կաճառին մէջ: Նաև եղած էր տնօրէն Անգլիոյ Պետական Թան-

1- Թէև Սարաֆեանը իր Պատմութիւն Անթէպի Հայոց աշխատութեան Բ. հատորին մէջ արտայայտուած է Փրոֆ. Միքայէլեանին մասին (էջ 702-703), բայց այս ատելի ընդարձակ գրութիւնը ատելի հիմնաւոր գաղափար մը կու տայ այս արժէքաւոր գիտնականին մասին:

գարանի Սեմական Բաժնին:

1929–1935, մինչև իր մահը, ան կը դասախօսէ ընդհանուր ազգաց պատմութիւն Հալէպի Ամերիկեան Գոլէճին մէջ:

Փրոֆ. Միքայէլեանը Հալէպի Պետական Թանգարանի վարչական մարմնի անդամներէն էր և աշխատակից՝ Թանգարանի տնօրէնութեան լոյս ընծայած «Ռըվիւի Արքեպիսկոպ Սիրիէն» հանդէսին: Իբրև հնագէտ մեծ յարգանքի արժանացած էր օտար և տեղացի մասնագէտներու կողմէ: Կեանքի վերջին շրջանին ձեռնարկած էր ֆրանսերէնով գրելու Ազգ. պատմութիւն մը, համաձայն բնեռագրական ընթերցումներու և հնագիտական նոր ստուգումներու:

Հալէպի մէջ ան ինքզինք առաւելաբար նուիրած էր հայոց քաղաքկրթութեան պատմութեան հետազօտութեան:

Իր հմտութեան շնորհիւ նախագահ կարգուած էր ան Սուրիոյ Հնագիտական Կաճառին և 1934–ին յաջողած էր Կարկեսիշի (Ճարասպլուս) Խեթական (Հիթիթ) արձանագրութեանց նշանագրերը լուսաբանել՝ զանոնք վերծանելով հայերէնով: Իր այս ցնցիչ գիտը ան յայտարարած էր «Ռըվիւի Արքեպիսկոպ Սիրիէն» հանդէսին մէջ, ընդգծելով թէ հիթիթները հայեր էին և իրենց լեզուն հայերէնն էր: Դժբախտաբար իր այս գիտէն քիչ ետք ան զոհ պիտի երթար սրտի կաթուածի մը:

Տոքթ. Ապտէլ Ռահման Քէլեալին իր դամբանական խօսքին մէջ Փրոֆ. Միքայէլեանը պիտի գնահատէր իբրև մէկը, որուն մահով «Սուրիա կը կորսնցնէ մեծ լեզուաբան մը, որ ծանօթ էր ամբողջ աշխարհին. այս մեծ գիտնականին անհետացումը մեծ կորուստ մըն է թէ՛ մեզի և թէ՛ համաշխարհային քաղաքակրթութեան համար»:

Փրոֆ. Միքայէլեանին գլխաւոր իտէալն էր հայ ժողովուրդին ծագման և անցեալի մեծ քաղաքակրթութեան ծանօթացումը արար աշխարհին: Ցաւալի է որ իրմէ եօթը կարևոր հայագիտական աշխատութիւններ ցարդ կը մնան կորսուած:

Ան եղած է անկեղծ հայրենասէր մը և բարեկամ մը հայրենասէր երիտասարդներու: Երջան մը գլխաւորած է Հալէպի Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտէն:

(Նոր Այնթապ, Ի. տարի, 1982, թիւ 1(73), էջ 29–31)

**ՎԱՀԷ ՊԱՐՍՈՒՄԵԱՆ
(Ծնեալ Պէշրութ)**

Վահէ Պարսումեանը ծնած է Պէշրութ, Լիբանան, այնթապցի ծնողքէ։ Նախնական ուսումը ստացած է Պէշրութի Հայ Աւետարանական Գոլէճին մէջ, ապա յաջորդաբար հետևած է դասընթացքներու Պէշրութի Ազգային Երաժշտանոցին, Հայկազեան Գոլէճին, Միջին Արևելքի Աստուածաբանական Ծմարանին, Ամերիկեան Համալսարանին մէջ։ Երաժշտական բարձրագոյն կրթութեան հետևած է Փրինսթընի Ուէսթմինսթըրր Քուայր Գոլէճին մէջ, Միացեալ Նահանգներ, վկայուելով իբրև Մագիստրոս Երաժշտութեան, 1980-ին։

Յետ ուսումնառութեան, իբրև երաժշտութեան դասախօս և բաժանմունքի պատասխանատու ան պաշտօններ վարած է Պէշրութի Ամերիկեան Համալսարանին, Միջին Արևելքի Աստուածաբանական Ծմարանին և Պէշրութ Ինիվըրսիթի Գոլէճին մէջ, մինչև 1986։

Հաստատուելով Միացեալ Նահանգներ, ան հիմնած է Դրագարկ հրատարակչականը, ուրկէ լոյսին տուած է երաժշտական գիրքեր ու ձայնագրութիւններ։

Պարսումեանը եղած է հիմնադիրն ու ղեկավարը բազմաթիւ երգչախումբերու և համալսարանին ու եկեղեցական զանազան կազմաւորումներու, տալով բազմաթիւ համերգներ Լիբանան, Սուրիա, Ֆրանսա և Միացեալ Նահանգներ։

Պարսումեանը նաև հիմնած է երկու երաժշտանոցներ, առաջինը՝ Լիբանան («Բ. Կանաչեան Երաժշտանոց», 1984-ին), երկրորդը՝ «Լարք Երաժշտանոց», 1996-ին, Հարաւային Գալիֆոռնիոյ Փասսատենա քաղաքը, որ կը բնակի և ուրկէ կը ղեկավարէ Լարք Երաժշտական Ընկերակցութիւնը, որ երաժշտական բազմաճիւղ ծրագիրներով արուեստի իսկական կեդրոն մը դարձած է և Գալիֆոռնիոյ հանրութեան կը ներկայացնէ բարձրորակ ձեռնարկներ։

ԳԷՈՐԳ ԱՆՏՈՆԵԱՆ
(1926-1996)

Գեորգ Անտոնեանը ծնած է Հալեպ, 1926-ին, այնթապցի ազգասեր ընտանիքի մը յարկին տակ:

Փոքր տարիքէն անդամակցած է Հայ Մարմնամարզական Ընդհանուր Միութեան՝ իբրև մարզիկ, և այնուհետև միշտ մնացած է անոր ծառայութեան մէջ թէ՛ Հալեպ, թէ՛ Լիբանան և թէ՛ Միացեալ Նահանգներ, ուր հաստատուած է ի վերջոյ:

Հակառակ բարձրագոյն ուսում ստանալու պատենիւթեւեւ գրկուած մնալուն, ան ուսման սէրը կրցած է արծարծ պահել իր զաւակներուն մէջ և յատուկ հոգածութիւն ցուցաբերած է Հալեպի Կրթասիրաց մայր ուսումնական կրթարանին հանդէպ:

1947-ին ամուսնանալով, իր կնոջ՝ Ալիսին հետ բախտաւորուած է չորս զաւակներով՝ Անտի, Հրաշ, Պեթի և Ծանի:

Անտոնեանը հայու ձեռներեցութեամբ յաջողած է գործի ապարէզի մէջ և հիմնադիր սեփականատէրը դարձած է Discount Tires Centers տարածուն հաստատութեան, որուն ղեկավարութիւնը հետզհետէ վստահած է իր զաւակներուն:

Անտոնեանը մինչև իր կեանքին վերջը օժանդակած է Հայ Մարմնամարզական Ընդհանուր Միութեան, միաժամանակ նպաստի իր բաժինը բերելով ազգային այլևայլ միջոցառումներու:

ՀՐԱՋ ԱՆՏՈՆԵԱՆ
(Ծնեալ Հալէպ, 1951-ին)

Հրաջ Անտոնեանը, գաւակը՝ Գէորգ Անտոնեանին, ծնած է 1951-ին, Սուրիոյ Հալէպ քաղաքը: Նախնական ուսումը ստացած է Հալկազեան վարժարանին մէջ, ապա յաճախած է Քարէն Եփփէ ճեմարանը:

1967-ին ընտանեօք փոխադրուելով Լիբանան, իր երկրորդական ուսումը շարունակած և 1969-ին աւարտած է Պուրճ Համուտի Լեոն և Սոֆիա Յակոբեան վարժարանին մէջ:

Նոյն տարին ընտանիքն հետ փոխադրուած է Միացեալ Նահանգներ և սկսած յաճախել Լոս Անճելըսի Սիթի Գոլէճը, ապա Նորթրիքի նահանգաչին համալսարանը, ուրկէ շրջանաւարտ դարձած է իբրև Պսակաւոր համակարգչային գիտութիւններու:

Հրաջը կանուխէն միացած է Հայ Մարմնամարզական Ընդհանուր Միութեան ընտանիքին՝ իբրև գայլիկ, սկաւտ, մարզական խաղերու մասնակից և վերջապէս անդամ պատասխանատու զանազան մարմիններու: Միութիւնը 1988-ին զինք պարգևատրած է յատուկ յուշատախտակով մը:

Զեռներէց գործի մարդ, Հրաջ Անտոնեանը 1975-էն ի վեր սեփականատէրերէն մէկն է «Տիւքատուն» Թաշր Սենթըրը» անիւ վաճառող բազմաճիւղ հաստատութեան, գլխաւոր գործադիր քարտուղարի պաշտօնով:

Ամուսնացած է Մարինէ Տէր Յովհաննէսեանին հետ և ունի երկու զաւակ՝ Ռուբինա և Ծորճիօ:

(«Ասպարէզ» օրաթերթ, 3 Յուլիս 1996)

ԱՐՄԷՆ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ
(Ծնեալ Այնթապ, 1914-ին)

Զաւակը՝ հանրաժանօթ ուսուցիչ, դպրապետ ու կրթական մշակ Պետրոս Տէր Պետրոսեանիը (Պետրոս Խոճա) և աւանդապաշտ Սուլթան Քիլէճեանիը, Արմէն Տէր Պետրոսեանը 1956-էն մինչև 1974 անընդմիջաբար վարած է Հալէպի Կրթասիրաց վարժարանին տնօրինութիւնը:

Խանձարուրի մէջ տարագրութեան հանուած՝ կարաւաններու հետ քշուած է հարաւային Սուրիա:

Կիլիկիոյ ազատագրումին վերադարձած է Այնթապ, ուր յաճախած է վերակազմաւորուող Վարդանեան վարժարանի ծաղկոցի բաժինը:

Կիլիկիոյ երկրորդ պարպումին ապաստանած է Հալէպ, Սիւլէ-մանիէի հիւղաւանը: Տարի մը յաճախած է ՌԱՄ վանքի դպրոցը, ապա Պապ Էլ Շընէշնի Կիլիկեան վարժարանը. իսկ 1924-ին մտած է նորաբաց Կրթասիրաց վարժարանը, ուրկէ շրջանաւարտ դարձած է 1929-ին:

Դպրեւանքի ուսանողութեան շրջանին, մասնաւոր արտօնութեամբ, դասերէ դուրս հետևած է Պէշրոթի Պետական Երաժշտանոցի ձայնագրութեան, ձայնավարժութեան և դաշնաւորումի դասերուն: Նոյն շրջանին, հայ մատենագրութեան և հայոց պատմութեան դասերուն որպէս օժանդակ աշխատանք, բանասիրական մշակումներ ունեցած է Ստեփանոս Սիւնեցիի Պատմութիւն Հայ Երաժշտութեան, ինչպէս նաև հայ աշուղական ու ժողովրդական բանասիրութեան նիւթերու շուրջ:

Դպրեւանքը աւարտելէ անմիջապէս ետք ընդգրկած է ուսուցչական ասպարէզը: 1935-1936-ին պաշտօնավարած է Ազէզի մէջ՝ որպէս ուսուցիչ-դպրապետ: 1936-1947 դասաւանդած է Հալէպի կրթասիրաց վարժարանին մէջ, յաւելուածաբար քանի մը տարիներ ստանձնելով դպրապետութեան պաշտօն Քառասնից Մանկանց, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ և Ս. Աստուածածին եկեղեցիներուն մէջ:

Հայ ուսուցիչի վարձատրութեան անբաւարարութեան պատճառով, 1941-ին, տարուան մը դադար առնելով, հիմը դրած է հիւստածեղէնի և տպածոյի փոքր ձեռնարկութիւններու, զորս շարունակած է ղեկավարել ուսուցչական աշխատանքի աւընթեր:

1947-ի ամբան, երբ հայրենիք ներգաղթելու առիթ չէ տրուած իրեն, մեկնած է Ֆրանսա և տարի մը մնալով իր քրոջ մօտ, աւելի հմտացած ճիւստածեղէնի ու տպածոյի ասպարէզին մէջ:

Վերադարձին, տարի մը Հալէպ և տարի մըն ալ Պէյրութ գրաւած է աշդ աշխատանքներով, բայց չդիմանալով գործատէրերու չարաշահութեանց, կրկին դարձած է ուսուցչութեան:

Տարի մը պաշտօնավարած է Անթիլիասի վանքի Մեսրոպեան նախակրթարանը, ապա տարի մը՝ Վահան Թէքէեան վարժարանին մէջ, այնուհետև շուրջ երկու տարի՝ «Զարթօնք» օրաթերթի խմբագրութեան մէջ: Յարակցաբար, իրիկունները հետևած է Սէն Ժովէֆ համալսարանի հայագիտական քառամեայ դասընթացքին 1952-1956:

Արմէն Տէր Պետրոսեանին անունը գլխաւորաբար կապուած կը մնայ այնուհետև իր վարած տնօրինական պաշտօնին Կրթասիրաց վարժարանին մէջ:

Տէր Պետրոսեանը ունեցած է հասարակական լայն գործունէութիւն Հ.Բ.Ը.Մ.ի և Թէքէեան Մշակութային Միութեան մէջ: Մասնակցած է Հալէպահայ Ուսուցչական Միութեան վարչութեան, Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ թաղականութեան, Կրթասիրաց Միութեան:

1971-ին լայն աջակցութիւն բերած է Կրթասիրաց վարժարանի նոր շէնքի կառուցման սկզբնական շրջանի աշխատանքներուն:

Հեղինակած է հայերէն լեզուի գեղագրութեան տեսորէր՝ նոր մօտեցումով:

Եղած է փնտրուած բանախօս մը:

1964-ին ամուսնանալով ուսուցչուհի Նուարդ Ժամկոչեանին հետ, ունեցած է երկու զաւակ՝ Պետրոս և Բաֆֆի:

(Քաղուած Կրթասիրաց Մշակութային Միութեան և Կրթասիրաց Վարժարանի Յուշամատեան գիրքէն, Հալէպ, 1994, էջ 100-101)

ՍԱՐԳԻՍ ԵԱՓՈՒՇԵԱՆ
(Ծնեալ Քիլիս, 1914)

Սարգիս Եափուճեանը ծնած է Քիլիս, 1914-ին, քիլիսցի հօրէ և այնթապցի մօրէ:

1915-1918 Եափուճեան ընտանիքը բազմաթիւ այլ արտոյեալ գաղթականներու հետ կը թափառի Սուրիոյ աւազուտներուն մէջ, 1922-ին վերջնապէս բռնագաղթուելու համար Սուրիա և քանի մը տարուան աստանդական կեանքէ ետք հանգրուանելու համար Հալէպ քաղաքը:

1931 թուականին աւարտելով Կրթասիրաց վարժարանը, իր ուսումը կը շարունակէ Անթիլիասի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան դպրեվանքին մէջ, աշակերտելով Բաբկէն Կիլէւերեան Աթոռակից Կաթողիկոսին, Ծաֆէ Արք. Գասպարեանին ու Բիւզանդ Եղիայեանին:

Այնուհետև կը լծուի ուսուցչական գործունէութեան Հալէպի գաւազան ազգային վարժարաններէ մէկու:

1946-ին ընտանեօք կը ներգաղթէ Հայաստան, ուր 1951-ին կ'աւարտէ Երևանի Պետական Համալսարանի բանասիրական բաժանմունքի հայագիտական դասընթացքները՝ Մագիստրոսի վկայականով, ուսանելով Ա. Տէրտէրեանին, Գ. Ղափանցեանին, Գ. Զահուկեանին, Է. Աղայեանին, Մ. Մազմանեանին, Լ. Խաչիկեանին շունչին տակ:

Հայաստանի մէջ ևս Եափուճեանը կը մտնէ կրթական ասպարէզ և մինչև 1970 կը պաշտօնավարէ Երևանի միջնակարգ դպրոցներու մէջ իբրև ուսումնական մասի վարիչ, կամ, ինչպէս ինք կ'ըսէ. «Վանեցի երախտաշատ մանկավարժ Մ. Սարոյեանի վախտորած, շշնշաձայն բնորոշումով՝ արևմտահայ գրական մտքի *զարթոցիչ*»:

1958-ին իր գործունէութիւնը կը գնահատուի պատասխանատուներու կողմէ և կ'արժանանայ Խ. Հայաստանի Վաստակաւոր Ուսուցչի կոչման, «Խաչատուր Աբովեան» և «Աշխատանքի Արիութիւն» շքանշաններուն:

1971-էն մինչև 1991 իբրև արտաքին յարաբերութիւններու բաժնի աւագ տեսուչ և սփիւռքի հայ դպրոցներուն համար պատրաստող դասագիրքերու պատասխանատու կը պաշտօնավարէ Հայաստանի Կրթական Նախարարութեան մէջ:

Այդ շրջանին Եափուճեանը հեղինակակից կը դառնայ «Մայրենի

Լեզու» Դ. և «Հայ Գրականություն» Է. տարիներու դասագիրքերուն:

1991-ին հանգստեան կոչուելով կը նուիրուի գրականութեան, միաժամանակ շարունակելով հայ մամուլին մէջ ստորագրել առաւելաբար գեղարուեստական ակնարկներ և գրականագիտական ու յուշագրական յօդուածներ: Իր առաջին բանաստեղծական փորձերը ան արդէն կատարած էր Կրթասիրաց վարժարանին մէջ՝ մենտոր ունենալով Գրիգոր Պողարեանը:

Առանձին հատորներով իրմէ լոյս եսած են՝

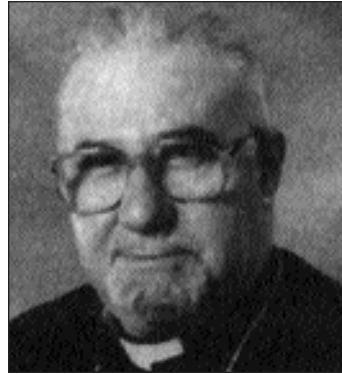
- «Անմահ Քերթողներ», Հալէպ, 1945:

- «Հայրենի Ղօղանջներ», աշխատակցութեամբ հայագէտ-մանկավարժ Ազատ Եափուճեանին, Երևան:

- «Փախի՛ր, Զմե՛ն, Գարունն Է Գալիս» մանրապատումներ, Հալէպ, 1995:

Իր պատրաստութեամբ ու ջանքերով և Ս. Թովհեանին յառաջաբանով Երևանի մէջ լոյսին եկած է Տիրան Զրաքեանին (Ինտրա) երկերու ժողովածուն, 1981-ին:

**ԳԱԼՈՒՍՏ Ա. ՔՀՆՅ.
ԷՔՄԵՔԾԵԱՆ
(Ծննդալ Հալէպ)**

14 Մարտ 1996-ին դադրեցաւ բարախելէ սիրտը այնթապցի ծնողներու զաւակ Գալուստ Ա. Քհնյ. Էք-մեքճեանին, որ աւելի քան երեսուն տարի նուիրումով ծառայեց Հայ Առաքելական Եկեղեցիին, ու ծառայելով եկեղեցիին՝ եղաւ իր ժողովուրդին հետ, և վազեց հոն ուր կարիք կար, հոն ուր դժբախտութիւն կար, հոն ուր իր երթալը պէտք էր:

Աւագանի անուճով Պերճ՝ ան իր նախնական ուսումը ստանալէ ետք նախ հօրը տնօրէնութիւնը վայելող Հալէպի Զատարեան և ապա Մխիթարեան վարժարաններուն մէջ, շրջան մը աշակերտեց Կիպրոսի Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան և ապա մտաւ կեանքի ասպարէզ:

Կարճ տարիներ ետք, իր մէջ զգալով հոգևոր կոշում, Պերճը իր ուսումը շարունակեց Անթիլիասի մայրավանքի ընծայարանէն ներս և քահանայ ձեռնադրուեցաւ ներկայի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Ա.ի ձեռքով:

Գալուստ Քհնյ. Էքմեքճեանն անմոռանալի անուն մը պիտի մնայ հալէպահայութեան համար որպէս քարոզիչ, որպէս քաջ ու համարձակ հովիւ, որպէս իր ըսելիքները չսակարկող կրօնական մարդ, ու մնաւանդ՝ որպէս ծառայասէր հոգի:

Հալէպի մէջ գեղեցկօրէն բարձրացած հայաւոճ Ս. Աստուածածին եկեղեցին չէր կանգներ այսօր այսքան շքեղ՝ եթէ վախճանեալ Հինոդեան Ա. Քահանային կողքին փութաջանօրէն հանգանակութիւններու չնուիրուէր Տէր Գալուստը:

(Քաղուածաբար Նոր Այնթապի ԻԷ. տարւան թիւ 23-28-էն (95-100), 1996, էջ 126-128:)

**ԾՈՐԸ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ
(1899-1975)**

Հալեպի ամենաչաչտնի կապալառուներէն Ծորճ Միքայէլեանը՝ եղբայրը Փրոֆ. Գաբրիէլ Միքայէլեանին (տես էջ 76) ծնած է Այնթապ, 1899-ին: Ծննդավայրին մէջ ան յաճախած է կաթողիկէ համայնքի ծխական դպրոցը և ապա Terre Sainte երկրորդական վարժարանը:

Ծորճը և իր եղբայրները Հալեպ փոխադրուած են 1913-ին և համատեղ ջանքերով հաստատուած Միքայէլեան Եղբարք կապալառու ընկերութիւնը, որ ֆրանսական հոգատարութեան շրջանին պիտի դառնար Սուրիոյ կապալառու խոշորագոյն ձեռնարկը:

1937-ին, երբ արդէն մահացած էին իր եղբայրները, Ծորճը իր ուներուն կ'աւուճէ ամբողջ հաստատութիւնը և մինչև 1965 Սուրիոյ մէջ իր գործունէութիւնը շարունակելէ ետք, կը փոխադրուի Պէշրոք, ուր ինքզինք կը կոչէ հանգստեան:

Սկզբնական շրջանին, Միքայէլեան Ընկերութեան գլխաւոր իրագործումները կ'ըլլան Հալեպ-Ալեքսանդրէթ և Հալեպ-Անտիոք խճուղիներու կառուցումը (1922), Հալեպի ելեկտրական ընկերութեան շէնքին կառուցումը (1927), ջրաբաշխման առաջին խողովակներու տեղադրում՝ Այն-Թէլի ջուրը Հալեպի բնակարաններուն բաշխելու համար (1929):

1937-էն ետք, Ծորճ Միքայէլեանին իրագործումները անհաշիւ են: մասնաւորաբար օտարերկրացիներու կողմէ իրեն վստահուած են ամենաբարդ շինարարական ծրագիրներ: 1948-ին Իրեն կը վստահուի «Իրաք Փէթրոլիում» ընկերութեան մղիչ կաշաններու տեղադրումը Սուրիական անապատին մէջ. ապա յանձնառու կ'ըլլայ Եփրատի ջուրը 90 քմ. պեթոնապատ ջրանցքով Հալեպի գտարան հասցնող ջրամուղներու շինարարութեան (1952-1954). այնուհետև յանձն կ'աւուճէ Հալեպի ելեկտրական ջեղմակայանի նոր կեդրոնի առաջին մասին կառուցումը (1955-1956), ևլն.:

Իր նախաձեռնութիւններու ծիրին մէջ կ'իլնան հիւանդանոցներ, դպրոցներ, գործատուններ, նաւահանգստային ճամբորդական կայարանշէնք, ճամբաներու կարապատում, ևլն.:

Իր ծառայութիւններուն առ ի գնահատում, ան կ'արժանանայ «Սուրիական Արժանիք» պատուոյ մետալին, պատուոյ կրծքանշանի և օրհնագրի Ս. Պապին կողմէ, պատուոյ մետալի Հաթայի թուրք կառավարութեան կողմէ՝ Ալեքսանդրէթի մէջ օդակայանի մը շինութեան առիթով:

(Քաղուածաբար Գեղարդ տարեգիրքէն, 1996, էջ 501-504:)

Ահա թե ի՛նչ կը հագնէին դար մը առաջ աշխատակիցները:
Նկարին մէջ պատկերուած է Նազարեան ընտանիքը:
Կեդրոնը՝ Կարապետ և Մարիամ Նազարեաններ: Կարապետի
աջին է դուստրը՝ Սէյտի. ձախին կանգնած է երէց որդին՝
Յարութիւն (Աշխատակի անուանի ոսկերիչներէն): Մարիամի
աջին կանգնած է երկրորդ դուստրը՝ Եփրուհի. դեռաւոր
պատանին է Լևոն Նազարեան (բարերար Պէյրութի Լևոն Կ.
Նազարեան վարժարանի):

Նմոյշ մը ևս այնթապահայերու օգտագործած տարազներէն:

ՔՈՅՐ ՖԻԼՈՍԻՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ**ԻՄ ՄՕՐԱՔՈՅՐ-ՄԱՅՐԻԿՍ**

Մի սրտբաց զրույցի պահին, բարեկամա Յարութիւն Սիմոնեանը ասաց.

- Այսօր մօրաքրոջս՝ քոյր Ֆիլոմէնին մահուան տարելիցի օրն է. ինձի համար վերջիշումներու և մտածումի կարևոր օր մը:

Կը հասկնա՞ս զիս, եթէ ըսեմ, որ ես ամբողջ կեանքիս մէջ ասպրեք եմ երկու մայր ունեցողի տարօրինակ, սակայն հաճելի զգացողութեամբ: Իմ մանկական պատկերացումիս մէջ Մեննուշը տունի մայրիկս էր, իսկ Ֆիլոմէնը՝ դուրսի մօրաքոյր-մայրիկս: Առաջինը կը մնար տունը մեր հետ, մաքրութիւն ու լուացք կ'ընէր, ճաշ կ'եփէր. իսկ երկրորդը՝ հիւանդանոցը կը մնար և տուն կու գար մեզ սիրելու, համով ուտելիքներ ու սիրուն հագուստներ բերելու:

Այսպէս՝ ես առանձնաշնորհեալ մըն էի հիւղաւանի ընկերներուս մէջ, որոնք միայն մէկ մայրիկ ունէին: Եւ հպարտ ու բախտաւոր կը զգայի զիս ասոր համար: Երբ տունի մայրիկս ինձի զլանար բան մը, ես զայն կ'ուզէի հիւանդանոցի մօրաքոյր-մայրիկէս և կ'ունենայի: Երբ առաջինը սաստէր զիս, երկրորդը կը ժպտէր բարի, կը զգուէր անուշ:

Վաղ մանկութիւնս, թէև հիւղաւանի ցեխի, փոշիի և աղքատութեան մէջ, երջանիկ եղաւ, ահա, ա՛յս զգացողութեամբ: Հիմա, արդէն ակտրած մարդ, երբ կը վերջիշեմ այս մասին, ես իմ մէջս բարեհոգի կը ժպտիմ երբեմնի միամտութեանս վրայ: Հիմա գիտեմ ճշմարտութիւնը. բայց և այնպէս՝ երկու մօր զաւակի զգացողութիւնը չէ լքած զիս մինչև այսօր, անոր մահէն երկու տասնմեակ անց: Տարօրինակ այս զգացումին երկարակեցութեան համար բուն «մեղաւորը» իմ երախտագէտ բնութենէս ատելի՝ անոր անհամեմատելի բարութիւնն է: Ինչի՞ պիտի ծառայէր իմ երախտագիտութիւնը, եթէ Սիրանուշ-Ֆիլոմէնը ըրած չըլլար այն, ինչ ըրաւ ամբողջ 70 տարի. այսինքն՝ եթէ փրկարար իր ձեռքը չմեկնէր, եթէ չհասնէր բոլոր անոնց, որ հիւանդ էին, որ կը տառապէին, որ տառապանքի մէջ անօգնական էին:

Յաճախ երկար խորհեր, կշռեր-կշռադատեր եմ, թէ երկմայրութեան իմ զգացումով արդեօ՞ք չեմ մեղանչեր Մեննուշ մօրս առջև: Ներքին ձայնս միշտ պատասխանած է՝ ո՛չ, չեմ մեղանչեր, քանի

որ անհկա մշանախեց միսկ չէ պակսեցուցած այն երկիւղած պաշտամունքէն Մեննուշ մայրիկիս հանդէպ, անոր ինծի համար տարած երկունքի ցաւերուն, տուած կաթին, ապրած զրկանքներուն և սնուցած յոյսին հանդէպ: Երկու մայրերէս մէկուն հանդէպ զգացածս ինքնաբերաբար գումարուած է միսին հանդէպ զգացածիս վրայ: Եւ այսպէս՝ երկու մայրիկներս ալ սիրած եմ կրկնապատկուած սիրով:

1889-ին Այնթապ, սանտրագործ վարպետ Յակոբ Տարագճեանի ընտանիքին մէջ ծնած Սիրանուշը վաղ մանկութենէն երազեր է մայրապետ ըլլալ և նուիրուիլ մարդոց ցաւերն ամոքելու աստուածահաճոյ առաքելութեան: Իր երազի ճամբուն վրայ պարմանոցի Սիրանուշ կը բախի մեծ դժուարութիւններու: Սակայն նպատակի վեհութիւնը ուժ և արիւթիւն կու տայ և Սիրանուշ յաղթահարելով հօր և պահպանողական շրջապատին յարուցած արգելքները, կ'երթայ, կ'ընդունուի և գերազանցութեամբ կ'աւարտէ Հալէպի St. Joseph de l'Apparition քոյրերու յատուկ դպրոցը: Գնահատելով հայ աղջկան ընդունակութիւնները, ջանասիրութիւնը և օրինակելի վարքը, դպրոցի տնօրէնութիւնը զինք կ'ողարկէ Մարսէլլ քաղաքի նոյնանուն աւելի բարձրակարգ հաստատութիւնը՝ ուսումը կատարելագործելու: 1907-ին դա՛րձեալ գերազանցութեամբ աւարտելով հաստատութեան դասընթացը, Սիրանուշ, հիմա արդէն քոյր Ֆիլոմէն, գործնապէս կը նուիրուի քոյրական ծառայութեան, որ սկսելով Տրապիզոնէն՝ մօտ եօթանասուն տարի անընդմէջ կը շարունակուի Հալէպ, Սելանիկ, նորէն Հալէպ, ապա Ծեպէլ Տրուզ, Սալտա, Ռամալլա, իր ետին թողլով իրենց ցաւերէն բուժուած և կեանքին վերադարձած մարդոց բազմութիւնը, որ ա՛լ երախտապարտ ու շնորհակալ բարեկամներու բազմութիւն մըն էր:

Քոյր Ֆիլոմէնին բարեկամ ամենազգի մեծամեծներուն և անոնց միջոցով յաջողած բարի գործերուն ցանկը երկար է. չեմ կրնար յիշել ու պատմել բոլորը: Յիշեմ միայն անապատի թագաւոր Մըճհէմը և անոր վիրահատութեան հետ կապուած պատմութիւնը:

Օրուան ցնցող լուրը՝ թէ անապատի թագաւորը պիտի վիրահատեն ֆրանսական Սէն Լուի նշանաւոր հիւանդանոցին մէջ, մեր հիւղաւանը հասաւ «Քոյր Ֆիլոմէնի հիւանդանոցին մէջ» հայկական տարբերակով: Արդարև, ֆրանսական այդ հիւանդանոցը Հալէպի հայ և ոչ-հայ աղքատ դասակարգին համար այդպէս կը կոչուէր՝ Քոյր Ֆիլոմէնի հիւանդանոց, թէև ինքը հոն միայն վարչական պատասխանատու էր և գլխաւոր վիրաբոյժի առաջին վստահելի ընթերական:

Լուրը բորբոքեց հիւղաւանի տղաներուն և յատկապէս իմ առաւելական երևակայութիւնը: Անապա՛տ, թագաւոր և վիրահատութեան դանակը ձեռքին բժշկապետ Ծըվալիէ, իսկ անոր կողքին,

ինչպէս պահապան հրեշտակ, իմ մօրաքոյր-մայրիկս: Ո՛չ, անդի-մադրելի է հետաքրքրութիւնը: Եւ, ահա, հիդաւանի խումբ մը տղա-ներ, մեծ եղբօրս առաջնորդութեամբ, կ'երթանք դէպի հիւանդանոց, որ Շեմիլիէ կոչուող մեծահարուստներու թաղամասին մէջ էր:

Տեսարանը շլացուցիչ էր. քարասալարկ մաքուր փողոցներ, հովասուն ծառուղիներ, ծաղիկներու և կանաչութեան մէջ թաղուած փարթամ տուններ, ապարանքներ, փառահեղ մզկիթ մը, ամրոցի նմանող հիւանդանոց, որ օղակուած է զինեալ ձիաորներով, որոնց մերկ սուրերուն ծայրը կը կայծկլտան արևի ճառագայթները: Ամբողջ շրջապատին մէջ ոչ մէկը և ոչ մէկ բան կը շարժի, կը շնչէ: Խորհրդաւոր լուծիւն է և երկիւղած սպասում: Մարդոց հայեացքը անթափաչ սևեռած է հիւանդանոցին: Այնտեղ կեանքի և մահուան կռիւ է: Այնտեղ կը վիրահատեն անապատի թագաւորը: Ալլահը, Շըվալիէն և քոյր Ֆիլմէնը... հիմա սուրիական անձայրածիր անապատի և միլիոն-միլիոն անապատականներու յոյսի միակ սևեռակէտը...:

Որքա՞ն տևեց այս լուծիւնը և սպասումը, մէ՞կ ժամ, երկո՞ւ, թէ՞ ատելի. չեմ յիշեր: Ծատ վառ կը յիշեմ, սակայն, որ յանկարծ ու մէկ անգամէն փոխուեցաւ ընդհանուր պատկերը: Դէպի երկինք ուղղուած հարիւրաւոր հրացաններու համազարկ կրակոցները, զանգուածներու *ես՝ Ալլահ, ես՝ Մուհամմէտ* կանչերը, իսլամ կանանց անլուելի «լի՛լի՛լի՛»ները, մուէզինի կերկերաձայն աղօթքը մեծ մզկիթի աշտարակի ամպամերձ բարձրութենէն թնդացուցին օդը՝ ազդարարելով որ փրկուած է թագաւորին թանկագին կեանքը: Յետոյ՝ գոհաբանական մաղթանքներ, ժողովրդական ցնծութիւններ, ձիարշաւ, սրախաղ և առատ սեղաններ ամէնուր և բոլորին համար:

Յետոյ իմացանք, որ քոյր Ֆիլմէնը, մարդոց ցաւերուն այս կամաւոր կապալառուն, գիտցած է օգուտ քաղել պատեհ առիթէն: Այն պահուն, որ ցաւ ու տառապանքէն ազատած թագաւորը շնորհակալութիւն կը յայտնէր մեծ, սրտցաւ հոգատարութեան համար, իմ գորովագութ մօրաքոյր-մայրիկը կը յիշէ, կը խօսի անոնց մասին, որոնք աղքատ են, որոնք զուրկ են այդ հոգատարութենէն և համընդհանուր ուրախութեան այս պահուն կը տառապին անյոյս... Մընհէմը անկեղծօրէն ու մեծապէս զգացուած, կը խնդրէ ներկայացնել այդպիսիներու ցուցակը: Անշո՛ւշտ, ցուցակը կը ներկայացուի, և անշո՛ւշտ, առիծի բաժինը հայ հիւանդներունն է:

Մէկ քարով երկու թռչուն զարնելու կարողութիւնը հնուց ի վեր գնահատուել է իբրև քիչ պատահող վարպետութիւն: Իսկ ի՞նչպէս գնահատել հմտութիւնն անոր, որ մէկ քարով կը զարնէ չորսը, վեցը կամ ատելին:

* * *

Մօրաքոյր-մայրիկիս այցելութիւնը հիւղաւանի մեր խրճիթը՝ երբեք աննկատ չէր մնար: Մարդիկ ուրկէ՞ կը տեսնէին, որմէ՞ կը լսէին, չեմ գիտեր, բայց կը տեսնէի թէ ինչպէս կամաց-կամաց մեր տունը կ'օղակէին հիւղաւանի մօտիկ ու հեռու բնակիչներ, ամէն մէկը ցաւի մը տէր, տխրատխուր մարդիկ: Մօրաքոյր-մայրիկս, հազիւ ժամանակ գտած՝ վազեր եկեր է, որ տեսնէ քոյրը, կարօտը առնէ անո՛ւշ ձագուկներուն, իմանայ, տեսնէ թէ ի՞նչպէս ենք ապրեր իր նախորդ այցելութեանէն յետոյ, թէ, վերջապէս, ջուր եկե՞ր է Օվէի ջրաղացը՝ ընտանիքին լուած-կայնած ապաւէնը...:

Սակայն մեր խրճիթը հետզհետէ աւելի մօտիկէն սեղմող մարդոց տխուր օղակը սի՞րտ կը թողուր այդ բոլորին համար: Նման առիթ-ներով ան կը սրտնեղէր, կը բարկանար քրոջը վրայ և կը սպառնար ա՛լ չայցելել... Բայց, երթալու ժամանակ կը գրէր ու կը տանէր բուժման և սուղ դեղորայքի ամենակարիքատրներուն անունները, որ ձևակերպէ և հերթով կանչէ հիւանդանոց:

Այսպէս էր մօրաքոյր-մայրիկս: Անոր բարկութիւնն ու «չարացածութիւնը» միշտ կը վերջանար բարի գործի մը մասին դրական որոշումով:

* * *

Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմի առաջին օրերն էին: Ուրիշ երկիրներու մէջ չեմ գիտեր ինչպէս, բայց Սուրիոյ և Լիբանանի մէջ կոմունիստը աւելի վտանգատուր կը նկատուէր քան ուէ ուրիշ յանցագործ: Անոր պատիժը խստագոյնն էր: Եւ ահա, ճիշդ այդ օրերուն, ֆրանսական իշխանութիւններուն կողմէ կը ձերբակալուի և բանտ կը տարուի եղբայրս՝ կոմունիստական հրահրիչ կոչ-թռուցիկ տարածելու մեղադրանքով: Գործը կը յանձնուի զինուորական ատեան: Ոչ մէկ փաստաբան կամ հեղինակատու անձնատրութիւն կը յանդգնի մօտենալ քաղաքական բնոյթի այս դատին ու դատաւորին: Ոչ մէկուն համար կարևոր էր, թէ դատաւորը ընդամենը անգէտ, անփորձ ու խաբուած պատանի մըն էր:

Մեր ընտանիքը սև ու սուգի մէջ էր, իսկ ուրիշ ընտանիքներ՝ մատնուելու ահ ու սարսափին մէջ: Եկաւ մօրաքոյրը: Մթնած էր: Մի քանի հարցում ըրաւ քրոջը, լսեց անծպտուն ու գնաց առանց մեր կողմը նայելու: Ասանկ տեսած չէի զինք: Յետոյ իմացանք որ առ ոչինչ համարելով իր անձին, դիրքին ու հեղինակութեան սպառնացող վտանգը, ան բողոքի ցատումնալի նամակ մը գրէր է Սուրիոյ և Լիբանանի Բարձր Գոմիսէրին, պահանջելով որ ազատ արձակուի քաղաքականութեան հետ կապ չունեցող անգէտ, անփորձ ու

խաբուած պատանի մը, որուն դէպի այդ ճանապարհն են մղեր անգործութիւնը, աղքատութիւնը և, անշո՛ւշտ, նաև չտեսած հայրենիքին հանդէպ ունեցած բնական միամիտ զգացումը: Ծատ չանցած եղբայրս ազատ արձակուեցաւ քոյր Ֆիլոմէնին գրաւոր երաշխաւորութեամբ:

Ան նաև արդարամիտ էր ու խիզախ:

Անոր արդարամիտ խիզախութեան կը պարտինք ցկեանս կալանքի դատապարտուած Ներսէսի անհաւատալի ազատումը: Ասիկա հերոսապատմւմ մըն է, որ պէտք է առանձին պատմուի օր մը:

Այնուհետև, ցոյց տալու համար թէ արդարամիտ, կորովի քոյր Ֆիլոմէնը միաժամանակ ինչքա՛ն լայնախոհ է, նրբանկատ, և ինչպէ՛ս գիտէ յարգել այլոց զգացումները, բարեկամս պատմում է իր աւագ եղբայր Սիմոն Սիմոնեանի որդեգրման աղմուկ հանած պատմութիւնը:

- Քոյր Ֆիլոմէնին յանձնարարութեամբ Սիմոնը իր առաջին ու երկրորդ դասարաններու ուսումը ըրաւ մեր հիւղաւանին շատ մօտ լատին հայրերու դպոցին մէջ բոլորովին անվճար: Դեռ ատելին, նկատի ունենալով եղբօրս բացառիկ ուշիմութիւնը և մեր ընտանիքին աղքատութիւնը, զայն կ'ապահովէին դասագիրքերով և անհրաժեշտ գրեմական պիտոյքներով նոյնպէ ձրի:

Եւ, ահա, Սէն Լուի հիւանդանոցին մեր *սիւսիերիորը*, ֆրանսացի ազնուատոհմ ու հարուստ ընտանիքի զաւակ, ցանկութիւն կը յայտնէ որդեգրել այս ուշիմ և խստմնալի մանուկը և հոգալ անոր բըժշկական բարձրագոյն ուսման և կրթութեան ամէն տեսակ ծախքերը Փարիզի լաւագոյն բժշկական համալսարանին մէջ:

Դէպի օտարացում տանող «հրապորիչ» այս ծրագրին առաջին և աննահանջ ընդդիմախօսը եղաւ իմ ջրաղացսկան հայրս: Մէջ մտան հալեպաբնակ բոլոր սասունցիներն ու մշեցիները և հռչակեցին իրենց վերջանգիրը. «Չենք թորկի»: Մեծցաւ վէճը: Թնճուկը կտրուկ լուծեց տաներէջ Տէր Ներսէս աւագ քահանայ Թաւուզճեանը, Այնթապի հերոսական ինքնապաշտպանութեան Ղևոնդ Երէցը: Ան եկաւ մեր տունը և Սիմոնը անձամբ տարաւ արձանագրել տուաւ Կրթասիրաց հաշ վարժարանը: Այդ դպրոցը եղբօրս համար շատ յարմար ցատկատախտակ եղաւ դէպի Անթիլիասի Դպրեվանքը, կամ, ինչպէս ինքը կը գրէ. «ամուր կամուրջ մը թրքացումէն դէպի հայութիւն»:

Ու հետագային, երբ Սիմոնը փայլուն աւարտեց Կրթասիրաց վարժարանը, առաջին ուրախացողը քոյր Ֆիլոմէնը եղաւ: Երբ Սիմոնը կը մեկնէր Անթիլիաս ուսանելու, անոր ճամբան առաջին օրհնողը ան եղաւ: Երբ Սիմոնը Դպրեվանքը աւարտեց և ուսուցիչ նշանակուեցաւ Հայկազեան դպրոցին մէջ, առաջինը դա՛րձեալ ան

եղաւ, որ սրտապնդեց Սիմոնը. «Ծառայութեան փշոտ ճամբան մտար: Վստահ եմ՝ քաջ, համբերող կ'ըլլաս ու կը յաջողիս: Աստուած քեզ հետ ըլլայ»:

* * *

Մայրս կ'ըսէր, որ իր քոյրիկին բարկութեան ամպ ու որոտին տակ միշտ կայ բարութիւն, կարեկցանք և հաշտութեան ծիածան: Եւ իրաւ, ես առիկա զգացեր եմ մանաւանդ այն ժամանակ, երբ սխալ բան մը ըրած եմ, երբ յանցաւոր եղած եմ, երբ սպասեր եմ որ բարկանայ, սաստե՛ ու շշպո՛ւէ զիս: Պատմեմ դէպք մը, որ տպուած է յիշողութեանս մէջ և կը յուզէ զիս մինչև այսօր:

Օր մը մեր դրացի Մարիամ պաճըն ինծի լաւ մը նայելէ ետք ըսաւ. «Մ'եննո՛ւշ, աղջի՛կս, այս չօճուխը տկար է. ուժի դեղ մը խմցուցէք սըւոր»: Այդ օրերուն ընդունուած և շատ գործածուող դեղ էր, մանաւանդ մեր հիւղաւանին մէջ, ուր մանուկներու թերասնութիւնը սովորական երևոյթ էր: Բոլոր այն ծնողները, որոնք ի վիճակի չէին կենսանիւթերով հարուստ ճաշատեսակներով սնել իրենց երախաները, ուժի դեղ կը խմցնէին, որ, անշո՛ւշտ, ատելի աժան էր... Ո՛չ որ գիտէր անոր բաղադրութիւնը. բայց բոլորն ալ կը հաւատային որ խմելով զայն՝ պիտի գօրանան իրենց զաւակները:

Որպէսզի ես շուտ գօրանամ, մայրս նոյն օրը զիս մեծ եղբօրս հետ ղրկեց հիւանդանոց: Մօրաքոյր-մայրիկս մեզ ընդունեց զարմա-ցախառն ուրախութեամբ:

- Հը՛, ի՞նչ է պատահեր:

- Մարիամ պաճըն ըսաւ որ Արթինը տկար է, պէտք է ուժի դեղ խմէ,- պատասխանեց եղբայրս:

Մօրաքոյր-մայրիկս լսեց, տրտում ժպտաց ու, դէմքին կեղծ խստութիւն մը, կատակեց.

- Ծօ՛, չեթէ՛, դուն ուժի դեղ խմես ուժովնաս նէ թաղին տղաքը ինչե՛ր պիտի քաշեն ձեռքէդ:

Յետոյ, ձեռքէս բռնած մեզ տարաւ իրենց ճաշասենեակը: Ծաշ, խմորեղէն և օշարակ բերին մեզի մայրապետները:

- Ո՛վ ամէնը չ'ուտեր, անոր ուժի դեղ չեմ տար,- ըսաւ ու դուրս եկաւ մօրաքոյրը:

Քիչ անց եկաւ ամէն ձեռքին մէկ մեծ շիշ: Խորհուրդ տուաւ որ եղբայրս ալ խմէ, իսկ ինծի խստիւ պատուիրեց որ ուժի դեղս լրիւ խմեմ, ուժովնամ, սակայն ընկերներս չձեռնէմ:

- Զօրաւորին ամօթ է տկարը ձեռնելը,- ըսաւ:

Ես խոստացայ, առի ուժի դեղս և դուրս եկանք: Հազիւ կոխած միջանցքի մարմարէ փայլփլող յատակին, ոտքս սահեցաւ, ինկայ: Ժիշը կոտորեցաւ: Ուժի դեղը ճապաղեցաւ յատակին վրայ: Հասան աշխատողներ: Հասաւ մօրաքոյրս: Ես մեղաւոր՝ կը սպասեմ սա-

տի: Ան մայրորդն բարի՝ կը կատակէ.

- Ծօ՛ Արթին, դուն ի՞նչ չեթէ ես, որ շիշ մը չկրցար տանիլ: Սպասէ՛, հիմա քեզի այնպիսի զօրաւոր ուժի դեղ բերեմ, որ խմես և շիշին հետ աղբարդ ալ շալկած տանիս...:

* * *

- Բնատրութեան զարմանլի համաձուլուածք էր. խստութեան մէջ՝ բարի, բարութեան մէջ՝ խիստ: Ծայր աստիճան խելացի, ուժեղ ու հեռատես, բայց մանկան պէս միամիտ ու հաւատարմ: Չարին, անիրաւին ու եսապաշտին դէմ անգիշտ կարծր, իսկ անօգնական խեղճին նկատմամբ՝ անզօր ու փխրուն: Տուածին հանդէպ անտարբեր, մոռացկոտ, իսկ ստացածին համար, որքա՛ն ալ չնչին, անսահման շնորհակալ:

Եւ բարեկամս ինձ է երկարում մի նամակ:

- Ա՛հ, կարդա՛ և տես թէ ճի՞շդ կ'ըսեմ, թէ՞ կը սխալիմ:

Ռամալլայից 1965 Նոյեմբեր 21-ին գրուած մանրատառ երկու էջ ֆրանսերէն նամակ էր: Կարդացի: Նամակի առիթը մի տուի «երկրի բալլաւան» էր, որ բարեկամս ուղարկել էր իր մօրաքոյր-մայրիկին մի ծանօթի միջոցով: Եթէ իր առողջական վիճակին վերաբերող մի քանի տողը հանենք, մնացած ամբողջը մի անհատնում շնորհակալութիւն է նրա համար, որ քրոջ որդին և շատ սիրելի նրա տիկինը «այնքա՛ն բարի են եղեր, որ մտածեր են իրենց խենդ ծերուկին մասին և ուղարկեր տուի մը երկրի բալլաւայի քաղցրութիւն», որու համար «միաբանութեան մեծաւորը և ամբողջ միաբանութիւնը իրենց ջերմ շնորհակալութիւնը արտայայտելու համար կը միանան ինձի և կը մաղթեն ձեզի երկնային բոլոր այն շնորհները, որ կը ցանկանան ձեր սիրտերը՝ առողջութիւն, բախտաւորութիւն և սուրբ խաղաղութիւն ձեր սիրելի ընտանիքին»:

Իր արած անհամար բարիքների և անհատնում ծառայութիւնների դիմաց մի տուի երկրի բալլաւա, մի փոքր ուշադրութիւն և, ահա, մանրատառ երկու էջ շնորհակալութիւն: Մեծ, շա՛տ մեծ անհամաչափութիւն: Երևի հենց այդ անհամաչափութեան մէջ պէտք է փնտռել քոյր Ֆիլոմէն երկուցթի մեծութեան ու վեհութեան բուն գաղտնիքը:

* * *

- Մայրս,- շարունակում է բարեկամս,- երբեք չէր հարցներ քրոջը թէ երբեմն ինչո՞ւ անտրամադիր է, մութ, պապանձուն Ջաքարիա. կամ հակառակը՝ շէնշող, շատախօս, կատակաբան: Չէր հարցներ, քանի որ գիտէր թէ առաջին պարագային անչաջող է աւարտած վիրաբանութիւն մը. իսկ երկրորդ պարագային՝ յաջող. այսինքն՝ ամոքուեր է ցաւ մը, փրկուեր է կեանք մը, և, ահա, շէնշող,

Հրաժեշտի հաւաքոյթ ի պատիւ քոյր Ֆիլոմէնի՝ շրջապատուած Տքթ. Ծրվալիեով և այլ բժիշկներով, նոր պաշտօնով Լիբանան փոխադրութեան նախօրեակին:

շատախօս մանուկ է ան:

Իր անցեալի մէջ խորը մխրճուած, բարեկամս յիշում-պատմում է դէպքեր, իրողութիւններ, որոնց ամէն մէկը գալիս մի կողմից լուսաբանում էր քոյր Ֆիլոմէնի մեծ կեանքի մի էջը: Այսպէս՝ մեկնուեցին, իմաստաւորուեցին շատ էջեր: Բայց մի էջ, զուտ անձնականը, մտերիմը, գաղտնի, մնաց գաղտնիք, մնաց առեղծուած: Այն, թէ ինչո՞ւ, ի՞նչ հանգամանքներում էր նա ընտրել կուսակրօն մայրապետի կոչումը՝ կամովին հրաժարուելով աշխարհիկ կեանքի վայելքներից: Ի՞նչն էր նրան մղել դէպի այդ խստամբեր կեանքը: Կոչումին ու ծառայութեանը ամբողջութեամբ նուիրուելու ներքին պահա՛նջը, թէ՞ ինչ-որ անյաջող, ցաւած սէր, կամ մի մեծ հիասթափութիւն...: Կամ, սիրե՛լ էր նա երբեւէ... և ո՞վ, կամ ինչպիսի՞ն է եղել այս հպարտ հոգու ընտրեալը:

Բարեկամս ոչինչ չգիտէր:

Մեծ հոգիների գաղտնիքը ո՞վ է իմացել:

«Ո՞վ կարդալ սիրտը գիտէ...»:

Գրաւեց՝ Սարգիս Եափունեան

ԿԱՐԵԻՈՐ ԱՆՏԵՍՈՒՄ ՄԸ

**ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՂԻ ՎՐԱՅ
ԾՆՈՒՆԴ ԿՈՐ ԱՅՆԹԱՊԻ**

Այնթապահայերու նորագոյն շրջանի պատմութեան կարևորագոյն իրադարձութիւններէն մէկը, անտարակոյս, **Նոր Այնթապ** աւանն ունենալն էր Հայաստանի մէջ, 1970 թուականին:

Անով կը խորհրդանշուէր կորսուած անցեալի մը վերջաւանումը և ագուցումը ներկային, որով և կը ստեղծուէր տևականացումի երաշխիք մը:

Նոր շունչով կ'իմաստաւորուէր գոյութիւնը աստանդական այնթապցիներու, որոնք այլևս կրնային կառչիլ պապենական Այնթապը մարմնաւորող ամուր կուռնի մը, որուն համար կատարուելիք ամէն ընծայաբերում պիտի ամրապնդէր և զօրացնէր հայրութեան արդի հայրենիքը:

Հայ մամուլին մէջ ընդհանրապէս, և **Հայ Անթէպի** մէջ մասնաւորաբար կան առատ նիւթեր 1970-ի Սեպտեմբեր 10-ի հրամանագրով Հայաստանի Թագազիւղ գիւղին Նոր Այնթապ անուանաւորութեան յատկանշական իրողութեան մասին: Եւ սակայն «Պատմութիւն Անթէպի Հայոց» Գ. հատորին մէջ կը հանդիպինք միայն Հայաստանի այդ օրերու Գերագոյն Խորհուրդի հրամանագրի պատճենին այս աղբյուրութեամբ և ուրիշ ոչ մէկ տողի, որ ուրուագծէր բովանդակ տարողութիւնը այս պատմական իրադարձութեան:

Գիրքին «Նոր Այնթապ Աւանը» խորագրեալ ենթաբաժնին մէջ տրուած նիւթերը առաւելաբար կը վերաբերէին ժանեակի և վարագոյրի գործարանի այլապէս ալ խիստ յատկանշական ու խորհրդանշական հիմնարկէքին և Այնթապի հերոսամարտի յուշարձանի կառուցման:

Այս կարևոր անտեսումը պատճառ կը դառնար որ Ամանորի շրջանին հայ մամուլին մէջ հանդէս գայինք հետևեալ կոչով՝

ՍՐՏԱԳԻՆ ԿՈՉ՝ ԲՈՂՈՐ ԱՅՆԹԱՊՑԻՆԵՐՈՒՆ

Այսու կ'ուզեմ՝ ի հօրէ կամ ի մօրէ բոլոր այնթապցիներու և վարչութիւններու ուշադրութեան յանձնել, թէ լաւ գաղափար մը կ'ըլլայ 1996 տարին յայտարարել՝ Հայաստանի Թագա գիւղին Նոր Անթապ անուանակոչումին 25-ամեակը, զոր պէտք է տօնել մեծ շուքով:

Յարմար է որ աշխարհի բոլոր փափաքող այն-

թապցիները Մայր Հայրենիքին մէջ տօնեն յաւիտենական Նոր Այնթապի 25-ամեակը: Ասիկա պիտի ծառայէ Նոր Այնթապի շրջանը զարգացնելու և սփիւռքի այնթապցիները կապելու Նոր Այնթապի:

ՅԻՇԵՑՈՒՄՆԵՐ.- Նոյնպէս 1995-ի Գեկտեմբերին լրացաւ Հալէպի ծանօթ ուսուցչապետ ԳՐԻԳՈՐ ՊՈՂԱՐԵԱՆԻ մահուան 20-ամեակը, որ պէտք է յարգանքով յիշատակուի:

- 1995-ի Հոկտեմբերին աշխարհի ամէն կողմէն Հայաստան ուխտի գացին հաճընցիները և Նոր Հաճընի մէջ տօնախմբութիւն կատարեցին և Ս. Էջմիածնի մէջ հոգեհանգիստ կատարուեցաւ Հաճնոյ նահատակներու հոգւոյն ի հանգիստ:

- 1994-ին քաղաքամայր Երևանի մէջ տեղի ունեցաւ Հ.Բ.Ը. Միութեան համագումարը և Լուիզ Մանուկեան Սիմոն յայտարարեց այսուհետև Բարեգործականի բոլոր համագումարները կապացնել միայն Մայր Հայրենիքի մէջ:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

Ֆրանսահայ բարերար Գեորգ Պազըրճեանը 8 Նոյեմբեր 1980-ին կը տեղադրէ Նոր Այնթապ կառուցուելիք յուշարձանին առաջին քարը: Պազըրճեանին անդուլ ջանքերուն և հետևողական հետապնդումներուն շնորհիւ 1970-ին կարելի եղած էր Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի Նախագահութենէն ձեռք ձգել Մասիսի շրջանի Թազագիւղը Նոր Այնթապ վերանուանելու հրամանագիրը:

Մասիսի շրջանի Նոր Այնթապ գիւղը կը գտնուի Արարատեան դաշտավայրի հարաւ-արեւելեան մասը, մայրաքաղաք Երևանէն 8 քմ. հեռաւորութեան վրայ: Գիւղին հարաւային կողմը կ'երևի Մասիսը՝ վեհաշուք և սպիտակափառ գագաթով:

1970-ին, երբ կը տրուէր որոշումը Թազագիւղի Նոր Այնթապ անուանումին, ան ունէր 150 հեքթար տարածութիւն, 1800 տնտեսութիւններով և 6500 բնակչութեամբ, թաղուած խաղողի և այլ պտղատու այգիներու մէջ: Բնակչութեան գլխաւոր զբաղումն էր խաղողագործութիւն, պտղաբուծութիւն և անասնաբուծութիւն:

Նոր Այնթապի միջնակարգ դպրոցի աշակերտութեան թիւն էր 1200:

Թազագիւղը հիմնադրուած է 1828-1829 տարիներու ռուս-պարսկական պատերազմէն անմիջապէս յետոյ:

Անոր բնակչութիւնը կազմած են առաւելաբար Խոյէն, Սալմաստէն, Վանէն ու Պիթլիսէն ապաստան գտած գաղթականներ:

Մինչև 1920, ան մնացած է անշուք գիւղ մը, շրջապատուած ճահիճներով և հազիւ 50-ի չափ տնտեսութիւններով:

Հայաստանի խորհրդայնացումէն ետք, մանաւանդ ճահիճներուն չորացումով, գիւղը գտած է բարգաւաճման հնարաւորութիւն. իսկ Բ. Պատերազմէն ետք, Սուրիայէն, Իրանէն և Յունաստանէն հալ-րենադարձուած ընտանիքներով առաւել ևս զարկ ստացած է անոր զարգացումը:

1970-ի Սեպտեմբերի կիսուն տասնեակներով այնթապցիներ աշխարհի չորս ծագերէն, մեծամեծ յոյսերով, ծրագիրներով և հպարտութեամբ մէկտեղուեր են Հայաստան՝ տօնախմբելու Նոր Այնթապի հիմնադրումը և, միաժամանակ, յիմնամեակը Այնթապի հերոսական ինքնապաշտպանութեան:

Պաշտօնական հանդիսութիւններու ընթացքին, **Հայ Անթէպի** այդ օրերու խմբագիր և դաստիարակ Գրիգոր Պողարեան յոյս յայտնած է որ իր ուսումնասիրական նկարագրին բերումով Կիլիկիոյ Աթէնքը հռչակուած հին Այնթապի գեղեցիկ աւանդութիւնները շարունակողն ըլլայ Նոր Այնթապը, մինչ Մշակութային Կապի Կոմիտէի նախագահ Վարդգէս Համազասպեանը յայտարարած է. *«Մենք հաւատացած ենք որ Նոր Այնթապը դէպի իրեն կը ձգի սփիւռքի բոլոր այնթապցիներին, կ'օգնի, որ նրանք առաւել սերտօրէն համախմբուեն Մայր Հայրենիքի շուրջ և առաւել յամառութեամբ նուիրուեն սփիւռքի հայապահպանութեան գործին»*: Ելոյթ ունեցած է նաև, ի շարս այլոց, Փրոֆ. Գէորգ Խրլոբեանը, որ ընդգծած է. *«Մեր բոլորիս պարտքն է հայրենիքի մէջ, թէ սփիւռքի, մեր լաւագոյնը տալ վերածնած Հայաստանին, աշխատել նուիրումով, որպէսզի էլ աւելի հզօրանայ ու բարգաւաճի նա»*:

Կ'արժէ, սակայն, հոս մասնատրաբար վերատպել, աննշան յապաւումով մը, Այնթապի հաշոց պատմագիր Փրոֆ. Գէորգ Սարաֆեանին մէկ պատմական ողջոյնի գիրը, որ միշտ պիտի պահէ իր աշխատանքները իբրեւ պատգամ:

ՈՂՋՈՐՅՆ ՆՈՐ ԱՅՆԹԱՊԻ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ամերիկաբնակ Այնթապցիներու Միութեան Վարչութիւնը կը հաղորդէ բերկրալի լուր մը, թէ Հայաստանի կառավարութեան արտօնութեամբ ՆՈՐ ԱՅՆԹԱՊ մը պիտի թիմնուի հայրենի հողի վրայ, յառաջիկայ Սեպտեմբերին:

Այս բարեբաստիկ լուրը ցնծութեամբ լեցուց մեր սրտերը: Երազ մըն է որ կ'իրականանայ: Վերջապէս մեր հայրենակիցներն ալ առաթուր կոխէր են այն բոլոր խոշընդոտները որոնք կը ցցուէին մեր ամէն մէկ քայլափոխին, ամէն անգամ որ ջանք կ'ընէինք մեր այս ցանկալի երազը իրականութեան փոխելու:

Հայաստանի մէջ ապրող շուրջ 6000 այնթապցիները կարևոր բաժին մը ունին այս փառաւոր ձեռնարկին յաջողութեան մէջ: Հայկական կառավարութեան յօժարափոյժ պատրաստակամութիւնը սիհիւքի մէջ ծուարած հայորդիները հաւաքելու հայրենի երկրի լուսաւոր շրջանակին մէջ՝ յոյժ գովելի է ինքնին: Ահա՛ ոսկեղէն պատենհոթիւն մը այնթապցիներու առջև բացուած, գունդագունդ ուխտի երթալու յառաջիկայ Սեպտեմբերին, ներկայ ըլլալու ՆՈՐ ԱՅՆԹԱՊԻ թիմնադրութեան հանդէսներուն և իրենց կենդանի աչքերով տեսնելու Հայաստանի պանծալի վերելքը մշակութային, շինարարական, տնտեսական, արդիւնաբերական և այլ մարզերու մէջ:

Ասիկա առիթ մըն է նաև այն այնթապցիներուն, որոնք պանդխտութեան մէջ հեղ մը ևս պանդխտանալու և ցուպ ի ձեռին նոր տուն մը շինելու համար նոր գաղթավայր փնտռելու տխուր հարկին տակ կը գտնուին այս օրերուն: Ի՞նչ կայ աւելի ցանկալի քան տուն մը թիմնել մեր պապերուն նուիրական հողին վրայ: Մեր դժբախտ արեւակիցները ո՛ր պիտի կրնան գտնել աւելի ասպնջական երկիր մը որ իր թևերը բացած է գուրգուրանքով ընդունելու իր ծոցին մէջ իր վտարանդի զաւակները, թշուառացած աշխարհի զանազան վայրերու մէջ:

Այնթապցիները, լոյսի սիրահար, հոն պիտի գտնեն լոյս և յոյս, ազգաշինութիւն և յառաջդիմութիւն, իրական կարողութեան ճանաչում, ստեղծագործական աշխատանքի արգասանդ հող, ազգային ինքնորոշութեան գոյատևումին համար բեղմնաւոր միջավայր:

Այնթապցիները հպարտությամբ կը յիշեն իրենց պապերուն կատարած նուաճումները կիլիկեան շրջանին մէջ: Կը յիշեն տասներորդ դարէն ի վեր աճող ու զարգացող և տասնիններորդ ու քսաներորդ դարու ընթացքին լուսաւորութեան շաւիղէն բարձունքէ բարձունք ընթացող իրենց պապերուն առած հսկայ քայլերը տնտեսական, մշակութային ու շինարարական մարզերու մէջ:

Այնթապցիները կը յիշեն թէ քառասուն տարի տքնաջան աշխատութեամբ իրենց հայրերը կանգներ էին հոյակապ տաճար մը, մարմար ու կրանիթ քարերով կառուցուած ճարտարապետական հիանալի նմոշ մը, զոր անագորոյն թուրքերն չէին կարողացած քանդել իրենց թնդանօթներով և որ ցարդ կը մնայ կանգուն, իր սէգ ու հոյաշէն գմբէթով, թուրքին կողմէ բանտի վերածուած:

Այնթապցիները զմայլումով կը յիշեն իրենց բազմազան ու աշխատաւոր դպրոցները, Կեդրոնական Թուրքիոյ Ամերիկեան Գոլէճը, Վարդանեան և Ադեմական մանչերու բարձրագոյն ուսումնարանները, Հայկանուշեան աղջկանց երկրորդական վարժարանը, Աղջկանց Ամերիկեան Սեմինարին, անտարանական հայերու Իտալիէ վարժարանները, ազգային Ներսէսեան, Հայկազեան, Կրթասիրաց դպրոցները և տասնեակ մը թաղային տարրական ուսումնարանները: Խոր ափսոսանքով կը յիշեն նաև տեղափոխութենէն երեք տարի առաջ հաստատուած, հայեցի դաստիարակութեան կեդրոն Կիլիկեան Ճեմարանը, որ Փարիզի Ռափայէլ Մարկոսեան և Նիւ Եորքի Գարակէօզեան առևտրական տոներուն խոստացած և կանխիկ վճարած գումարներով կոշուած էր ամբողջ Կիլիկիոյ հայութեան բարձրագոյն կրթութեան սատարել: Դժբախտաբար բարբարոս թուրքը քանդեց ամէն ինչ, ընդ որս այս նոր ժմնող կրթական հաստատութիւնը, որուն ուսուցչական կաճառին համար պատրաստուած էին Փրոֆ. Արմենակ Չամիչեան, Հարվըրտ համալսարանէն, այս տողերը գրողը՝ Գոլոմպիա համալսարանէն, Արմենակ Գասարճեան՝ Պոսթոն Թեքնալըճիէն, Յարութիւն Խաչատուրեան՝ Վըրմոնթ համալսարանէն, Գրիգոր Սարաֆեան՝ Ելլ համալսարանէն, Սարգիս Թովալեան՝ Էջմիածնի Գեորգեան Ճեմարանէն, Գրիգոր Գաբրիէլեան՝ Փարիզի Սորպոն համալսարանէն, Յովսէփ Միսիրեան՝ Ելլ համալսարանէն: Այս երիտասարդները երեքը միայն վերադարձեր էին Այնթապ, 1912-ին ու 1913-ին, մնացեալները պիտի վերադառնային 1914-ին երբ աշխարհաւեր պատերազմը պայթեցաւ և չարդ ու փշուր ըրաւ ամէն ծրագիր ու երագ:

Այնթապցիները հպարտ են Կեդրոնական Թուրքիոյ Ամերիկեան Գոլէճին մէջ պաշտօն վարած իրենց մեծանուն ուսուցչապետերով, ինչպէս էին Փրոֆ. Ալեքսան Պեզճեանը – բնագիտութեան ճիւղին

Նմուշ մը 1890-ի ալեթապցի օրիորդներու տարազէն:
Զախէն աջ՝ Արուսեակ Նազարէթեան (Տկն. Աշճեան),
Ազնի Աստուրեան (Տկն. Թ. Ղազարեան, մեծ մայրը
Փրոֆ. Գ. Սարաֆեանի),
Լևոնիկ Նազարէթեան (Տկն. Հրանտ Սիւլաւեան) և
Սաթենիկ Նազարէթեան (Տկն. Աւետիս Սելեան):

մէջ, Փրոֆ. Սարգիս Լևոնեանը – մաթեմատիկի մէջ, Փրոֆ. Ծեսի Մաթոսեանը – անգլերէն լեզուի և մանկավարժութեան մէջ, Փրոֆ. Լուիսի Լևոնեանը – օսմաներէն լեզուի մէջ, Փրոֆ. Կարապետ Տաղլեանն ու Պապիկեանը – գիտութիւններու մէջ, Վեր. Մանասէ Փափագեանն ու Փրոֆ. Յովհաննէս Գրիգորեանը – կրօնագիտութեան ու փիլիսոփայութեան մէջ, Տոքթ. Սմբատ Գաբրիէլեանն ու Փրոֆ. Նշան Պալէօգեանը – հայերէն լեզուի մէջ:

Կրթական այս հաստատութիւններուն արտադրած հարիւրաւոր մտաւորականները, բժիշկները, ատամնաբոյժները, դեղագործները, ուսուցիչները ցրուած էին Կիլիկիոյ բոլոր քաղաքներուն մէջ և զուր չէր եթէ Այնթապ կոչուած էր Կիլիկիոյ Աթէնքը:

Բարեդէպ զուգահիւրութիւն: Այնթապի հերոսամարտին (1 Ապրիլ 1920–8 փետրուար 1921) յիսուներորդ տարեդարձին կը հանդիպի ՆՈՐ ԱՅՆԹԱՊԻ հիմնարկութիւնը Հայաստանի մէջ: Պատմական թուական մը իսկապէս, որ սրտի կազդոյր պիտի տայ մեզի:

... Ամէն կասկածէ ու տարակոյսէ վեր, վստահ ենք որ... այնթապցիները Հիւսիսային ու Հարաւային Ամերիկաներու մէջ թէ Մերձաւոր Արևելքի հայահոծ գաղութներուն մէջ ամէն ջանք պիտի ընեն միահամուռ ոյժերով շէնցնելու ՆՈՐ ԱՅՆԹԱՊԻ հայրենի սուրբ հողին վրայ, հոն հաւաքելու համար փոթորկած կեդրոններէն գաղթել ուզող այնթապցիներ: Վստահ ենք, նոյնպէս, որ այնթապցի երիտասարդ ուժերը պիտի ունենան պատուաբեր բաժին մը Հայաստանի պանծալի վերելքին մէջ:

Փրոֆ. Գէորգ Ա. Սարաֆեան

(Քաղուած Հայ Անթէպի ԺԱ. տարի, 1970, 42–43 միացեալ թիւէն)

Ուրիշ նմուշ մը այնթապահայոց տարազներէն: Պագըրճեան ընտանիքը 1907-ին:
Կեդրոնը՝ հայր և մայր Պագըրճեաններ, ապա տարիքի կարգով հինգ եղբայր՝ Մարտիրոս,
Յարութիւն, Յակոբ, Յովհաննէս և միակ վերապրողը՝ Գէորգ:

ԿՈԶ ԱՅՆԹԱՊՑԻՆԵՐՈՒՆ

Այնթապ անցեալին իրաւամբ կոչուած է Կիլիկիոյ Աթէնքը, շնորհիւ իր կրթարաններուն, Ճեմարանին, Գոլէճին, հոյակապ եկեղեցիին և բազմամարդ ժողովուրդին:

... Մեծ Եղեռնին երեք-չորս հազար հայեր, որպէս արհեստաւոր ազատ մնացին աքսորէ, իսկ տարագրուածներէն շուրջ վեց հազար հոգի վերադարձան իրենց ծննդավայրը: Քէմալական ուժերը 1920-ի Ապրիլին յարձակում գործեցին Այնթապի հայկական թաղերուն վրայ, որոնք զօրաւոր դիմադրութիւն ցոյց տուին, հակառակ իրենց փոքրաթիւ ուժին և զէնքերուն: Հերոսամարտը տևեց աւելի քան տասը ամիս և վերջացաւ յաղթանակով: Փրկուեցաւ տասը հազարէ աւելի հայութիւն:

1970 թուականը յիսնամեակն է Այնթապի հերոսամարտին: Այս կապակցութեամբ կոչ կ'ուղղեմ բոլոր այնթապցիներուն և Այնթապի հայրենակազմական միութիւններուն, որպէսզի հայրենիքի մէջ տօնուի այս յաղթական հերոսամարտին յիսնամեակը և այդ տօնակատարութիւնը առիթ ըլլայ մեծ ուխտագնացութեան մը դէպի Հա-յաստան:

Գէորգ Պագրընեան

* * *

Այնթապի հերոսամարտին 50-ամեակն է այս տարի...:

ուրախ եմ յայտնելու որ մայր հայրենիքի մէջ բնակող մեր քաղաքացիները կ'ըլլան նախաձեռնող՝ մեծահանդէս տօնակատարութեան: Վերջերս բախտը ունեցայ այցելելու իրենց. տեղեկացայ առնուած քայլերուն և մօտէն հետևեցայ իրենց առաջադրութեանց: Համա-այնթապցիական բնոյթ պիտի ունենայ այդ տօնակատարութիւնը և ամէն գաղութ մասնակցութիւն պիտի բերէ ատոր իր պատուիրակ-ներկայցուցիչով: Նախատեսուած թուականն է Ծաբաթ, 12 Սեպտեմբեր 1970:

... Ներկայ գրութիւնս հաճեցէք ընդունիլ որպէս կոչ-հրաւեր... ներկայ ըլլալու համար յիշեալ տօնակատարութեան: Վստահ կրնաք ըլլալ որ ձեր մասնակցութիւնը քաջալերութիւն պիտի ընծայէ հայրենաբնակ մեր քաղաքացիներուն, որպէսզի ե՛ւս առաւել փարին սրբազան այն գործին, որուն նուիրուած են խանդավառօրէն և որուն պտուղը պիտի հանդիսանայ ՆՈՐ ԱՆԹԷՊԻ մարմնառութիւնը մայր հայրենիքի մէջ:

Գրիգոր Պողարեան

ՈՂՋՈՅՆԻ ԳԻՐ

Կատարուած գործը իմ արտիս շատ մօտ է և թոյլ կու տամ ինձ... յայտնել որ Պր. Գ. Պողարեանի տարիներ առաջ արտայայտուած են այս մասին: Երկու տարի առաջ ալ եղբօրս Լևոնին ուշադրութեան յանձնած էի հերոսամարտի յիսնամեակի առթիւ հայրենի թերթերու մէջ գրուելու անհրաժեշտութեան մասին: Ուրախ եղայ կարդալով ԷՋՄԻԱԾԻՆԻ մէջ Պր. Հատիտեանի և ՀԱՅՐԵՆԻԲԻ ԶԱՅՆԻ մէջ Պր. Տոլպագեանի գրութիւնները...:

Տասը տարեկան մանուկ՝ ապրած են Այնթապի հերոսամարտը, սկիզբէն մինչև վերջ: Անջնջելի յիշատակներ մնացած են իմ մէջ այդ օրերէն: Այդ պատճառաւ այնթապցիի և հայու զգացումներու մէջ վիրաւորուած գտած են ինքզինքս, տեսնելով որ ֆրանսերէն հրատարակութեանց մէջ պէտք եղած չափով տեղ չէ տրուած իմ հայրենակիցներու հերոսական պայքարին, երբ գրի առնուած է ֆրանսական ուժերու Կիլիկիոյ մէջ մղած կռիւներուն պատմութիւնը: Ուստի, 1934-ին Հոմսի Զինուորական Վարժարանի թէզս յատկացուցած են Այնթապի կռիւներուն, պնդելով հայերու դերին վրայ: Նոյնպէս, 1945-էն առաջ, Արևելքի Ֆրանսական Բանակի սպաներու ակումբներուն ամսական դասախօսութեանց մէջ, երեք անգամ (Հալէպ, Դամասկոս և Պէյրութ) խօսած են Այնթապի հայ հերոսամարտին մասին:

Ուրեմն... կրնաք հասկնալ թէ ո՛ր աստիճան ուրախ եմ որ... ՆՈՐ ԱՅՆԹԱՊՈՒ մը պիտի յաւերժացնէք հինին անունը...:

Զօր. Արամ Գարամանուկեան

(Այս և նախորդ հատուածները քաղուած են Հայ Անթէպի ԺԱ. տարւան, 42-43 միացեալ թիւէն, 1970)

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆՆԵՐ

«ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՆԹԷՊԻ ՀԱՅՈՑ»

Գ. ՀԱՏՈՐ

Կորսուած Արևմտահայաստանի կամ Կիլիկիոյ հայաբնակ գաւառներուն պատմութեանց գրառումը՝ ճիտին պարտքն է եղած Սիիւռքին, դէռ 30-ական թուականներէն ըսկաւ: Այդ կարևոր պատասխանատուութիւնը եկան ստանձնել մեր հայրենակցական միութիւնները, որոնց հիմնական նպատակը մնաց՝ վառ պահել *երկրին* կարօտը պանդուխտ հայոց հոգիներուն մէջ ու հայրենակցական ազնիւ բարքերու և սովորութեանց շարունակութիւնը ապահովել, կարելի չափով, սփիւռածին յաջորդական սերունդներուն մօտ: 1935-1965 երկարող ժամանակաշրջանին իրարու ետևէ լոյսին եկան տասնեակ յուշամատեններ՝ Կարինի, Տարօնի, Խարբերդի, Ատանայի, Կեսարիոյ, Մալաթիոյ, Մարաշի, Զէյթունի, Հանընի, Բալուի, Ակնայ, Կիրիմի, Քիլիսի ու դէռ վերջերս Եօզկաթի (1988) և Քեսասի (1995) մասին: Այնթապցիք իրենց պատմագիրքը հրատարակեցին երկու հաստափոր հատորներով՝ 1953-ին, Լոս Անճելըս, աշխատասիրութեամբը բնիկ այնթապցի ամերիկահայ հմուտ մատարական Փրոֆ. Գէորգ Ա. Սարաֆեանի (1889-1975):

Այսօր, քառասուն տարիներ ետք, հրապարակ կու գայ Այնթապահայոց պատմութեան երրորդ հատորը, դարձեալ՝ նախաձեռնութեամբը ամերիկաբնակ այնթապցիներու, որոնց հայրենակցական միութիւնը՝ «Հայ Այնթապցիներու Միութիւն», 1990-ի իր վերականգնաւորումէն ի վեր խրախուսիչ գործունէութիւն մը կը ծաւալէ յատկապէս Գալիֆոնիոյ մէջ և իր հիմնական նպատակներէն մին ըրած է՝ մէկտեղումն ու հրատարակումը այնթապահայոց պատմութեան նորագոյն էջերուն:

Արդարև, անցնող չորս տասնամեակներուն, Սիիւռքի տարածքին ցրուած այնթապցիներ չբաւարարուեցան լոկ ներհայրենակցական լուսանցքային գործունէութեամբ, այլ իրենց ուժերը հաւաքեցին

համազգային հեռահաս ծրագիրներու օգտին և ձեռնամուխ եղան մշակութային և հայրենաշէն մնալուն գործերու:

Այսպէս, 1970-ին Հայաստանի մէջ գոյութեան կոչուեցաւ Նոր Այնթապ ասանը (նախկին Թագա գիւղ, Մասիսի շրջան), որ կառուցուեցաւ ժանեակի, վարագոյրի և բուրդէ գուլպաներու արտադրութեան գործարան մը, բացառաբար սփիւոքահայ այնթապցիներու մեծագումար նպաստներով: Աւելի ուշ, Արտաշատի մէջ հաստատուեցաւ նաև ճենապակիի գործարան մը, Պէյրութէն այնթապցի Գէորգ Մոմճեանի ծախքով: 1983-ին Նոր Այնթապի մէջ բարձրացած գեղակերտ յուշարձան մը եկաւ պանծացնելու փառքը Այնթապի ինքնապաշտպանութեան հերոսներուն: Սփիւոքեան ճակատի վրայ՝ 1960-ին սկսաւ հրատարակուիլ **Հայ Անթէպ** հայրենակցական եռամսեայ պարբերականը (1974-էն ցայսօր՝ **Նոր Այնթապ**), որպէս շաղկապ հեռաւոր գաղութներու մէջ տարտղնուած արեւնակիցներու միջև:

«*Բոլոր այս պատուաբեր իրագործումները, կ'ըստի սոյն պատմագրքի նախաբանին մէջ, պէտք է ամփոփուէին առանձին հատորի մը մէջ, որպէսզի Այնթապ ծնած ու անոր փառաւոր հերոսամարտը կերտած սերունդին զաւակներն ու թոռները հաղորդակից դառնային անոնց յաջողութիւններուն և ներշնչուէին անոնց ազգային ոգիով՝ հաւատարիմ մնալու համար իրենց արմատներուն*»: Ահա ա՛յս առաջադրութեամբ է որ ամերիկաբնակ այնթապցիք ձեռնամուխ եղած են նման գործի մը ու յարաբերաբար կարճ ժամանակի ընթացքին յաջողած հրատարակել ստուարածաւալ հատոր մը, շուրջ 1170 էջ, օժանդակութեամբ հինգ հայրենակից մեկենասներու (Ժան Ապաճեան, Սիրվարդ Ապաճեան, Լևոն Իգնատոսեան, Արմէն Յարութիւնեան, Գէորգ Պագըրճեան) և խմբագրութեամբ՝ բնիկ այնթապցի կրթական երկարամեայ մշակ Պ. Երուանդ Պապայեանի:

Պապայեանի անունը առաւելաբար կապուած է Սուրիա-Լիբանանի հայ գաղութներուն, որ տասնամեակներու վրայ երկարող կրթական գործունէութիւն մը ծաւալած է ան, դէր ստանձնելով նաև հանրային-կուսակցական (հնչակեան, ապա՝ ՌԱԿ) բեմերու վրայ: Քահանայի զաւակ, Եր. Պապայեան ծնած է 1913-ին ու որպէս տնօրէն պաշտօնավարած է նախ՝ Հալէպի Կիլիկեան վարժարանին (1940-1953), ապա Պէյրութի Թէքէեան նախակրթարանին մէջ (1954-1986, լման 32 տարի), մինչև Լոս Անճելըս իր փոխադրութիւնը: 70-ական թուականներուն խմբագրած է «Նոր Այնթապ» պարբերականը, միաժամանակ աշխատակցելով ռամկավար մամուլին:

Պապայեան իր խմբագրած պատմագիրքը բաժնած է տասնեակ

մը ենթամասերու, առանձին գլուխներու տակ համադրելով նիւթերը ու այդպիսով դիրացնելով գրքին ընթերցումը: Ակնյայտ է, որ պատմական տեղեկութեանց շարադրանքին համար՝ խմբագիրը օժանդակ ունեցած է Այնթապի վերաբերեալ նախկին հրատարակութիւններ, որոնք բարեբախտաբար քիչ չեն թիւով ու առատ նիւթ կրնան հաշթայթել պրպտողին (Փրոֆ. Սարաֆեանի երկու հատորներէն զատ, յիշենք Գր. Պողարեանի երկհատոր *«Այնթապականք»*ը, Ա. Կեսարի *«Այնթապի Գոյամարտը»*, Գեորգ Պարսումեանի *«Պատմութիւն Այնթապի Հ.Յ. Դաշնակցութեան»*ը, ևայլն):

Բայց կրկնութիւններէ խուսափելու համար, արդարորէն, այնթապահայոց պատմագրքին Գ. հատորը լոկ հպանցիկ ակնարկ մը կու տայ քաղաքին պատմութեան, շրջակայ գիւղերուն, հայկական կրթական շարժումին ու առհասարակ հայութեան աւօրեային վերաբերեալ, նկատի առած՝ որ այդ մասին լայնօրէն ու սպառիչ կերպով խօսուած է արդէն Ա. և Բ. հատորներուն մէջ: Այնուամենայնիւ, յիշուած է սակայն թէ Այնթապ 1914-ին ունէր 80,000 բնակիչ, որուն շուրջ 30,000-ը հայեր էին: Ու հակառակ համատարած թրքախօսութեան, որ 18-րդ դարու թրքական ճնշումներուն և բռնութեանց արդիւնքն է եղած, քաղաքը կրթական շատ մեծ դեր ունեցած է բովանդակ Անատոլոյի հայոց կեանքին մէջ և իրաւամբ կոչուած՝ *Կիլիկիոյ Աթենքը*:

1915-ի եղեռնի օրերուն, այնթապցիք ևս տարագրուած են իրենց բնօրրանէն, ու միայն Զինադադարէն ետք է որ անոնց շուրջ կէտը տուն վերադարձած է կրկին՝ նոր յոյսերու փայփայանքներով: Բայց ֆրանսական գաղութարար ուժերու անակնկալ նահանջէն ետք, աւելի քան 12 հազար այնթապահայեր վերստին գաղթելու պարտադրուած են՝ շուրջ 1 տարի տևած հերոսական ինքնապաշտպանութենէ մը ետք (1920 Ապրիլ 1-1921 Փետրուար 8): Այս պատուաբեր գոյամարտը, որուն ղեկավարները եղած են *Աւետիս Գալէմքեարեան*, *Ատուր Լևոնեան* և *Ներսէս Ա. Քահանայ Թաւուզճեան*, ռազմավարականօրէն հայկական յաջողագոյն դիմադրութիւնն է թերևս, որ ապահովեց տեղւոյն հայ ազգաբնակչութեան ֆիզիքական փրկութիւնը ու առանց մեծ վնասներու՝ կրցաւ տեղափոխել զայն Հալէպ կամ շրջակայ այլ աւաններ: Նորատիպ հատորին մէջ վկայութիւններ և յուշեր կան այս մասին:

Պատմագրքին հետաքրքրական մէկ երեսն ալ այնթապցի բարերար ընտանիքներու բաւական մեծ թիւն է, որ կրնայ եղջիր ցոյց տալ նոյնիսկ բարեհամբաւ կեսարացիներուն...: Անդրադարձա՞ծ էք արդեօք, թէ Պուրն Համուտի *«Յակոբ Տէր-Մելքոնեան»* թատերաւահրը, Հալէպի Ս. Աստուածածին եկեղեցին ու Կրթասիրաց վար-

ծարանը, Պէյրուսի «Բիզանդ Թիթիւնճեան Ազգային Ծերանոց»ը, Հ.Բ.Ը.Մ.-ի «Լևոն Կ. Նազարեան» և «Երուանդ Տէմիրճեան» նախակրթարանները, Համազգայինի «Մելանգթոն և Հայկ Արսլանեան Ծեմարան»ը ու Գալիֆոնիոյ նորակառոյց «Հ.Բ.Ը.Մ. Սարգիս և Սեդա Տէմիրճեան Երկրորդական Վարժարան»ը կառուցուած են այնթապցի անհատներու իշխանական նուիրատուութիւններով ու կը կրեն իրենց անունները...: Հայութեան առհասական արժէքներուն հաւատացող նուիրատուներ են ասոնք (նաև՝ ուրիշներ), որոնք մեծապէս նպաստած են իրենց շրջանի հայրենակցական շարժումներուն և դիրացուցած նիթապէս ինքնաբաւ մասնաճիւղերու աշխատանքը՝ Սուրիայէն Լիբանան, Ամերիկայէն Արժանթին, և Ուրուկուէ:

Դժբախտաբար պէտք է ընդգծել սակայն, թէ սոյն մասնաճիւղերուն քառասնամեայ գործունէութիւնը (1953-էն առիկն) շատ մակերեսային արժևորումի ենթարկուած է ներկայ հատորին մէջ, ու գրեթէ՝ անտեսուած: Բացի Լոս Անճելըսի այնթապցիներուն վերջին երեք-չորս տարիներու գործունէութենէն, ընթերցողը անհրազեկ պիտի մնայ այլ գաղութներու հայրենակացական շարժումներուն ու ոշինչ իմանայ Հալէպի կամ Պէյրուսի շա՛տ յաճախ յիշատակարժան դրուագներէն: Անկարելի աշխատանք մը չէր, կը խորհինք, նման խորացում մը, որ նաև պատմական մնայուն արձանագրութիւն մը կրնար ըլլալ:

Նմանապէս ողորմելի վերաբերումի արժանացած է երեսունհինգամեայ «Նոր Այնթապ» պարբերականը (պշտմ խմբագիր՝ Լևոն Վարդան), որ գնահատելի ձեռնարկ մըն է անշուշտ ու հարկ էր առանձին ուսումնասիրութեամբ մը ներկայացնել զայն (թերթին ծնունդը, պատմականը, խմբագիրները, աշխատակիցները, շօշափումն նիթերը և այլն): Նման աշխատանք մը այլապէս օգտակար պիտի ըլլար՝ հայ մամուլի պատմութեան համար ալ:

Հատորին ճիշդ կէսը, շուրջ 600 էջ, յատկացուած է կենսագրութիւններու: Այբբենական կարգով հոն տեղ գտած են բնիկ կամ ծագումով այնթապցի 550 եկեղեցականներ, կրթական մշակներ, գրողներ, արուեստագէտներ, բայց նաև՝ ազատ ասպարեզի մասնագէտներ, «որոնք կը բարձրացնեն հայութեան մտաւորական մակարդակը»: Այս ցանկին մէջ են, օրինակ, բանաստեղծներ՝ Բիզանդ Թօփալեան և Երուանդ Պարսումեան, արձակագիրներ՝ Բիզանդ Կոսնեան և Մովսէս Պշաքճեան, Զօրավար Արամ Գարամանուկեան, գեղանկարիչ Յակոբ Յակոբեան, Սարոյեանի գործերուն թարգմանիչը՝ Յովհ. Շէօմէլեան, վաստակաշատ տնօրէն Գրիգոր Պողարեան, բանասէր Նինա Ծիտէճեան, Վեր. Մանասէ Շնորհօքեան, «Էջմիածին» հանդէսի երկարամեայ խմբագիր Ար-

թուն Հատիտեան, Տիրան Արք. Ներսոյեան, Գալիֆոնիոյ նախկին կառավարիչ Ժորճ Տէօքմէճեան:

Կենսագրութիւններու այս բաժինը ամբողջական չէ, անշուշտ, քանի կան բազմաթիւ զանցառումներ կամ մոռացումներ: Անձնապէս այնթապցի չըլլալով հանդերձ, դիւրաւ նշմարեցի բացակայութիւնը երևելի դէմքերու, ինչպէս՝ Երուսաղէմի Ա. Յակոբեանց Միաբանութեան երիցագոյն անդամ, բանասէր և ձեռագրագէտ Նորայր Արք. Պողարեանի (Ծովական), հալէպէն Գալուստ Ա. Քհնյ. Էքմէքճեանի և վաստակաւոր ուսուցիչ-տնօրէն Արմէն Տէր Պետրոսեանի, Պէյրութէն՝ դպրապետ ու խմբավար Գէորգ Գանտահարեանի, արձակագիրներ Նշան Խօջաֆեանի և Գէորգ Իփեանի, բանաստեղծ Լևոն Վարդանի, Մոնթրէալէն՝ Բաբգէն Թօփեանի (Արմաշի հրատարակիչ-խմբագիր) ու դեռ տասնեակ ուրիշներու, որոնք հանրաժանօթ անուններ են Սփիւոքի մէջ ու յաւելեալ փայլք մը կրնային բերել ներկայ հատորին: Մինչ, միւս կողմէ, կենսագրականներու բաժինն մէջ նկատելի է ճնշիչ «խճողում» մը, մանաւա՛նդ ոմանց յանդգնութեան պատճառով՝ տուն-տեղ ըլլալու այնտեղ... հանդերձ ընտանեօք:

Յաւելեալ ճիգ մը ու բժախնդրութեան շեշտաւծութիւն մը՝ կրնային դիւրաւ չէզոքացնել նշնարուած թերութիւնները:

Այսուհանդերձ, իր ամբողջութեանը մէջ, Այնթապի պատմագրքին Գ. հատորը կը մնայ ողջունելի հրատարակութիւն մը ու իր զաւակներուն յիշատակը պահպանող իւրօրինակ յուշարձան մը:

Լևոն Ծառոյեան

*(Յառաջ օրաթերթ, Փարիզ, 19 Դեկտեմբեր 1995,
և Նոր Այնթապ, ԻԷ. տարի, թիւ 23-28 (95-100), 1996)*

«ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՆԹԷՊԻ ՀԱՅՈՑ»

Գ. ՀԱՏՈՐ

1994-ին լուս Անճելլըս տպուած մեծղի այս հատորը արդէն ատենէ մը ի վեր հասած է մեր կողմերը:

Աւելի քան հազար էջ ընդգրկող և շքեղ կոչուելու արժանի գործ, որուն միտք բանին եղած է ի մի բերել տարագրութեան մէջ ապրող այնթապահայերու իրագործումները և միաժամանակ յուշել ու թարմացնել անցելալուշ այն կեանքը, որ եղած էր այնթապահայերունը հազարամեայ այն քաղաքին մէջ, որ կոչուած էր Այնթապ:

Նախորդ երկու հատոր պատմագիրքերը, գործ՝ Գէորգ Սարաֆեանի, լուրջ և խնամեալ պատրաստութիւն, լոյս տեսած էին մինչև 1953 թուականը: Ուրեմն, քառասուն տարիներու բաց մը ստեղծուած էր ինքնաբերաբար, զոր անհրաժեշտ էր համալրել, մեր նորագոյն սերունդներուն և ընդհանրապէս ամբողջ հայութեան ցոյց տալու համար թէ ինչեր կատարած են սփիւոքի և հայրենիքի տարածքին այնթապցի ծնողներէ սերած մեր տղաքը:

Գիրքը կնքուած է «Պատմութիւն Անթէպի Հայոց» Գ. հատոր անունով:

Պատմագիրք մը պարտի ըլլալ ընթերցող հասարակութեան նորութիւններ բերող խորագնին ուսումնասիրութիւն: Այդ թելադրանքը կայ հրատարակութեան անուան մէջ իսկ: Ուստի ակնկալելի է որ տուեալ երկասիրութիւնը զգուշանայ կրկնութիւններ ընելու ակտրծակէն:

Երուանդ Պապայեանը, որ սիրով յանձն առած է գլխաւոր խմբագիրի պաշտօնը այս հատորին, Սփիւոքի մէջ, Հալէպէն մինչև Պէշրոթ և Միացեալ Նահանգներ, ճանչցուած է որպէս իր ամբողջ կեանքը հայ դպրոցին նուիրած ուսուցիչ ու տնօրէն: Ան երբևէ հրապարակ չէ իջած որպէս պատմաբան: Եթէ ատենը հեղ մը զբաղած ալ է հրապարակագրութեամբ և հրապարակախօսութեամբ, ատունք ալ ծնունդը եղած են անհրաժեշտութեանց: Ուրեմն, Պապայեանը խօսած ու գրած է երբ ազգային կարևորագոյն հարցերու շուրջ իր տեսակէտները պարզելու անհրաժեշտութիւնը զգացած է:

Այս պարագան, այսինքն «Պատմութիւն Անթէպի Հայոց» Գ. հատորին հրատարակութեան պարագան, նոյնպէս բխած է ստիպողական պահանջքէ մը, զոր չէ կրցած մերժել խմբագրողը:

Եւ անհա Երուանդ Պապայեանը իր շուրջ ունենալով խմբագրական օժանդակ յանձնախումբ մը՝ կազմուած յարգելի այնթապա-

հայերէ,- Ժագ Ապաճեան, Խաչիկ Արարատեան, բժ. Սարգիս Գարայեան, Փրոֆ. Սիլվա Գարայեան, Գրիգոր Գոնտորալեան, Արմէն Յարութիւնեան, Հերըլտ Տեմիրճեան և Տիկին Ժանէթ Գարամանուկեան-Քասունի, անցած է գործի, ծնունդ տալու համար անհրաժեշտ յիշեալ հատորին:

Երկասիրութիւն մը, որուն տպագրական ծախսերուն համար անմիջապէս ներկայացած են Տէր և Տիկին Ժան Ապաճեան, Տիկին Սիրվարդ Ապաճեան, Տէր և Տիկին Լևոն Իգնատտեան, Տէր և Տիկին Արմէն Յարութիւնեան և Տիար Գեորգ Պազըրճեան, տաս հազարական տոլար նուիրելով գործին յաջողութեան համար:

Շատ բարի. այստեղ անմիջապէս փոքր փակագիծ մը բանալով, որպէս գիրք հրատարակելու գործին տեղեակ մարդ ըսենք, որ յիշեալ գումարով, նոյն ծաւալով և նոյն շքեղութեամբ Պէյրութի մէջ կարելի էր հրատարակել առ նուազն երկու հատոր: Այս նշումը անմիջապէս փութացինք ընել ելլելով այն անհրաժեշտութենէն, որ Սիկիւքը պէտք է իմանայ իր միջոցները տնտեսելու և կեդրոնացնելու գաղտնիքը: Այնթապահայը չի կրնար վերջնէկ ըլլալ նման առիթներով:

Գործի անցնելով, գլխաւոր խմբագիրը՝ Երուանդ Պապայեան, և գործակիցները մամուլի մէջ հանդէս կու գան կոչով մը, որ ուղղուած կ'ըլլայ ո՛չ միայն բոլոր այնթապահայերուն, այլև ամբողջ հայութեան, որ մարդիկ փութան խմբագրութեան հասցնել յուշեր, իրողութիւններ, իրագործումներ, որոնք առնչուած ըլլան Այնթապի պատմութեան, այնթապահայերու հերոսական ինքնապաշտպանութեան և յետ-եղեռնեան տասնամեակներու կեանքին:

Կոչերը լոյս կը տեսնեն հայ մամուլին մէջ երկար ժամանակ:

Ի լրումն այս բոլորին, հատորը խմբագրողը անխոնջ կերպով սեղանի առջև անցնելով բազմաթիւ նամակներ կ'ուղղէ զանազան ազգայիններու, որոնցմէ ոմանք ունին նաև պատմագրողի անուն, միշտ սպասելով որ իր նամակները արձագանգ կը գտնեն շուտափոյթ:

Տակաւին, նոյն խմբագրողը ութ հարիւր հասցէներով հարցաթերթ կը դրկէ տարբեր ցամաքամասերու վրայ ապրող այնթապահայերու, որպէսզի իր խմբագրելիք գիրքը ըլլայ ընդունելի ընթերցողներու մեծամասնութեան համար:

Ու ահա լոյս տեսած է գիրքը:

Անկախաբար վերի դիմումներուն չպատասխանած և լուրջին պահած ազգայիններէն, կան թերիներ այս գիրքին մէջ, որոնց մասին գրել անտեղի չէ երբեք:

Այո՛, երբ ընթերցողներ կը յայտնեն այն կարծիքը, որ չար-գարժան Պրն. Երուանդ Պապայեանը իր խմբագրած հատորը

կրնար մեծապես հարստացնել դիմելով տպագրում «Հայ Անթաքի» և «Նոր Այնթաքի» թիւերուն, իրաւացի են, հակառակ իր բազմահարիր նամակներուն կարևոր մասին անպատասխան մնացած ըլլալուն:

Խմբագիրը ձեռքի տակ եղած բոլոր նիւթերը կրնար օգտագործել. ինչ-ինչ պատճառներով այս մեծղի հատորին մէջ մնացած են բազմաթիւ բացականքներ:

Կ'ափսոսանք, գնահատելով հանդերձ եղածը, քանի որ նման հատոր մը լոկ մէկ անգամ կը հրատարակուի:

Գուցէ կրկնութեան՝ խուսափած է խմբագիրը: Բայց նոր հատորին մէջ կան նաև կրկնուած նիւթեր...:

Այնուամենայնիւ, Լոս Անճելըսի Հայ Այնթաքացիներու Միութեան նախաձեռնութիւնը եղող այս գիրքը իր բոլոր թերիներով մենք կը նկատենք իրագործում մը:

Այս գիրքը, միաժամանակ, միասնականութեան կարելի ըլլալուն մէկ ապացոյցն է: Եթէ լոյս չընծայուէր այս գործը, ո՛չ որ պիտի նկատուէր թերիները:

Մեզի համար, ինչպէս նախորդ հատորներուն, նոյնպէս այս հատորին մէջ հետաքրքրական եղաւ հաստատել, որ 1760-ական թուականներէն սկսեալ Այնթաքի շուրջ գտնուող 300-ի հասնող գիւղերը եղած են հայաբնակ:

Այս հատորին մէջ հետաքրքրական յօդուածներ ստորագրած են բժ. Սարգիս Գարայեանը, խօսելով Այնթաքի հայոց թիւին մասին. ճշգրտութեան տրամաբանօրէն և փաստականօրէն մօտիկ թիւ, Արմէն Արդեանը՝ Այնթաքի հայ տուններուն մասին:

Գիրքին մէջ կը գտնենք խօսք հայ գիւղերու, Այնթաքի առաջին հայ դպրոցի հիմնադրութեան մասին (1650թ.), Ազգային Ներսէսեան վարժարանի մասին, որ հիմնուած է 1856-ին, Հայկանդոյեան աղջկանց վարժարանի մասին, որ հիմնուած է 1878-ին, Այնթաքի Կեդրոնական Թուրքիոյ Գղէճի մասին, որ հիմնուած է 1876-ին:

Այս թուականները մեզ կը մղեն խորհրդածութիւններու: Թէ օսմանեան տիրապետութեան տակ որպիսի՝ նուիրածութիւն մը ցուցաբերած են հայերը ուսման նկատմամբ. ի գուր չէ, որ ոմանք Հայ Այնթաքը կոչած են Կիլիկիոյ Աթէնքը:

Տակաւին կան հետաքրքրական յօդուածներ, զորս ստորագրած են Ժանէթ Գարամանուկեան-Քասունին, նիւթ ունենալով «Հայ Աւետարանական վարժարանները» և «Այնթաքի ձեռագործը», աւտամանքոյժ Յարութիւն Նազարեանը՝ «Այնթաքի հայուն ուխտը», Փրոֆ. Սիլվա Գարայեանը՝ «Ինքնապաշտպանութիւնը և կինը», կան Զօր. Արամ Գարամանուկեանի, Եղիա Աստուրեանի և այլոց յօդուածները. կան ինքնապաշտպանութեան երեք գլխաւոր դեկա-

վարներուն՝ Տ. Ներսէս Ա. Քհնյ. Թաուգճեանին, Աստուր Լեոնեանին և Աւետիս Գալէմքեարեանին պատշաճօրէն ներկայացուիլը և յուշագրութիւններ, ինչպէս Կէտիկեան գերդաստանին պատմութիւնը:

Այնուհետև այս հաստորը կը խօսի Երևանէն ոչ-հեռու գտնուող Նոր Այնթապ ասանի հիմնադրութեան, նոյն ասանին մէջ Այնթապի հերոսամարտին նուիրուած յուշակոթողին և սփիւղքի այնթապահայերուն հիմնած ժանեակի և վարագոյրի գործարանին, ինչպէս նաև Գէորգ Մոմճեանի հիմնած նորը ճեմապակիի գործարանին մասին:

Խմբագրողը ի՛նք հաստորին մէջ ստորագրած է վեց յօդուած, որոնցմէ մէկը նուիրուած Այնթապի հերոսամարտին:

1150 էջ ընդգրկող այս գործը հանգուցեալ Գրիգոր Պողարեանի ստորագրութեամբ տուած է հայրենակացականներու պատմութիւնը:

Գիրքը կը խօսի այնթապահայ բարերարներու մասին:

Տրուած են ասոյթներ, բնորոշ՝ համաքաղաքացիներու, և ապա 425 կենսագրականներ՝ լուսանկարներով հանդերձ:

Անշուշտ կարելի էր գտնուի մը կատարել այս կենսագրութիւններուն մէջ, պակսեցնել որոշ թիւով յիշուածներ և աւելցնել ուրիշներ, որոնք դէր մը ունեցած են ազգային կեանքի մէջ:

Այս կապակցութեամբ Էլի Նազարեանին հետ մեր ունեցած զրոյցի ընթացքին մենք գտանք շուրջ երկու հարիւր անուններ, որոնք արժանի էին յիշուելու այս գործին մէջ: Թուենք մի քանին անոնցմէ.՝ բժ. Վահրամ Պապիկեան՝ ջլախտաբոյժ. Լևոն Հիմիտեան՝ մարմնի գեղեցկութեան դասիներէն. Գէորգ Գանտահարեան՝ դպրասպետ-խմբավար. Վահէ Ծէպէճեան՝ դեղագործ. Լևոն Վարդան՝ բանաստեղծ, ուսուցիչ ու պատմաբան. Սիմոն Սիմոնեան՝ պատմաբան, դասախօս, խմբագիր, հրատարակիչ, գրող. Նուսար Պողարեան՝ շրջանաւարտ Սորպոնէն. Փրոֆ. Սեդա Պարսումեան-Տառնեան՝ պատմաբան և համալսարանի դասախօս. բժ. Ալեքսան Բեշիշեան՝ ակնաբոյժ և թարգմանիչ. Արմէն Տէր Պետրոսեան՝ Կրթասիրաց վարժարանի տնօրէն. Սարգիս Եափուճեան՝ երկարամեայ ուսուցիչ և գրող. Կարպիս Վարդանեան՝ առևտրական. Վահէ Պալլուզեան՝ Նի Եորք դրամատան փոխ-տնօրէն. բժ. Լևոն Նազարեան, Պատուելի Ներսէս Պալապանեան՝ Այնճարի առևտրականական դպրոցի տնօրէն. ատամնաբոյժ Բիզանդ Արևեան. Յովհաննէս Զառիկեան՝ արհեստաւոր մտաւորական. Վահան Էմմիեան՝ ջութակահար. Գէորգ Գանտահարեան՝ քանդակագործ, Ստեփան Էմմիեան՝ երգահան և Պէյրութ Քալիքի երաժշտանոցի դասախօս. Փրոֆ. Գաբրիէլ Միքայէլեան՝ ՀՕԿ-ի նախկին նախագահ, լեզուագէտ և հնագէտ. բժ. Յակոբ Գազազեան (Փատովա). Ասատուր Զէնեան՝ մանրէաբան. Արաքսի Զեքիճեան՝ լիրիկ սոփ-

րանօ. Ներսէս Նալպանտեան՝ ջութակահար, մահացած Եթովպիա. Ծաֆնուր և Արթուն Ֆըսթգճեաններ՝ Լիբանան գորգագործարանի տէրեր. Աւետիս Էքմէքճեան՝ Հալէպի տպարան Անիի տէր ու տնօրէն. Տ. Գալուստ Քահանայ Էքմէքճեան և բազմաթիւ ուրիշներ, որոնք կրնային տեղ գտնել այս հրատարակութեան մէջ:

Գիրքէն ներս տեղ գտած են սրբագրելի անճշդութիւններ՝ ճշգրտութիւն ճիգի պակասին հետեանքով: Տանք մեզի մօտէն ծանօթ միայն մէկ քանի օրինակ: Էջ 1118-ի մէջ գրուած է, որ Տիկին Լիւսի Սիւլահեան արաբերէն լեզուով գրած է «Սէր և Սէր» գիրքը: Յարգելի տիկինը արաբերէն չի գիտեր. այդ գիրքը թարգմանութիւն է: Էջ 1007-ի մէջ գրուած է, որ Լևոն Պերդումտեանը հրատարակած է գիրքեր. ան, դժբախտաբար, ոչ մէկ գիրք հրատարակած է. մեր պարբերական մամուլին մէջ ունի միայն մէկ քանի յօդուած:

Էջ 819-ի մէջ բժ. Ռ. Շէպէճեանը կարիք չունէր սեփականացնելու մեր մէկ աշխատանքը, որ կը վերաբերի Էտիպ Սէյիտի «Հայաստանը արաբական պատմութեան մէջ» գիրքին, որ ձեռագիր եղած միջոցին մենք Սուրիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ շրջելով 700 գիրք բաժանորդագրած ենք և կանխիկ գումարը հեղինակին տրամադրած ենք, որ գործը տպուի, ու վերջաբանն ալ մենք ստորագրած ենք:

Կան վերատեսութեան չենթարկուած նման սխալներ: Խմբագիրը հաւատացած է իրեն դրկուածներուն՝ նոյնպէս բժ. Գ. Ատանալեանին կողմէ: Ի դէպ, Ատանալեանը Հայաստան մեկնած է ո՛չ թէ 1968-ին, այլ՝ 1971-ին և հրատարակուած ո՛չ մէկ գիրք ունի (նայիլ էջ 575):

Լաւ կ'ըլլար որ նման անճշդութիւններ կանխուէին, բայց հասկնալի է որ այս հարցը կապուած է դժուարութիւններու՝ պահուելիք թղթակցութեանց և ժամանակի իմաստով:

Ըստ մեր կարծիքին, լաւ կ'ըլլար որ այս հրատարակութիւնը օժտուէր Այնթապի մէկ քարտէսովը, ուր տեղադրուած գտնէինք մեր դպրոցներն ու հաստատութիւնները:

Կարելի էր նմանապէս տալ ցանկը սփիւռքի մէջ հայ այնթապցիներու հիմնած կրթական և այլ հաստատութիւններուն և սրահներուն՝ խօսելով Հալէպի Գեորգ Նազարեան սրահին, Շէպէճեան ակնաբուժարանին, Պէլոյթի Տեմիրճեան վարժարանին, Նիւ Շըրզիի Նազարեան սրահին, Պուենոս Այրէպի Նազար և Արտեմիս Նազարեան հանդիսասրահին, Մոնթեվիտոյի Նազարեան սրահի, Քանոկա Բարքի Նազարեան համալիրի մասին ու տակաւին շեշտել, որ Այնթապի հայերը եղած են հիմնադիրները Հալէպի զոյգ Կիլիկեան վարժարաններուն, Կրթասիրաց, Ուսումնասիրաց, Զատարեան, Վարդանեան, Արմէնեան և այլ թաղային դպրոցներու:

Առանձին գլուխ մը կարելի էր յատկացնել ծագումով այնթապահայ գրողներու, տալով նմոշներ անոնց գործերէն: Տալ ցանկը սփիւղքի մէջ հրատարակուող այն թերթերուն և պարբերականներուն, որոնց խմբագիրները կամ երկարամեայ աշխատակիցները այնթապահայեր եղած են. օրինակ, տրուէր հակիրճ պատմութիւնը բանաստեղծ և գեղանկարիչ Բիւզանդ Թօփալեանի խմբագրած «Անդաստան» պարբերականին:

Կան այսպէս մոռցուած անուններ և իրողութիւններ, վստահ ենք, ոչ դիտարկել:

Կարելի էր նաև նիւթերու դասաւորումը կատարել աւելի խնամուած ձևով, պատմագիտական սեղմումով:

Այս բոլորը, սակայն, չեն արգիլեր մեզ, որ գնահատենք ճիգերը այս հատորին համար գիշեր ու զօր աշխատած խմբագրին՝ Երուանդ Պապայեանին ու իր գործակիցներուն, առանց որոնց՝ եղածը ունեցած պիտի չըլլայինք:

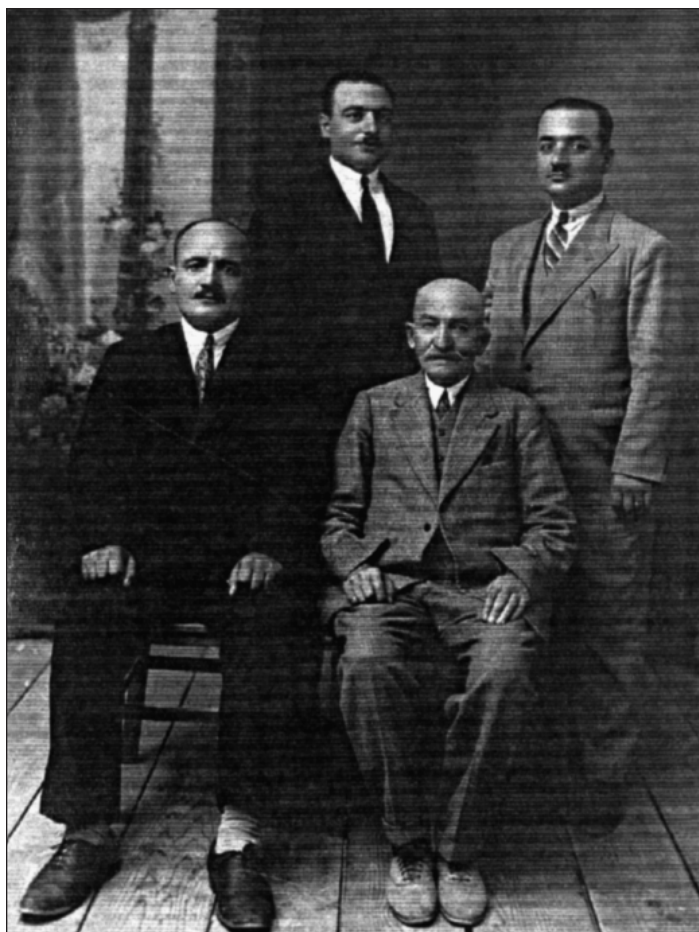
Չենք կրնար չնշել, որ այս գործին վերստուգող սրբագրիչի ծանր աշխատանքը տարած է Ժանէթ Գարամանուկեան-Քասունին, համակարգիչի գրաշարութիւնը՝ Տիկին Մատլէն Թապագեանը և ձևաւորումն ու էջադրումը՝ Լուիֆի Թապագեանը: Ծնորհակալ աշխատանք:

Գործը հրապարակի վրայ է: Գիտնանք եղածը գնահատել: Իսկ անոնք որոնք բազում թերիներ կը տեսնեն, զրկուած չեն քննադատելէ, այլ, առաւել ևս ճանապարհը բաց է, որ նոր գիրք մը հրատարակեն սրբագրուած ու անթերի:

Կարևոր է խօսքին միացնել գործը և հրապարակ գալ գործո՛վ:

Հալէպ

Թորոս Թորանեան

1930-ի նկար մը, ուր աջէն յախ նստած կ'երևին մեծ հայրս՝ մանուսալագործ Տարաքճը Յակոբ և մեծ մօրեղբայրս՝ Ժիրճի. իսկ կանգնած՝ մօրեղբայրներս՝ այնթապցիներու առաջին վարչական Գրիգոր Ժիրագօ և Արթին Ժիրագօ, հայրը՝ նկարիչ Ժողէֆ Ժիրագոյին։ Մօրեղբայրներս ժամացուցի մեծ վաճառականներ եղած են և ժամագործութիւն տրովեցուցած՝ այնթապցիներուն և հայութեան։ Ժիրճի անդրանիկ մօրեղբայրս իր ընտանիքով Եղեռնը տեսած է, միւսները չեն աքսորուած՝ մեծ հօրս ազդեցիկ անձնատրութիւն ըլլալուն շնորհիւ։ Ժիրճիին մանչը՝ Ժագ, հօրը հետ տարագրուած է 8 տարեկանին և հետագային դարձած է Միջին Արևելքի մեծագոյն ժամացուցավաճառներէն մին։ Ժագը Զուիցերիա մեռաւ 1991-ին և ցաւալի է որ իր տարագրութեան մասին գրառած յուշերը ցարդ կը մնան անգտանելի։

Յ.Ս.

«ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՆԹԷՊԻ ՀԱՅՈՑ» (Գ. Հատոր)

Լուս Աճճելուսի Հայ Այնթապցիներու Մշակութային Միութեան նախաձեռնութեամբ 1994-ին լոյս ընծայուած այս հատորը բաղկացած 1152 էջերէ, պարզ համադրումն է նախապէս լոյս ընծայուած կարգ մը հատորներու ուսումնասիրութիւններուն և շատ փոքր բաժին մըն է որ նոր խմբագրուած և այս հատորին մէջ ներառուած է: Յաւալի է յիշատակել որ միակողմանի և հատուածական նկատումներով խմբագրուած այս հատորը յատուկ դիտումով զանց առած է յիշատակումը 85 այնթապցիներու (եկեղեցական և աշխարհական), և գովաբանութիւնն է ընտանեկան պարագաներու և խնամիներու կատարած գործունէութեան: Բազմաթիւ հայրենակիցներու մասին Պրն. Երուանդ Պապայեան կրնար օգտուիլ **Նոր Այնթապ** և **Հայ Անթէպ** պարբերաբերթերու համարներէն, ուր այնքան հարուստ տեղեկութիւններ կան զանազան երկիրներու Այնթապի Հայրենակցական Միութեանց և անհատներու գործունէութեան մասին: Անտեսել այս իրողութիւնը, կը նշանակէ յատուկ նկատումներ հետապնդել այս հատորի խմբագրութեան ընթացքին և երկու չափի և երկու կշիռի դրութիւնը գործադրել սոյն ծախսալից և ծաւալուն գործին մէջ: Պրն. Ե. Պապայեան հատորի աւարտին թուած է ցանկը օգտագործուած աղբիւրներուն, որոնց շարքին նշած է **Հայ Անթէպ** և **Նոր Այնթապ** պարբերաբերթերու 1960-1992 տարիներու համարները. սակայն պրպտելով նոր հրատարակուած հատորին էջերը, մէկ քսաներորդը միայն օգտագործուած է յիշեալ համարներու բովանդակութեան:

Հատորին հրատարակութեան մեկենասներուն կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնները, սակայն կ'ափսոսանք մոխումներուն համար մեծ ծախսերուն, որոնք աւելի նպաստած են հատորը խճողելու նախապէս կրկնուած և նախապէս հրատարակուած նիւթերուն տեղադրումով կամ ներառումով: Խմբագրին վարձատրութիւնն ալ բաւական կոկիկ գումար մը եղած է:

Պարտք կը զգամ յիշելու որ Լիբանանի Այնթապցիներու Հայրենակցական Միութեան վարչութեանց գործունէութիւնը հարկ եղած լրջութեամբ չէ տրուած: Յատուկ դիտումով մոռցուած են Լիբանանի պետական խորհրդարանի անդամ և նաֆթային արդիւնաբերութեանց նախարար Ծահէ Պարսումեանը, վարչութեանց երկարամեայ անդամներ հանգուցեալ Արամ Սիլահեանը և Յարութիւն Արսլանեանը, որոնց աշխատանքը անուրանալի է: Արամն ու Արմէն Յարութիւնեանը եղած էին հիմնադիրները Լուս Աճճելուսի Այն-

թապցիներու Հայրենակցական Միութեան:

Հատորին «Խմբագրական Օժանդակ Յանձնախումբը» պետք է յատուկ կարևորութեամբ քննարկէր ներկայացուած նիւթերը և գիտնար յարդը ցորենէն զատելու անհրաժեշտութիւնը: Ինչո՞ր զանց ընէր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ս. Աթոռի երեք այնթապցի միաբանները՝ Վարդան Արք. Տէմիրճեան, Տիրայր Ծ. Վրդ. Փանոսեան և Նաւասարդ Վրդ. Մարտոյեան. նաև՝ անունը Պէլրոթի Հայաշէն թաղի Ս. Յովհաննոս Կարապետ եկեղեցոյ հովիւ Վահան քննչ. Պալգեորգեանին, որ ծխատէր քահանան է Պրն. Արմէն Յարութիւնեանին...:

Մեծ ճարտարարուեստական Պրն. Յովհաննէս Գասարճեանին մասին, կեղծ ստորագրութեամբ (Արմէն Յարութիւնեան) յօդուածագիրը անճիշդ որակումներ կատարած է և ուրացած անոր բարոյական և նիթական նպաստները Հ.Բ.Ը.Մ.ին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնին և այլ միութիւններու:

Զանց առնուած են այն սասունցիները, որոնք Այնթապ եկած ու հաստատուած են, մասնակցած են Այնթապի ինքնապաշտպանութեան (բոլոր Պէքեարեան և Տէլիքմէնճեան մականունով այնթապցիները սասունցի են ծագումով) և խնամիացած այնթապցի ընտանիքներու հետ, որոնց շարքին են հանգուցեալ Սիմոն Սիմոնեանը և իր եղբայրը՝ ազգային բարերար Յարութիւն Սիմոնեանը, որ այժմ հաստատուած է Լոս Անճելոս:

Պրն. Ե. Պապայեանին նման, այլ անձեր ևս իրենց հեղինակած և հրատարակած պատմագիրքերուն մէջ թերացումներ և միակողմանի կեցուածք արձանագրած են իրենց հայրենակիցներուն հանդէպ: Այսպէս, Եոզղասոի հայոց նուիրուած պատմագիրքին մէջ, նաև՝ Խորէն Գըլըճեանի խմբագրութեամբ Պէլրոթ լոյս տեսած Էվէրէկցիներու պատմագիրքին մէջ, անճիշդ որակումներ և միտումնաւոր թերացումներ ու մոռացումներ արձանագրուած են Հնչակեան 20 Կախաղաններու նահատակներէն Օճնիկ-Յովհաննէս Եղիազարեան-Աղգարեանցի երկու ուսուցիչ եղբայրներուն՝ Եղիազար և Եղիա Եղիազարեաններուն մասին, որոնք պաշտօնավարած են Եոզղասոի Պողազլեան և Կեսարիոյ, Ագսարայի և այլ գիւղերու մէջ: Անոնք որդիները եղած են Կեսարիոյ Ս. Գրիգոր Լուսատրիչ մայր եկեղեցոյ հովիւ Ստեփան Ա. Քննչ. Եղիազարեան Էվէրէկցիին (վախճանած 1912-ին):

Այնթապի հայոց պատմութեան Գ. հատորին մեկեմասներէն յարգելի անձեր երբեմն մեծագումար նուէրներ խոստացած են Լոս Անճելոսի ազգային-հասարակական մարմիններուն, սակայն իրենց խոստումը չեն կատարած: Մեր Հայրենակցական Միութեան պատկանող անձեր ալ նոյն սխալ և ոչ-գովելի արարքին մէջ

գտնուած են: Զանց կ'ընենք յիշատակումը անոնց անուններուն, խնայելու համար անոնց վարկն ու արժանապատուութիւնը: «Որ ունիցի ականջս լսելոյ, լուիցէ»:

Լիբանանի Այնթապցիներու Հայրենակցական Միութեան նոր վարչութեան ընտրութեան համար տեղի ունեցաւ ընդհանուր ժողով, որուն գումարման արգելք փորձեցին ըլլալ Արմէն Յարութիւնեանը, Յակոբ Անարդլեանը, Յակոբ Սեմերճեանը և այլք: Նորընտիր վարչութեան ատենապետ ընտրուեցաւ Վանիկ Պապոյեանը: Նոր վարչութեան ընտրութեան անհամաձայն գտնուողներ մերժեցին փոխանցել իրենց մօտ գտնուող գումարները, կնիքը և թղթածրարները: Անոնք օգտուեցան Երևանէն ժամանած Ժողէֆ Աւետիսեանին Պէյրութ այցելութենէն և արուեստական նոր վարչութիւն մը նշանակեցին Պետրոս Յակոբի Անարդլեանի ճամբորդական ընկերութեան գրասենեակին մէջ և Պետրոս Անարդլեանին ատենապետութեամբ կազմուած առաջին ժողովին իսկ Միութեան ցկեանս պատուոյ նախագահ հռչակեցին Արմէն Յարութիւնեանը: Այս նշանակումը մերժուեցաւ վերջին ընդհանուր ժողովին մէջ, որ գումարուած էր տողերս գրողին ատենապետութեամբ և Ներսէս Գապաքեանին ատենադպրութեամբ: Ժողովը, դժբախտաբար, ընդհատուեցաւ զրպարտութիւններով, հայհուցանքներով և անարգանքներով յագեցած մթնոլորտի մէջ՝ վճիռովը տողերս գրողին:

Պրն. Պապայեանը ջերմ համակիրներէն եղած ըլլալով Արմէն Յարութիւնեանին, երբեք համաձայն չգտնուեցաւ Վանիկ Պապոյեանին ատենապետի պաշտօն ստանձնելուն...: Այժմ Լիբանանի մէջ կը գործեն երկու անջատ վարչութիւններ...:

Ի վերջ բանիս, յայտնենք որ Պրն. Պապայեանին հատորը պէտք ունի նշդրակներու, նոր յատելումներու և ոմանց հասցէին տրուած խնկարկումներու նուագումին: Այլապէս ան պիտի չարդարացնէ իր գոյութիւնը մեր գրադարաններուն մէջ, հակառակ որ 50 տողար կ'արժէ իւրաքանչիւր հատոր. գին մը, որ վեր է միջին դասակարգին պատկանող հայրենակիցներու գնողական կարողութենէն:

Վարդան Արք. Տէմիրճեան

«ՏԱՌԱՊԱՆՔԻ ՕՐԱԳԻՐ»

Ներսէս առաջ քինչ. Թաւուզճեան

Մի ձեռքը ծափ չի տայ, ասում է ժողովրդական առածը, և մենք անմիջապէս հասկանում ենք, որ դրա համար հարկաւոր է երկու ձեռք: «Տառապանքի Օրագիր» աշխատութեան լոյս ընծայումը այս ճշմարտութեան հաստատումն է:

Իրօք, ուրախ, ցնծառիթ մի ծափ մեր օրերի մշակութային կեանքում, որ իրականացել է այն բանի շնորհիւ, որ մի գեղեցիկ օր իրար են եկել գրող ու հրատարակիչ Թորոս Թորանեանի և ազգային բարերար, ազգանուէր գործերի ինքնակամ

մեկեմասս պրն. Գէորգ Պազըրճեանի ձեռքերը:

Դժուար է ասել թէ ի՞նչ ճակատագիր կ'ունենար սրանից 60-70 տարի առաջ գրուած այս աշխատութեան ձեռագիրը, եթէ 1991 թուականի մի երջանիկ օր իրար չհանդիպէին հրատարակիչի և բարերարի ձեռքերը...:

«Տառապանքի Օրագիր»ը ընդգրկում է Այնթապի, մասամբ նաև շրջակայքի հայութեան կեանքում 1909-1933 թուականներին տեղի ունեցած ողբերգական դէպքերի՝ բռնագաղթ, աքսոր, ինչպէս նաև ինքնապաշտպանողական սխրանքների մասին աւելի քան 400 տպագրական էջ կազմող 966 օրագրային գրառում, որոնք ըստ բովանդակութեան կարելի է բաժանել վեց մասերի:

Ա.- Անտիոքի, Գըրըգխանի, Պէլլանի, Քեսասի և շրջակայ գիւղերի 90-ական թուականների յայտնի կոտորածներից վերապրող հայ որբերի, այրիացած կանանց, նրանց գրաւուած ու քանդուած տների, արհեստանոցների և այգիների վերադարձումն ու նորոգութիւնը, նպաստների հայթայթում ու բաշխում, ազգային-համայնքային կեանքի կազմակերպում, դպրոցների, որբանոցների և եկեղեցիների վերաբացում, կատարուած բռնութիւնների և սպանութիւնների յայտնաբերում...:

Բ.- Բռնագաղթ ու աքսոր Այնթապ, Քիլիս, Հալէպ, Համա, Հոմա, Սելիմիէ, Տերա, Թոֆիլէ, Պուսէյրա անջրդի անապատներով անցնող մահուան տխուր ճամբաներով:

Գ.- Անապատում:

Դ.- Դժուար-թշուառ վերադարձ և ազգային կեանքը կազմա-կերպելու գերլարում ճիգեր:

Ե.- Յաղթական հերոսամարտ:

Զ.- Կիլիկիոյ պարպում և վերջին ու վերջնական արտագաղթ հարեւնի քաղաքից:

Հեղինակը իր երկը կոչել է «Օրագրութիւն», իսկ խմբագիրը այն վերանունել է «Տառապանքի Օրագիր»: Ծիշդ է վարուել խմբագիրը...:

Որպէս պարզ օրագրութիւն սկսուած այս գործը, անկախ հեղինակի ցանկութիւնից և ողբերգական երկոյցների և իրողութիւնների պարտադրանքով, ձեռք է բերել նաև վարքագրական և վկայաբանական ամենալուրջ յատկանիշներ, որոնք զգալապէս մեծացրել են երկի ճանաչողական արժէքը:

... Օրագրային գրութեան ճնշող մասը տանթեական այնպիսի սրտակեղեք պատկերներ են, որոնք միթի տեսակէտից ոչինչ չեն զիջի հայ միջնադարեան վկայաբանութեան լաւագոյն նմոշներին՝ Գրիգոր Լուսաւորչի, Հոփսիսմեանց Կոյսերի, Շուշանիկի և Վահան Գողթնացիի վկայութիւններին:

... Ահա մի հատուած...

«... Ծեր ձի մը, որ անշուշտ անօթութենէ սասկած է, և շուկայի մօտ, փողոցը ձգած են, և բեռնակիրներ եկած են որ քշեն: Անոնք իրենց վարձքին փոխարէն, թերևս մորթը հաճեր են ու բեռներնին թեթևցնելու համար տասնեակ մը շուն հաւաքեր են դիակին շուրջ. միննոյն ժամանակ, երկու հայ կիներ, դանակ ձեռքերնին դիակին քովը կեցած, որչափ որ բան կրնան ազատել շուներուն բերանէն, կը կտրեն և ցնցոտիներու մէջ արիւնաթաթաւ կը ծալլեն: Երբեմն շուները կը տեսնեն, թէ իրենց բաժնին վրայ յափշտակող մը կայ, իրարու դէմ խոկալը կը թողուն, կանանց վրայ իրենց ատամները բացած կը յարձակին: Կիները ձեռքերնին բռնած դանակով պահ մը իրենք-գիրենք կը պաշտպանեն և յետոյ նորէն կը սկսին. այս հանդարտ գործողութիւնը քանի մը վայրկեան հազիւ կը սկսի. այս ալ շատ չի տևեր, ու այսպէս շարունակուելով դիակին վրայ միս չթողուցին անշուշտ...», էջ 155:

Խիստ աննպաստ պայմաններում և հոգեկան տագնապների մէջ գրառուած այս գործի գլխաւոր առանձնապատկութիւնն այն է, որ հեղինակը՝ Տ. Ներսէս Ա. Քհնյ. Թաւուգճեանը, եղել է գրանցում կամ նկարագրում դէպքերի ու վիճակների կենտրոնում: Ուստի, նրա գրառումների հաւաստիութիւնը կասկած չի յարուցում:

Պէտք է բացատրել նաև նման աշխատութիւններում յաճախ նկատուող անձնանունների, տեղանունների, ժամանակների շփոթը,

քանի որ «Տառապանքի Օրագիր»ը գրուած է ոչ թէ յիշողութեամբ, այլ օրը օրին ու տեղն ու տեղին:

Բացի այդ, անձամբ ճանաչելով Տ. Ներսէս Ա. Քահանան, սկզունքային մարդն ու նուիրեալ հոգևորականը, իբրև կիլիկեցի անցած լինելով տարագրութեան նոյն ճամբաներով, ծանօթ լինելով յիշատակուած մարդկանց և իրադարձութիւններին, ուշադիր հետևելով հեղինակի միշտ գուսպ, անզարդ գրելատճին, աշխատութիւնը երաշխաւորուած էմ համարում ասպակովմնորոշող չափազանցութիւններից և կողմնակալութիւնից:

«Տառապանքի Օրագիր»ի ճանաչողական արժէքի վրայ լուրջ յաւելում են հեղինակի դատողութիւններն ու գնահատականները տրուած կարևոր երևոյթների...: Նրա գնահատականները իրաւ են, արդար և համոզիչ, որովհետև ունեն անշեղ-անփոփոխ մէկ ելակէտ՝ ժողովուրդի շահը: Ծահ, որ միշտ ու բոլոր հանգամանքներում գերիվեր է մնում հատուածական և անձնական շահ ու հաշիւներից:

... Որոշ մտքեր անպայման պիտի նշեն այստեղ 1919 թուի Մայիսի 12-ի գրառումից...:

«Մեր առաջին գործը պիտի ըլլայ ազգային վերակազմութիւնը և յոյսը ունինք ասոր, եթէ ոչ մեր թշնամին իրաւունք ունեցած պիտի ըլլայ:

«... Մեր ազգային ցնցումը այնքան ծանր է եղած, որ ստիպուած ենք խորհիլ ապագայի վրայ: Ազգային միատարր քաղաքականութիւն մշակելու պէտք ունինք: Ազգային ուժը պէտք է փնտռել ոչ թէ իր ցոյցին այլ հոգիին մէջ, եթէ հոն կայ միութիւն յենուած տանջանքի վրայ, հոն կայ անմահութեան յոյսը:

«Եթէ հայրենիքի համար մէկ ճակատ ներկայացնենք և մէկ իտէալ, պիտի յաջողինք...»:

Սարգիս Եափունեան

«ՏԱՌԱՊԱՆՔԻ ՕՐԱԳԻՐ»

Տակաւին չգրուեցաւ համընդհանուր մէկ պատմութիւնը Հայկական Կիլիկիոյ վերջին շրջանին: Իրաւ է, որ եղան կարգ մը հրատարակութիւններ, որոնք առաւել կամ նուազ չափով առընչակից մնացին այդ պատմութեան. այսուհանդերձ՝ անոնցմէ և ո՛չ մէկն եղաւ համապարփակ և լայնաբաց կարկինով իր պարունակէն ներս ընդգրկող քիչ մը ամէն բան, քիչ մը ամէն վայր, քիչ մը ամէն երևոյթ: Իրականութեան մէջ՝ անոնք եղան կամ յուշամատեններ, որոնք նուիրուած մնացին կիլիկեան որոշ շրջանի մը քաղաքին, անոր շրջակայքին, շէն ու աւանին, և մնացեալ այն բոլոր բաներուն, որոնք կը կազմեն հող հայրենին, մշակոյթն անոր և տնտեսութիւնը, կրօնական և ուսումնական արտայայտութիւնները, երգն ու պարը և մասամբ նոցին: Այս բոլորին վրան աւելնալու եկան արիւնոտ այն էջերն անոր կեանքին, որոնք պարտադրուեցան անոր օսմանեան և երիտասարդ-թուրք իշխանութիւններուն կողմէ, և կարմիրով ու մահով, և սևով ու մուրով օծեցին ամէն ինչ:

Այսօր մօտաւորապէս հարիւրեակ մը կը հաշուեն այսպիսի յուշամատեններ, որոնք, սակայն, միշտ չեն որ լոյսին կը բանան անկորնչելին, իրականը, եղածն ու պատահածը: Անոնցմէ ոմանք մարմնացումն են ասպրումին և զգայնութեանը զանոնք թուղթին յանձնողներուն, ուրիշներ՝ արտայայտութիւնն են եսակեդրոն քմայքի, այլ ուրիշներ՝ կը կրեն կնիքը արտօրանքին, կամաւոր մոռացումին կամ ինքնաբաւ ուրացումին: Առկա յուշամատեններէն ոմանք մերթ կ'աղընչուին նո՛յն վայրին, նո՛յն քաղաքին, նո՛յն իրականութեան, բայց հարցերուն կը մօտենան ուրիշ դիտանկիւնէ, տարբեր հայեցակէտով և որոշ նպատակներով. ահա թէ ինչո՞ւ համար տրուելիք ճշմարտութիւնը կը ներկայանայ այլափոխուած, գունաւորուած, և մասնակին որպէս ամբողջութիւն ցոյց տուող:

Յուշամատեններէ անդին և անոնց անհատ կամ հաւաքական հեղինակներէն՝ եղան յուշագրողներ նաև, հաշ թէ օտար, պարզ ու շարքային մարդ թէ պաշտօնական ներկայացուցիչ կամ զինուորական, և որոնք դէպքերու իրականութիւնները դիտեցին կողմնակալ աչքերով, հարցերուն մատչեցան իրենց ըրածն ու չըրածը երփներփած, շքեղցուցած, մեծցուցած և վնեմացուցած, երբ անոնք փարսախներով հեռու կը կենացին ճշմարտութենէն, և յաճախ կողմնակցականը, հատուածականն ու հատուածամոլականը փորձեցին ներկայացնել որպէս ընդհանրական, որպէս ազգային, որպէս միակ, անհերքելի և անբեկանելի ճշմարտութիւն:

Հայկական Կիլիկիոյ պատմութիւնը, քաղաքական թէ այլապէս,

մշակութային թէ ուրիշ դրսևորումով, չտրուեցաւ տակաւին, ի՞նչ փոյթ որ անոր նուիրում լան բազմաթիւ գործեր, պատմութեան ուսանողի սեղանին հասած բազում հրատարակութիւններ, և այդ բոլորը՝ հինէն ի վեր: Ի վերջոյ՝ Հայկական Կիլիկիոյ յետագայ սերունդները, որոնք ցրիւ ինկան քիչ մը ամէն միջօրէականի վրայ՝ տակաւին հինէն եկող՝ այլ յագեցում չգտնող կարօտով մըն է որ կը կրկնեն բառն ու հոգին իրենց նախնիներուն և ձայն կը բարձրացնեն աշ ու անեակ, թէ

Յանկամ տեսնել զիմ Կիլիկիա:

Յանկութիւնները չեն սակայն, որ այսօր տեսանելի պիտի ընծայեն Կիլիկիան, իսկական Կիլիկիան, անոր լաւն ու վատը, լոյսն ու մութը, և երևելի դարձնեն յաճախ թաքնաթաքուր մնացած ծալքերն անոր իրականութեան և ճշմարտութեան, և ոչ ալ մինչև հիմա լոյսին տրուած յուշամատեններն ու յուշագրութիւններն են, որ պիտի վերբերեն ճշմարտութիւնը Կիլիկիոյ մասին: Անոնցմէ վեր կան փաստերը, վաւերաթուղթերը, Հայկական Տասնհինգէն վերապրողները, արևմտեան և նոյնիսկ օսմանեան արխիւները, և տակաւին կարգ մը այն գործերը, զորոնք պատմագրութիւնը կը կոչէ օրագրութիւն, թղթակցութիւն, նամակ և նոյնանման այլ վերադիր:

Ի՞նչ որ ալ ըլլան իրականութիւնները՝ այդ վերջիններուն կը պատկանի օրագրութիւնը Տ. Ներսէս Աւագ Քհնյ. Թաւուգճեանի, որուն հաւեպահայ խմբագիրը՝ Թորոս Թորանեանը տուաւ տանելի վերնագիր մը և զայն կոչեց *Տառապանքի Օրագիր*: Ըստ բժիշկ խմբագիրին՝ «Տառապանքի սերունդին տիպական մէկ ներկայացուցիչն էր» Թաւուգճեան Քահանան, որուն գործը, ինչպէս կը դնէ անիկա, «մեծ ուշացումով կ'ունենանք»...:

Թորանեանի հաստատումով՝ կատարուած են փոքր հպումներ: Անշուշտ՝ պիտի ուզէինք որ այդ հպումներն ըլլային աւելի և ճշգրտութիւն բազմաթիւ այլ վրէպները, որոնք տպագրական չեն անպայման, տրուէին ուղիղ անունները նշուած վայրերուն, բացատրուէին իմաստները թրքերէն կարգ մը բառերուն և արտայայտութիւններուն որոնցմէ կան բազմաթիւներ, և լոյսին բերուէին հայ, ֆրանսացի և թուրք տիպարներուն ինքնութիւնը, առաքելութիւնն ու դիրքը Այնթապ քաղաքէն ներս: Ընդհակալ, անհունապէս շնորհակալ պիտի ըլլար ընթերցողը իմանալով թէ ո՞վ ի՞նչ կը ներկայացնէր, ի՞նչ դեր կը խաղար և ինչպէ՞ս էր որ դիրք մը կը գրաւէր դէպքերէն ներս, որոնց օրըստօրէ զարգացումին մէկ հայելին է Թաւուգճեան Քահանային այս օրագիրը:

Ամբողջական չէ հոս տրուող օրագիրը Թաւուգճեանին: Անիկա սկսել է ետք 12 Մայիս 1909-ին կը շարունակուի մինչև 28 Հոկտեմբեր 1911, ապա ցատկել է ետք բառական լայն ժամանակա-

Ձախեն առաջինը՝ Ներսէս Քհնյ. Թաուգճեան, 1913-ին, Այնթապի Կիլիկեան Ճեմարանի ուսուցիչներուն հետ, ի՛նք ալ ուսուցիչ:

հատուած մը՝ կը վերսկսի 30 Մայիս 1915-ին և իր աւարտին կը հասնի 28 Դեկտեմբեր 1933-ին, ու կը յայտարարէ, թէ «տարին շատ գէշ կերպով վերջացուցինք, տայր Աստուած որ 1934-ը խաղաղ տարի մը ըլլար»:

Զեղաւ սակայն այդպէս, որովհետև «օր մըն ալ, 1934-ի Յուլիս 3-ին» ինչպէս կը դնէ Գրիգոր Պողարեանն իր *Այնթապականք, Բ. Մահարձան* (Պէյրուք, 1974) գործին մէջ, վատաբար վարձատրուեցաւ [Այնթապի Հերոսամարտի Ղևոնդ Երէցը] Կարապետ Գաւարեան կոչուած ստորին հաշու մը գնդակով, որովհետև ամուսնալուծուած այդ ստահակին պահանջին գոհացում չէր տրուած...:

Այնթապ հայաքաղաքին վերջին շրջանի պատմութեան, անոր հայութեան տարագրութեան, այդ հայութեան ապրած արիւնումին, ապա ապստ ու անապատէն կոտորակուած ու ջարդուած անոր տուն դարձին, անոր Ինքնապաշտպանութեան, և հոսկ հող հայրենիէն մեկնումին մասին կան հիմնական քանի մը գործեր. Սարաֆեանի 1953-ին լոյս ընծայած երկհատոր *Յուշամատենանէն* անկախ:¹ Այսպէս՝ Հայկական Տասնհինգին այնթապահայութեան բաժին ինկած հատուածը լաւապէս ընկալելու համար անհրաժեշտ է աչքի

1- Մասնաւոր ուշադրութիւն կ'ուզենք հրաւիրել ներկայացուող ցանկին վրայ, ընդգծած ըլլալու համար թէ Պրն. Պապայեանը իր աշխատութեան համար ունէր նախապէս հրատարակուած ի՛րապէս հարուստ գրականութիւն մը...:

առջև ունենալ Ա. Կեսարի *Այնթապի Գոյամարտը* (Պոսթըն, 1945), Վահե Ն. Կիլեսերեանի *Յուշամատենան Աւետիս Մ. Գալեմքիարեանի* (Պէյրութ, 1965), Բժ. Աւետիս Ծեպեճեանի *Բը-ժիշկ Աւետիս Ծեպեճեանի Օրագիրը 1914-1918* (Պէյրութ, 1986), Գրիգոր Պողարեանի *Յեղասպան Թուրքը - Վկայութիւններ* (Պէյրութ, 1973), Սարգիս Լալէեանի *Յուշամատենան Նուիրուած Աստուր Յ. Լևոնեանի* (Պէյրութ, 1965) և Սարգիս Պալապանեանի *Կեանքիս Տաք ու Պաղ Օրերը* (Հալէպ, 1983) գործերը, որոնցմէ բոլորը չեն որ ա՛նպայման և մանրամասն կերպով կը խօսին Հայկական Տասնհինգի և Այնթապի գոյամարտին մասին:

Իրականութեան մէջ՝ բոլոր այս հեղինակներէն, որոնք այս կամ այդ ձևով որոշ դեր վերցուցին մանաւանդ Այնթապի ինքնապաշտպանութեան կազմակերպումին և ղեկավարումին մէջ՝ հիմնական կը մնան Աւետիս Մ. Գալեմքիարեանը, Աստուր Յ. Լևոնեանը և Տ. Ներսէս Աւագ Քհնյ. Թաւուզեանը, որոնց անունով լոյսին տրուած գործերէն Լևոնեանինը և Թաւուզեանինը կը բովանդակեն հիմնական երկու օրագրութիւններ: Անոնցմէ առաջինը կու գայ ուղղակի Այնթապի ինքնապաշտպանութեան Զինուորական Կեդրոնական Մարմնի գրիչէն և կը կրէ «Այնթապի Ինքնապաշտպանութեան Հակիրճ Պատմութիւն» վերնագիրը, որ, Լալէեանի հաստատումով՝ «խմորատիպ ու ձեռքով բազմագրուած, մէկական օրինակ տրուած է պատկան մարմիններուն և ղեկավար անձնաւորութեանց» [էջ 59]: Թաւուզեանինը ամբողջական օրագրութիւն մըն է, որ կ'ընդգրկէ իր տարագրութեան օրերուն հայտը հատուածներէն անկախ՝ Այնթապի ինքնապաշտպանութեան շրջանն ընդգրկող օրագրային նիւթեր...:

Այս երկու հեղինակներուն անմիջապէս քովիկը կը կենայ Գրիգոր Պողարեանը, որուն *Յեղասպան Թուրքը - Վկայութիւններ* գործն ունի հատուած մը «Այնթապի տեղահանութիւնը» ընդհանուր խորագիրով...:

Առկայ այս երեք օրագրութիւններն են, որ այժմ կու գան գծելու հիմնական ընթացքը Հայկական Տասնհինգին Այնթապ հայաքաղաքի բնակչութեան բաժին ինկած ցալին ու տառապանքին և մահը կեանքով կոխելու անոր ճիգին և գոյամարտին...:

Լևոն Վարդան

(«Տառապանքի Օրագիր», **Նոր Այնթապ**, ԻԷ. տարի, թիւ 23-28 (95-100), 1996, էջ 42-47, յապաւումներով:)

ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ ՀԱԼԷՊԻ ԿՐԹԱՍԻՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Սուրիահայ դպրոցները, մեծաւ մասամբ կեանքի կոչուած Մեծ Եղեռնին յաջորդող առաջին տասնամեակներուն, արդար հպարտութիւնն են այս գաղութին: Մայր հողէն դուրս ծնած իրերայաջորդ քանի մը սերունդներ, արմատ նետելով Սուրիոյ հիւրընկալ ասիերուն, հոգեմտաւոր իրենց կրթութիւնն ու ազգային մկրտութիւնը վստահեցան առաւելաբար ա՛յս հաստատութեանց, որոնք մինչև այսօր, թիով 30, կը շարունակեն տանիլ նուիրական առաքելութիւն մը, յաճախ դժուարին պայմաններու մէջ:

Դպրոցներու այս ցանցին մէջ, հնագոյններէն մին է Հալէպի **Կրթասիրաց վարժարանը**, հիմնուած 1924-ին, գաղթական այնթապցիներու նախաձեռնութեամբ: 70 տարուան կրթօճախ մը, արդարև, որ 65 անգամ հունձք տուած է գաղութին ու տիրական ներկայութիւն մը զգացուցած՝ տասնամեակներ ամբողջ:

Դպրոցին խնամատարութիւնը յանձն առած կազմակերպութիւնը՝ Կրթասիրաց Մշակութային Միութիւնը, ի՛նք ևս 70-մեայ, շուրջ քսան տարի առաջ նախագծած մէկ ծրագրին պատկոմն է որ կ'ընէ՝ յոբելեանական այս տարեթիւը արժևորելով Յուշամատենի մը հրատարակութեամբ (400 մեծադիր էջ, տպուած՝ Պէյրութ, 1994), ուր կ'արտացոլայ պատմութիւնը այս վարժարանին, եօթը տասնամեակներու հեքով, հասցուցած շրջանաւարտներով, ուսուցիչներով, պատասխանատու-վարիչներով, բայց նաև՝ զայն հովանաւորող կազմակերպութեան ալ պատմութեամբ, որ անանջատ է դպրոցին պատմութենէն, ինչպէս մայր բունէն ծլարձակած զոյգ ճիւղեր, միասին աճող ու միասին պտղաբերող:

ԾԱՆՕԹ- Թէն Կրթասիրաց վարժարանին յուշամատենը լոյս տեսած է Այնթապի հայոց պատմագիրքին Գ. հատորին հրատարակութենէն ետք, չարմար տեսանք այս գրախօսականին տեղ տալով ընդգծել կարևորութիւնը այնթապցիութեան փառքերէն մին եղող և սակայն անարդարօրէն մոռացութեան տրուած ուսումնարանին:

Յուշամատենանին պատրաստությունն ստանձնած է Հալեպէն բժիշկ Թորոս Թորանեան, ստորագրելով կարճ նախաբան մը, հոսկ համադրելով ու դասաւորելով յօդածներն ու պատկերները և բազմաթիւ հանդիպումներ ունենալով վարժարանին նախկին սաներուն հետ, մատեր՝ արդէն ցրուած աշխարհի չորս ծագերուն:

Անմիջապէս դիտել տանք, որ ... հատորին գլխաւոր կորիզը այն ընդարձակ յօդածաւարքն է (էջ 32-92), զոր գրի առած է դպրոցին երբեմնի երկարամեայ ու վաստակաշատ տնօրէնը՝ ար. Գրիգոր Պողարեան (1897-1975), պատմելով անոր ծնունդ տուող պատճառները ու լուսարձակի տակ առնելով Կրթասիրացի առաջին յիսնամեակը, մանրամասնութիւններով ու խղճամիտ տեղեկատրութեամբ:

Պողարեան կը հաստատէ, թէ *«տարագրութեան տարիներուն... Հալէպ... աւելի քան 50,000 էին... ապաստանած հայ գաղթականները, որոնց մէկ չորրորդը կը կազմէին այնթապցիները»* (էջ 32):

Հայրենակից հայերու այս հոծ համախմբումը, ուրեմն, պատճառ պիտի դառնար որ 1924-ին կեանքի կոչուէին թէ՛ «Այնթապու Կրթասիրաց Միութիւն»ը և թէ՛ համանուն վարժարանը...: Առաջին տարիներուն, որպէս վարժապետ պաշտօնի կը կոչուէին Այնթապէն եկած տարագիր ուսուցիչներ՝ պալապան Խոճաչի, Պետրոս Տէր-Պետրոսեանի, Յովակիմ Պազգալեանի, Սիրանոյշ Էլէշճեանի և այլոց մօտ: Տնօրէն կը նշանակուէր Այնթապի Ամերիկեան Գոլէճէն շրջանաւարտ Աբրահամ Սէրայտարեան: Դպրոցը կ'ունենար 470 աշակերտ: Խանդավառող սկիզբ մը:

... Հետաքրքրական է իմանալ, որ դպրոցին աշակերտութեան թիւը տարուէ տարի յաւելում արձանագրած է, 40-ական թուականներուն հասնելով շուրջ 650-ի, մինչ ուսանողութեան կէսէն աւելին մի'շտ ալ եղած է ձրիավարժ կամ կիսավճար: Հաստատութիւնը կարողացած է իր պիտոճէն հաւասարակշռուած պահել մնալուն նպաստներ ստանալով Ամերիկաբնակ Այնթապցիներու Միութենէն:

Յուշամատենանը առանձին բաժին մը վերապահած է Կրթասիրացի տնօրէններուն: Այսպէս, Աբրահամ Սէրայտարեանը (1924-1926) կը փոխարինեն յաջորդաբար՝ Գրիգոր Էքմէքճեան (1926-1929, վկայեալ՝ Այնթապի Ամերիկեան Գոլէճէն և Պոլսոյ իրաւաբանական համալսարանէն), Գրիգոր Պողարեան (1929-1957, լման 28 տարի, շրջանաւարտ՝ Այնթապի վարդանեան և Կիլիկեան վարժարաններէն), Արմէն Տէր-Պետրոսեան (1957-1974, շրջանաւարտ՝ Անթիլիասի Դպրեվանքէն...) և Մկրտիչ Թիթիւնճեան (1974-1994, շրջանաւարտ՝ Քարէն Եփիէ Ազգ. Ծնմարանէն): Այս

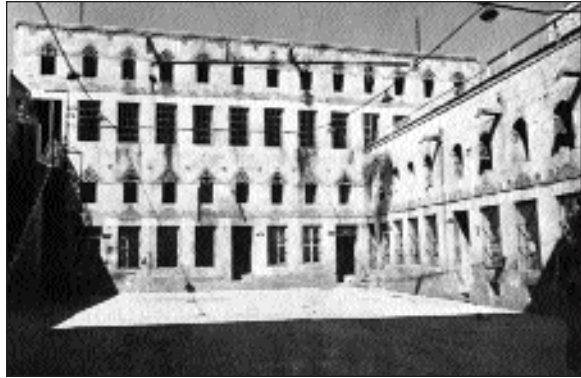
ցանկին մեջ տիրական ու պատկառազդու անուն մը կը մնայ յատկապէս Գրիգոր Պողարեան, որուն երկարամեայ պաշտօնավարութեան շրջանին Կըրթասիրացը ապրած է իր փառքի անկրկնելի տարիները:

Գրքին ստուար մէկ բաժինն ալ յատկացուած է շրջանաւարտ դասարաններու խմբական երուն (1927-1992).... Անկասկած, յուզիչ յիշատակներ պիտի արթնցնեն այդ անարները ընթերցողներու մտքին մէջ, յուշելու համար նաև՝ թէ այդ շարքերուն մէջ եղած են Արթուն Հատիտեանի (1929), Սիմոն Սիմոնեանի (1930), Սարգիս Եսփունեանի (1931), Բաբգէն Արք. Ապատեանի (1932), Եղուարդ Պօղոսեանի (1941) կամ Մովսէս Պշաքեանի (1954) նման դէմքեր...:

Կրթասիրացի պատմութեան մէջ նոր հանգրուան մը կը սկսի 1967-ին, երբ 4000 քառակուսի մեթր տարածութեամբ հողաշերտի մը գնումով՝ յնթապցիք կը ձեռնարկեն նոր դպրոցաշէնքի մը ու եկեղեցիի մը կառուցման: Հասապառ աշխատանք մը, որ իր լրումին կը հասնի 1974-ին...:

... Յուշամատենանին երկրորդ բաժինը... կ'ընդգրկէ պատմութիւնը Կրթասիրաց Միութեան (իմա՝ հալէպահայկալայնացիներու հայրենակցական մարմինը), որ առաջին իսկ օրէն դիեցուցած ու հովանաւորած է դպրոցը ու մինչև այսօր կը շարունակէ հոգալ անոր նիւթա-բարոյական բոլոր պէտքերը՝ որպէս լիիրաւ սեփականատէր:

Հոս ևս, Գրիգոր Պողարեանն է որ ամփոփ ալ համապարփակ

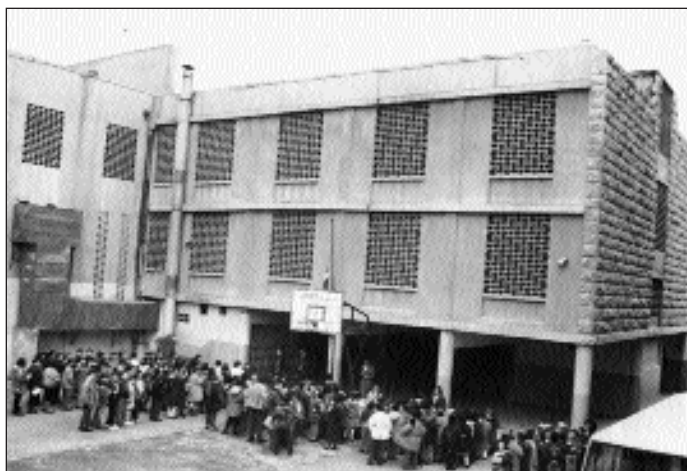
Վերը՝ Սուրբ Արպահին հին դպրոցաշէնքը
Վարը՝ Վեթիլիէի հին դպրոցաշէնքը

ուսումնասիրութեամբ ներկայացուցած է միութեան ծնունդը...:

... Գրքին մէջ յուշեր ստորագրած են Գէորգ Եաղուպեան, Յովհ. Զառիկեան, Սիմոն Սիմոնեան, Եղիա Աստուրեան և ուրիշներ: Անոնցմէ մին՝ Արսէն Գալօղլեան, 1944-ի շրջանաւարտներէն, գիտաշխատող Բիւրականի աստղադիտարանը, սապէս կը գրէ...
«Յիշողութեանս մի անկիւնում ծուարած մնում է Կրթասիրացի փոքր բակը իր անշուք դասարաններով, որտեղ թուրքի եաթա-դանից ազատած հայ մարդիկ իրենց գիտելիքներն անմնացորդ փոխանցում էին հայ մանուկներին: Սրանով են աչդ անշուք դասա-րանները վեհանում և դառնում նուիրական» (Էջ 350):

... Դպրոցին վերջին 20 տարիներու տնօրէնը՝ Մկրտիչ Թիւ-թինճեան, կ'անդրադառնայ միութեան նորագոյն պատմութեան՝ 1974-1989...:

Լևոն Շառոյեան

Կրթասիրացի նոր դպրոցաշէնքը

Վ ԵՐՋԱԲԱՆ

Նախորդ էջերով մենք ուզեցինք հաստատած և հիմնադրած ըլլալ մեր այն թեզը՝ թե անհրաժեշտ է չորրորդ հատորի մը հրատարակութեամբ ամբողջացնել Այնթապի հայոց պատմութիւնը, որովհետև «Պատմութիւն Անթէպի Հայոց» Գ. հատորը, որքան ալ կարևոր իրագործում, շեղած է պատմագիտական չափանիշներէ և առարկայօրէն չէ մատուցած հոն ներկայացուող նիւթն ու ամբողջականօրէն չէ ընդգրկած այնթապցիները իրենց իրագործումներով թէ՛ որպէս անհատներ և թէ որպէս հաւաքականութիւններ:

Զանազան էջերու մէջ նշուած բացականչելու կողքին, տակաւին կան հօրէ կամ մօրէ այնթապցի ուրիշ մոռցուած արժէքներ:

Թերութիւններու մեծագոյն մասէն ձերբազատ պիտի ըլլար նշեալ հատորը՝ եթէ անոր խմբագիր Պր. Երուանդ Պապայեանը և իր գործակիցները աւելի բժախնդիր մօտեցում ցուցաբերէին և մանաւանդ աւելի ուշադիր կերպով օգտագործէին իրենց տրամադրութեան տակ գտնուած տպագիր նիւթերը, յատկապէս՝ **Հայ Անթէպ** և **Նոր Այնթապ** պարբերականները: Ո՛չ մէկ պարագայի կրնան անոնք արդարանալ թէ բացթողումները հետևանք են իրենց դիմումնամակներուն անպատասխան մնացած ըլլալուն:

Առաջարկելով չորրորդ, լրցուցիչ հատորի մը հրատարակութիւնը, կ'ակնկալենք որ Հայ Այնթապցիներու Մշակութային Միութիւնը գործի հրաւիրէ աւելի մեծաթիւ խմբագրական կազմ մը, որպէսզի աւելի լայն ըլլայ ծիրը անոր որոնումներուն և նուազ՝ թիւը մոռացումներու, և մանաւանդ հոգ տանի որ խմբագիր և գործակիցներ իրենց մշակելիք նիւթին չմօտենան աշտու դատարարի դերով:

Ինչպէս անցեալին, այնպէս ալ գալիք տասնամեակներուն այնթապցիներ պիտի արձանագրեն լուսատու էջեր մեր ժողովուրդի պատմութեան մէջ:

Այս գրքոյկը իր աւարտին հասցնելու պահուն, տակաւին, գոհմանակութեամբ կ'իմանանք թէ Պէյրութի մէջ, ի ներկայութեան Հ.Բ.-Ը.Մ.ի նախագահ Լուիզ Մանուկեան Սիմոնի, փառահեղ շուքով կատարուած են յիշատակարժան երկու արարողութիւններ այնթապցի բարերարներու շնորհիւ. մին՝ Տէմիրճեան բարերար ընտանիքին

ձեռնադրությամբ Հ.Բ.Ը.Մ.-Հ.Ե.Ը.ի Երուանդ Տեմիրճեան երիտասարդական նոր կեդրոնի բացումը, իսկ միւսը՝ վերջերս մահացած բարերար Նուպար Նազարեանի ի յիշատակ՝ Նազարեան ընտանիքին կողմէ տրամադրուած հողամասի մը վրայ Հայաստանի Հանրապետութեան Պէյրութի դեսպանատան նոր շէնքին հիմնաքարին տեղադրումը:

Առիթէն օգտուելով, կը փափաքինք ներկայ հրատարակութիւնը վերածել կոչի մը՝ ուղղուած համայն այնթապահայութեան, որ ընեն իրենց բովանդակ կարելին՝ հասնելու նորանկախ հայրենիքի բոլոր տեսակի կարիքներուն, մասնաւորաբար իրենց մնացուն ու մասնաւոր հոգածութեան առարկան պահելով Նոր Այնթապ ասանը:

Մեր հայրենիքը էր և պէտք է մնայ լոյսի կեդրոն մը Անդրկովկասի ու Փոքր Ասիոյ մէջ: Հետևելով **յաւիտենական Այնթապի** հաւատացող Սարաֆեանի, Պողարեանի, Պազըրճեանի և Գարամանուկեանի նախորդող էջերով տրուած պատգամին՝ ընենք ամէն բան, որ ան կոչուի Աթէնքը այդ շրջանին, ինչպէս Այնթապը կը կոչուէր Աթէնք Կիլիկիոյ:

Բ ՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներածական	I
Նամականի	3
Այնթապական Յուշի Ծուէններ Սիմոն Սիմոնեանի գրիչով	23
Մոռցուածներ	
Քոյր Ֆիլոմէն Ժիրագօ	43
Քոյր Նարդուհի Ուսթագարալեան	45
Քոյր Մելինէ Մոմճեան	46
Քոյր Թերեզա Ժիրագօ	47
Քոյր Մարիէթ Եանեալեան	48
Յարութիւն Եիթիլեան	49
Սիմոն Սիմոնեան	50
Իշխանական Նուիրատուութիւն...	
<i>(Յարութիւն Սիմոնեանի նուիրատուութիւնը)</i>	56
Աւետիս Զագրճեան	61
Նուպար Յակոբեան	62
Ալպէո Պօյաճեան	64
Ստեփան Էմմիէան	66
Տոքթ. Յարութիւն Միսճեան	67
Լևոն Վարդան	68
Վարդան Արք. Տէմիրճեան	70
Զարեհ Մելքոնեան	72
Յակոբ Ս. Մանուկեան	73
Լուիսեր Սիմոնեան	75
Փրոֆ. Գաբրիէլ Միքայէլեան	76
Վաչէ Պարսումեան	78
Գէորգ Անտոնեան	79
Հրաչ Անտոնեան	80
Արմէն Տէր Պետրոսեան	81
Սարգիս Եսփոճեան	83
Գալուստ Ա. Քինյ. Էքմեքճեան	85
Ծորճ Միքայէլեան	86
Իմ Մօրաքոյր Մայրիկս	89
Հայրենի Հողի Վրայ Ծնունդ Նոր Այնթապի	97
Գրախօսականներ	
«Պատմութիւն Անթէպի Հայոց», Լևոն Ծառոյեան	109
«Պատմութիւն Անթէպի Հայոց», Թորոս Թորանեան	114
«Պատմութիւն Անթէպի Հայոց», Վարդան Արք. Տէմիրճեան	121
«Տառապանքի Օրագիր», Սարգիս Եսփոճեան	124
«Տառապանքի Օրագիր», Լևոն Վարդան	127
Յուշամատենան Հալէպի Կրթասիրաց Վարժարանի, Լևոն Ծառոյեան	131
Վերջաբան	135

